

Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі ў 2008 годзе

Аналітычны агляд

Менск 2009

СІТУАЦЫЯ З ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСІ Ў 2008 ГОДЗЕ

Аналітычны агляд

Аўтары: Бяляцкі Алесь
Рэвяка Тацяна
Стэфановіч Валянцін
Чавусаў Юрый

Рэдактары: Бяляцкі Алесь
Рэвяка Тацяна

У Аглядзе прадстаўлены аналіз сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі ў 2008 годзе. Зборнік утрымлівае найбольш яўныя і характэрныя факты парушэнняў правоў і свабодаў грамадзянаў за дадзены перыяд.

Агляд падрыхтаваны на падставе асабістых зваротаў ахвяраў парушэнняў правоў чалавека, фактаў, зафіксаваных праваабаронцамі, а таксама інфармацыі з адкрытых крыніцаў (spring96.org, baj.by, nn.by і іншых).

У кнізе выкарыстаныя фотаздымкі з сайтаў spring96.org, photo.bymedia.net, nn.by, svaboda.org, charter97.org.

Уступ

У 2008 годзе ў галіне правоў чалавека ў Беларусі адбываліся разна-
вектарныя працэсы. З аднаго боку, працягвалася традыцыйная прак-
тыка беларускіх уладаў, накіраваная на моцнае абмежаваньне грама-
дзянскіх ды палітычных свабодаў у краіне, з другога боку, адбыліся
істотныя зрухі, якія фактычна стварылі новую сітуацыю і заклалі пад-
мурак для асьцярожнага аптымізму. У сваіх дзеяньнях улады кіравалі-
ся двума асноўнымі пасыламі: захаваньне кантролю над беларускім
грамадствам, дзеля чаго ўжываўся разнастайны арсенал рэпрэсіўных
метадаў, і паляпшэньне стасункаў з Еўрасаюзам праз пэўныя саступкі
ў галіне правоў чалавека.

Рупарам агучваньня афіцыйнага накірунку ў грамадзка-палітычным
разьвіцьці краіны традыцыйна зьяўляўся Аляксандр Лукашэнка. У лю-
тым 2008 году ён ахарактарызаваў зьнешнепалітычныя тэндэнцыі ў
дзеяньнях беларускіх уладаў, падкрэсьліўшы жаданьне захаваць са-
мастойную палітычную пазіцыю ў стасунках з Расіяй: “Для нас, на-
прыклад, непрымальная форма ўключэньня Беларусі ў склад Расіі. Гэта
будзе як Чачня, але на Захадзе”. А. Лукашэнка патлумачыў, чаму бел-
ларускія ўлады вымушаныя нарошчваць спробы ўнармалізаваць адно-
сіны з краінамі Еўрасаюзу: “Апошнія падзеі паказалі, што ў сувязі з
суперпрагматычнай пазіцыяй, якую занялі кіраўнікі Расійскай Федэ-
рацыі, нельга арыентавацца на адзін рынак, нават калі гэта твая брац-
кая, блізкая дзяржава”. Менавіта таму быў абраны курс на дыверсіф-
ікацыю эканамічных сувязяў: “Мы маем вельмі добрыя адносіны з Рас-
іяй, у нас бліскучыя з Украінай адносіны. У нас з Еўрапейскім Саюзам
павінны быць нармальныя адносіны — гэта наш сусед,” — адзначыў
А. Лукашэнка.

У лютым адбыўся візіт міністра замежных справаў Беларусі Ся-
ргея Мартынава ў Берлін. На думку дэпутата Бундэстага і старшыні
падкамітэту парламенцкай асамблеі АБСЕ па Беларусі Уты Цапф, “на-
ведваньне міністрам Мартынавым канфэрэнцыі па бясьпецы і ягоня
далейшыя перамовы ў Берліне прасігналізавалі пра гатоўнасьць краі-
ны да дыялогу з Еўропай... Мартынаў сказаў: “It takes two to tango”.

Адной з галоўных перашкодаў на шляху ўнармаваньня стасункаў
беларускіх уладаў з Еўрасаюзам ды ЗША былі палітычныя зьняволе-

няя ў краіне. На пачатку 2008 году ў турме знаходзіліся моладзевыя лідэры Зьміцер Дашкевіч і Артур Фінькевіч, палітыкі Аляксандр Казулін і Андрэй Клімаў, прадпрымальнікі Мікалай Аўтуховіч і Юры Лявонаў. 18 студзеня, пасля трохмесячнага знаходжаньня ў СІЗА, журналіст Аляксандр Зьдзьвіжкоў быў асуджаны да трох гадоў зьнявольленьня. У псіхіятрычнай бальніцы знаходзіўся грамадзкі актывіст Валеры Місьнікаў, у СІЗА чакаў суду Аляксандр Круты.

Нягледзячы на адмаўленьне беларускімі ўладамі існаваньня палітычных зьняволеных, высокія прадстаўнікі еўрапейскай супольнасьці настойліва заяўлялі, што паляпшэньне стасункаў паміж Еўрасаюзам і Беларуссю можа адбыцца толькі ў выпадку іх вызваленьня. Гэтае ж патрабаваньне ўтрымлівалася сярод 12 умоваў Еўрасаюзу да Беларусі, сфармуляваных у 2006 годзе. У гэтай сітуацыі беларускім уладам нічога не заставалася рабіць, як пайсьці на датэрміновае вызваленьне палітвязьняў. На пачатку году былі вызваленыя 4 асобы: 18 студзеня выйшаў на волю Мікалай Аўтуховіч, 21 студзеня — Юры Лявонаў, 23 студзеня — Зьміцер Дашкевіч, 5 лютага — Артур Фінькевіч. І ўжо 12 лютага А. Лукашэнка паведаміў пра адсутнасьць палітычных зьняволеных у краіне: “Мы загарнулі гэтую балючую старонку ў адносінах з Захадам і першымі прапануем рух наперад. Цяпер чарга Еўрасаюзу прадэманстраваць свае добрыя намеры ў адносінах да беларускага народу”.

Аднак еўрапейскія структуры і ЗША працягвалі настойваць на вызваленьні астатніх палітычных вязьняў. Старшыня ПАСЕ Луіс Марыя дэ Пуіг заявіў, што “вызваленьне ўсіх палітычных зьняволеных зьяўляецца цьвёрдым патрабаваньнем ПАСЕ”. Тое ж агучыла і амбасада ЗША: “Злучаныя Штаты Амерыкі ўсячасна настойваюць на вызваленьні ўсіх палітычных зьняволеных у Беларусі”. Пад міжнародным ціскам 16 лютага на свабоду выйшаў Андрэй Клімаў, 22 лютага — Аляксандр Зьдзьвіжкоў. З Жодзінскага СІЗА 19 лютага быў выпушчаны Аляксандр Круты. А. Лукашэнка зноў заявіў, што “апазіцыя вызвалёная”, і “мы можам зрабіць гэты крок для таго, каб нармалізаваць стасункі з Еўропай”.

Вітаючы датэрміновае вызваленьне актывістаў дэмакратычнай апазіцыі, Еўрапарламент 22 лютага прыняў рэзалюцыю, у якой заклікаў беларускія ўлады “тэрмінова і безумоўна вызваліць апошняга палітычнага зьняволенага” — былога кандыдата ў прэзідэнты на выбарах 2006 году Аляксандра Казуліна. Аднак ягонае вызваленьне зацягвалася, і толькі 15 лютага, адказваючы на пытаньні журналістаў у Віцебску, Аляксандр Лукашэнка раскрыў прычыны гэтага: “Мною было прынятае рашэньне вызваліць тых людзей, за якіх так выступалі Захад і ЗША.

Наколькі я сёння інфармаваны, па-мойму, не задаволіла аднаго Казуліна гэтая сітуацыя. Пытаньне было ў тым, што ў яго хворая жонка... І сёння паўстае пытаньне пра яе лячэньне ў Германіі, і мужу трэба яе суправаджаць". Такім чынам, улады хацелі вызваліць А. Казуліна як быццам бы з прычыны хваробы ягонай жонкі. Як паведаміла дачка Аляксандра Казуліна Вольга, палітвязьня былі гатовыя выпусьціць за мяжу з умоваю, што "ён ня будзе мець права зьяўляцца ў Беларусі на працягу пэўнага часу". Але А. Казулін і ягоныя родныя адмовіліся ад такога гандлю. Як заявіла ў адкрытым лісьце жонка Казуліна Ірына, "тыя рэчы, якія была агучаныя ягоным (А. Лукашэнка. – Аўт.) пасыльным, нам былі непрымальныя. Гэта было б ганебнымі ўцёкамі з краіны". Аляксандр Казулін застаўся ў зьявольныя.

Сітуацыя набыла зусім драматычны характар, калі 23 лютага памерла Ірына Казуліна. У сувязі з яе сьмерцю Еўрасаюз выступіў з спадзяваньнем "на неадкладнае і безумоўнае вызваленьне Аляксандра Казуліна, што стала б гуманным крокам і дазволіла б яму прысутнічаць на пахаваньні супругі". Камісар Еўрасаюзу па зьнешніх сувязях і палітыцы добрасуседзтва Беніта Ферэра-Вальднэр заявіла: "Я ў чарговы раз заклікаю беларускія ўлады вызваліць А. Казуліна". Дэлегацыя Еўрапарламенту па Беларусі таксама заклікала беларускія ўлады дазволіць А. Казуліну быць на пахаваньні супругі, а таксама выступіла з заклікам канчаткова вызваліць яго. Дакладчык па Беларусі Паламенцкай асамблеі Савету Еўропы Андрэа Рыгоні зьвярнуўся да беларускіх уладаў з заклікам "неадкладна вызваліць Аляксандра Казуліна, каб ён змог узяць удзел у пахаваньні сваёй жонкі... Улады ня могуць вярнуць Ірыну Казуліну да жыцьця, але яны абавязаны даць яе мужу свабоду". Пра гэта ж заявіў кіраўнік менскага офісу АБСЕ Ханс-Ёхан Шміт. Але беларускія ўлады не сьпяшаліся з прыняцьцем рашэньня.

25-га лютага дачкі А. Казуліна Юлія і Вольга абвясьцілі галадоўку з патрабаваньнем выпусьціць бацьку з турмы на пахаваньне маці, заявіўшы, што пахаваньне не адбудзецца, пакуль на ім ня будзе прысутнічаць Аляксандр Казулін. Сам зьявольны ў знак пратэсту таксама абвясьціў пра свой намер распачаць сухую галадоўку. Заявілі аб правядзеньні штодзённых акцыяў з патрабаваньнем адпусьціць на пахаваньне жонкі, а затым і вызваліць А. Казуліна грамадзкія актывісты ды праваабаронцы. Улады ня вытрымалі такога націску, і 26 лютага Аляксандра Казуліна адпусьцілі на тры дні на пахаваньне жонкі.

На працягу наступных месяцаў ад міжнароднай супольнасьці ішлі няспынныя патрабаваньні да беларускага кіраўніцтва вызваліць Аляк-

сандра Казуліна. Глава Еўрапарламенту Ханс-Герт Петэрынг заявіў, што перамовы з афіцыйным Менскам без вызваленьня А. Казуліна немагчымыя. З заклікам “неадкладна вызваліць Аляксандра Казуліна” выступіў Вярхоўны прадстаўнік ЕС па зьнешняй палітыцы і бясьпэцы Хаўер Салана. 7 сакавіка ў сувязі з падпісаньнем пагадненьня пра адкрыцьцё прадстаўніцтва Еўракамісіі ў Менску Камісар Еўрасаюзу Беніта Ферэра-Вальднэр выказала спадзяваньне: “Адкрыцьцё прадстаўніцтва Еўрапейскай камісіі і вызваленьне шэрагу палітычных зьняволеных за апошнія дні можа дазволіць атрымаць пазітыўны імпульс. Я з нецярпеньнем чакаю, што Беларусь падцьвердзіць гэтыя сігналы вызваленьнем Аляксандра Казуліна”.

Канкрэтныя намаганьні па вызваленьні А. Казуліна прадпрымала і амерыканская адміністрацыя. Намесьнік дзяржсакратара ЗША па пытаньнях дэмакратыі, правоў чалавека і працы Дэвід Крамер заявіў, што “нашыя спадзяваньні на тое, што Казуліна вызваліць у лютым, як нам было абяцана спачатку, ці пасля пахаваньня жонкі, як казалася пазьней, ня спраўдзіліся”. Пры гэтым намесьнік дзяржсакратара ЗША Дэвід Меркэль распавёў, што з беларускімі ўладамі была падпісаная дамова, згодна з якой “усіх шасьцёх палітвязьняў вызваліць адначасова. Беларускія ўлады апынуліся або нязвольнымі, або не захачелі — я думаю, зразумела, што не захачелі — вызваліць Аляксандра Казуліна”. Пасля вяртаньня А. Казуліна ў турму адміністрацыя ЗША “працягвала аказваць ціск на беларускія ўлады, каб дабіцца ягонага канчатковага вызваленьня”.

Трэба адзначыць, што актыўную працу сярод беларускіх грамадзянаў па распаўсюдзе інфармацыі пра палітычных зьняволеных, пікеты, акцыі ў іх падтрымку праводзілі моладзевыя, праваабарончыя арганізацыі ды незалежныя СМІ. Масавыя акцыі падтрымкі палітычных зьняволеных у Беларусі за межамі краіны праводзілі міжнародныя праваабарончыя арганізацыі.

Нягледзячы на тое, што Аляксандр Казулін заставаўся за кратамі, тым ня менш, можна казаць, што на пачатку 2008 году ў Беларусі адбываўся працэс адноснага “пацяпленьня” ў дачыненьні да палітычных зьняволеных.

Пачатак году адзначыўся абвастрэньнем сацыяльных супярэчнасьцяў у грамадстве. Незадаволеныя абмежаваньнем сваіх эканамічных правоў, некалькі тысячаў дробных прадпрымальнікаў 10 студзеня выйшлі на масавую акцыю пратэсту ў цэнтр сталіцы; да іх далучыліся некаторыя моладзевыя і палітычныя актывісты. Масавасьць і актыўнасьць дэманстрантаў (прадпрымальнікі на некалькі гадзінаў фактыч-

на блакавалі цэнтр Менску) былі поўнай нечаканасьцю для беларускіх уладаў. Каб зьбіць нарастаючую хвалю сацыяльных пратэстаў, улады распачалі супраць удзельнікаў акцыі жорсткія і масавыя рэпрэсіі. Больш за сорок чалавек (і ў першую чаргу моладзь, а таксама палітычныя лідэры і лідэры прадпрымальніцкага руху) былі затрыманыя і асуджаныя да адміністрацыйных пакараньняў, некаторыя з іх — жорстка зьбітыя. Міністар унутраных справаў Уладзімір Навумаў заявіў: “Я ня буду расцэньваць гэта як мітынг, я буду настойваць на тым, што гэта быў асобны акт хуліганства”. Адразу ж была ўзбуджаная крымінальная справа ў сувязі з “арганізацыяй групавых дзеяньняў, якія груба парушаюць грамадзкі парадак”. 21 студзеня, нягледзячы на рэпрэсіі і прэвентыўныя меры па недапушчэньні наступнай акцыі пратэсту, прадпрымальнікі зноў выйшлі на вуліцы; у выніку чарговых затрыманьняў яшчэ 21 чалавек быў асуджаны.

Каментуючы пратэсты прадпрымальнікаў, А. Лукашэнка заявіў: “Ім (удзельнікам акцыі. — Аўт.), мабыць, патрэбная гэтая дэстабілізацыя. Мы не дапусьцім, каб ціхі, спакойны Менск пераўтварыўся ў віруючы”. Вынікам такіх недвухсэнсоўных указаньняў стала абвінавачаньне 14 удзельнікаў акцыі, якія раней былі асуджаныя ў адміністрацыйным парадку, у “арганізацыі і падрыхтоўцы дзеяньняў, што груба парушаюць грамадзкі парадак”. Адзін з іх, моладзевы актывіст Андрэй Кім, быў дадаткова абвінавачаны ў нанясеньні 21-га студзеня цялесных пашкоджаньняў міліцыянту і зьяяволены. Таксама крымінальная справа была ўзбуджаная супраць аднаго з лідэраў прадпрымальніцкага руху Сяргея Парсюкевіча, абвінавачанага ў бойцы з міліцыянтам-ахоўнікам падчас адбыцьця адміністрацыйнага зьяявольленьня.

Непасялядоўнасьць беларускіх уладаў у пытаньні выкананьня правоў чалавека ў краіне: утрыманьне ў зьяявольні Аляксандра Казуліна, а таксама жорсткі ціск на ўдзельнікаў мірных акцыяў пратэсту — прывяла да пашырэння эканамічных санкцыяў з боку Злучаных Штатаў Амерыкі ў адносінах да некаторых беларускіх прадпрыемстваў нафтахімічнага комплексу. Санкцыі былі ўведзеныя 6 сакавіка, пры гэтым, па словах Д. Крэмера, яшчэ 5 сакавіка з прадстаўнікамі беларускага ўраду праводзіліся кансультацыі на прадмет вызваленьня палітычных зьяявольных. Беларускі бок быў праінфармаваны, што ў выпадку захаваньня інстытуту палітвязьняў будзе разгледжанае “пытаньне пашырэння санкцыяў”. Нягледзячы на папераджальныя захады, беларускія ўлады не чакалі такога разьвіцьця падзеяў. А. Лукашэнка раскрытыкаваў пазіцыю ЗША, сказаўшы, што “тым самым ЗША паказалі ў чарговы раз свае цынічныя адносіны да міжнароднага пра-

ва". Ён адмовіўся прызнаць прамую сувязь паміж сітуацыяй з правамі чалавека ў краіне і ўвядзеньнем эканамічных санкцыяў, заявіўшы: "Пры чым тут "Белнафтахім", пры чым тут дэмакратызацыя?" У выніку з Вашынгтону быў адазваны беларускі амбасадар Мікалай Хвастоў, а беларускія ўлады змусілі пакінуць Менск амерыканскую амбасадарку Карэн Сцюарт: такім чынам была выкананая пагроза А. Лукашэнкі, які заяўляў, што ў выпадку ўвядзеньня санкцыяў "яна будзе вышвырнутая першай". На працягу вясны Менск вымушаныя былі пакінуць яшчэ 27 амерыканскіх дыпламатаў.

Адначасова пачалася кампанія па кампраметацыі дзейнасці амерыканскай амбасады ў Беларусі і закрыццё ўсялякіх культурных і адукацыйных праграмаў, якія мелі дачыненне да ЗША.

Пры гэтым беларускія ўлады спрабавалі раззвесці ўзгодненую палітыку Еўрасаюзу і ЗША ў адносінах да Беларусі. Як адзначыў А. Лукашэнка, "абсалютна непрымальна, калі сёння Еўрасаюз пачынае скакаць пад дудку ЗША... Нам не падабаецца, калі яны пазіцыянуюць сябе як самастойныя незалежныя палітыкі, а калі справа даходзіць да сур'ёзных пытанняў, дык адразу прыладкоўваюцца ў кільватар амерыканскай палітыкі".

Беларускія ўлады ў адказ на дадатковыя эканамічныя санкцыі з боку ЗША пайшлі на ўзмацненне ціску на грамадзянскую супольнасць у краіне. Нечаканую вастрыню набылі крымінальныя справы, узбуджаныя супраць удзельнікаў акцыі пратэсту прадпрыемальнікаў — так званая "справа 14-ці" (па колькасці абвінавачваных. — Аўт.). Сьледчыя дзеянні рэзка актывізаваліся, і абвінавачаныя аказаліся ў ролі закладнікаў беларускага ўраду ў зьнешнепалітычных перамовах з Еўрасаюзам і ЗША, прадметам палітычнага гандлю для беларускага кіраўніцтва.

У красавіку распачаўся крымінальны працэс над дзесяццю абвінавачванымі. Андрэй Кім быў асуджаны на паўтара года знявольнення, сем асобаў — на 2 гады "абмежавання волі без накіравання ў сьпецстановы" і двое — да пакарання штрафам. 27 траўня яшчэ трое абвінавачваных былі асуджаныя да "абмежавання волі". 23 красавіка на два з паловаю гады знявольнення быў асуджаны Сяргей Парсюкевіч.

Такім чынам, увесну ў Беларусі колькасць палітычных знявольненых павялічылася. З гэтай нагоды ізноў загучалі заклікі прадстаўнікоў міжнароднай супольнасці пра неабходнасць іх вызвалення. "Мы заклікаем да неадкладнага і безумоўнага вызвалення Адрэя Кіма, а таксама ўсіх палітычных знявольненых у Беларусі", — заявіў афіцыйны

прадстаўнік Дзярждэпартаменту ЗША Том Кейсі. Докладчык ПАСЕ па Беларусі Андрэа Рыгоні назваў прысуды неапраўдана жорсткімі, значыўшы, што адбылося злоўжываньне заканадаўствам у палітычных мэтах. Камісар Еўрасаюзу Беніта Ферэра-Вальднэр заявіла, што гэтыя прысуды “ўдзельнікам мірнай дэманстрацыі парушаюць фундаментальныя правы і свабоды”.

Адной са знакавых падзеяў вясны 2008 году стаў разгон дэманстрацыі, прысьвечанай 90-й гадавіне Беларускай Народнай Рэспублікі. 25 сакавіка ў Менску было затрымана больш за сто ўдзельнікаў акцыі, многія з іх былі жорстка зьбітыя, некаторыя патрапілі ў бальніцу. 76 затрыманых былі асуджаныя, сярод іх — незалежныя журналісты. У гэты ж дзень затрыманьні і арышты адбыліся ў Гомелі, Баранавічах і Віцебску.

Жорсткія дзеянні беларускіх уладаў у адносінах да палітычных апанентаў не засталіся незаўважанымі міжнароднай супольнасьцю. Вызваліць затрыманых заклікалі Камісар Еўрасаюзу Б. Ферэра-Вальднэр, старшыня Еўрапарламенту Ханс-Херт Петэрынг, які быў асабліва занепакоены арыштам напярэдадні 25-га сакавіка проста ў майстэрні вядомага беларускага мастака і грамадзкага дзеяча Алесь Марачкіна, чья мастацкая выстава незадоўга да гэтага праходзіла ў будынку Еўрапарламенту. 28 сакавіка Еўрапейскі Саюз “заклікаў Беларусь неадкладна вызваліць усіх зьняволеных і ўстрымацца ад іх далейшага судовага перасьледу”. Сьпецыяльная заява, прынятая Пастаянным Саветам АБСЕ ў Вене, заклікала беларускія ўлады “выканаць свае абавязкі перад АБСЕ, якія тычацца правоў чалавека і асноўных свабодаў, і неадкладна вызваліць Аляксандра Казуліна, а таксама мірных дэманстрантаў і журналістаў, якія былі затрыманыя і арыштаваныя”.

Трэба адзначыць, што грамадзка-палітычная сітуацыя ў Беларусі ў 2008 годзе як ніколі пільна адсочвалася Еўрасаюзам і ЗША. На выпадкі грубых парушэньняў правоў чалавека ў краіне неадкладна гучала міжнародная рэакцыя, аднак гэта, на жаль, не ўтрымлівала беларускія ўлады ад далейшых рэпрэсійных дзеяньняў.

27 сакавіка адбыліся ператрусы амаль ў 30 журналістаў, некаторых з іх затрымалі і дапыталі ў КДБ. Ператрусы праводзілі супрацоўнікі КДБ па даручэньні намесьніка пракурора Менску А. Стука на арандаваных і асабістых кватэрах журналістаў, якія мелі адносіны да незалежнага тэлеканалу “Белсат”, “Радыё Рацыя” і “Еўрапейскае радыё для Беларусі”, а таксама ў офісах некаторых грамадзкіх арганізацыяў

і партыяў. Фармальна журналістаў дапытвалі ў якасці сьведкаў па крымінальнай справе, узбуджанай у 2005 годзе супраць аўтараў са- тырычных мультфільмаў А. Абозава, П. Марозава і А. Мініча за “па- клёп у адносінах да прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”. Але пра рэаль- ных матывы гэткай масавай атакі на журналістаў выказалася кіраўні- ца аддзела прэс- службы беларускага МЗС М. Ваньшына. Яна патлумачыла, што пуд прэсінг уладаў папалі “некаторыя прыватныя асобы, якія доўгі час за замежныя грошы незаконна займаліся жур- налісцкай дзейнасцю на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь... Нелегаль- ны характар дзейнасці згаданых асобаў у Беларусі ніколі не хавалі і іхнія замежныя гаспадары, неаднаразова і наўпрост заяўляючы пра гэта ў прэсе”.

Такім чынам, асноўнай мэтай акцыі застрашэння і нейтралізацыі незалежных журналістаў зьяўлялася дэманстрацыя міжнароднай су- польнасці, а таксама беларускаму грамадству, што мяжа рэпрэсіяў у Беларусі яшчэ не падышла да сваёй максімальнай рысы, і што сіту- ацыю з правамі чалавека ў краіне можна яшчэ значна пагоршыць. Прадстаўнік АБСЕ па свабодзе СМІ Міклаш Харашці выступіў з рэз- кай крытыкай дзеянняў беларускіх уладаў супраць незалежных жур- налістаў: “Я асуджаю гэтую атаку на незалежныя СМІ як яўнае пару- шэнне абавязальстваў АБСЕ па абароне свабоды прэсы, якія пад- пісаў урад Беларусі”.

Высокая актыўнасць грамадзкіх актывістаў, накіраваная на працу сярод беларускіх грамадзянаў, выклікала ня менш высокі ўзровень рэпрэсіяў: зафіксаваныя шматлікія затрыманыя, асуджэнні і адміні- страцыйныя арышты грамадзкіх і палітычных актывістаў за спробы правесці пікеты ці распаўсюдзіць інфармацыю.

Улады працягвалі адмаўляць у рэгістрацыі няўрадавым арганіза- цыям, якія не выклікалі ў іх даверу, палітычныя партыі ўсяляк абмяжоў- валіся ў сваёй дзейнасці. Увесну больш за месяц Аб’яднаная гра- мадзянская партыя не магла знайсці памяшканьня для правядзень- ня свайго чарговага з’езду — былі атрыманыя адмовы больш з чым 20 розных устаноў Менску.

Аднак сітуацыя на міжнароднай арэне пачала набываць для ўраду Беларусі пагрозьлівы характар. 7 красавіка Савет міністраў Еўрасаю- зу працягнуў яшчэ на год санкцыі ў адносінах да шэрагу высокапас- таўленых беларускіх чыноўнікаў. 16 красавіка Парламенцкая асамб- лея Савету Еўропы ўхваліла гэтыя крокі Еўрасаюзу і ЗША і заклікала ўвесці новыя санкцыі адносна беларускіх чыноўнікаў, вінаватых у су-

р'ёзных парушэньнях правоў чалавека. Камісар Еўрасаюзу Б.Ферэра-Вальднэр выказала занепакоенасьць у сувязі з працягам палітычна матываваных арыштаў і перасьледам прадстаўнікоў грамадзянскай супольнасьці ў Беларусі.

Часовы павераны ў справах ЗША ў Беларусі Дж. Мур паведаміў, што ў выпадку, калі палітзьявольныя ня будуць вызваленыя, трэба чакаць хуткага пашырэння санкцыяў ЗША супраць Беларусі: “Я ня ведаю, калі санкцыі могуць быць пашыраныя і ня ведаю, на якія беларускія прадпрыемствы яны падзейнічаюць. Але я думаю, гэта хутка адбудзецца”. Тое ж пацьвердзіў і намесьнік дзяржсакратара па пытаньнях Еўропы і Еўразіі Дэвід Меркель: “Гвалтоўны разгон дэманстрантаў у сакавіку, запалохваньне, а таксама скарачэньне штату нашай амбасады — я б сказаў, гэта чарговыя дзеянні ўладаў, якія могуць патрабаваць адказу”. Справа ледзь не дайшла да разрыву дыпламатычных стасункаў: у пачатку траўня Дзярждэпартамент ЗША разглядаў пытаньне аб прыпыненьні дзейнасьці беларускай амбасады і консульства ў ЗША і спыненні працы амерыканскай амбасады ў Беларусі. Урэшце 15 траўня адбылося дадатковае ўдакладненьне эканамічных санкцыяў ЗША супраць Беларусі, і яшчэ тры прадпрыемствы з канцэрну “Белнафтахім” патрапілі ў “чорны” сьпіс. Тым ня менш, кантакты паміж амерыканскімі дыпламатамі і адміністрацыяй Лукашэнкі захоўваліся на працягу наступных месяцаў.

Канкрэтныя захады адміністрацыі ЗША выклікалі нервовую рэакцыю высокапастаўленых беларускіх чыноўнікаў. У красавіку старшыня Нацыянальнага банку Беларусі Пётр Пракаповіч выказаў занепакоенасьць: “Галоўнае, каб Еўрасаюз не прыяднаўся да санкцыяў ЗША”. У траўні А. Лукашэнка канстатаваў: “ЗША дабіваецца, каб ЕС увёў санкцыі супраць Беларусі. Гэта будзе шкодзіць Еўропе. Да агульнага шчасьця, ЕС пакуль не заняў амерыканскую пазіцыю”.

Адначасова А. Лукашэнка вымушаны быў апраўдвацца. У канцы красавіка, выступаючы перад Нацыянальным сходам, ён сказаў: “Мы прынялі рашэньне, што тэму (з палітычнымі зьявольнымі. — Аўт.) закрываем. Пяцёра на волі — шосты адмовіўся. Якія да нас прэтэнзіі?” Наконт магчымых дзеяньняў беларускіх уладаў у дачыненні да патрабаваньняў Еўрасаюзу А. Лукашэнка заявіў: “Мы гатовыя ісьці на саступкі і кампрамісы, але там, дзе гэта не датычыцца фундаментальных пазіцыяў”.

У інтэрвію СМІ А. Лукашэнкі ў красавіку гучалі ўжо прымірэнчыя ноткі: “Мы ні з кім не жадаем сварыцца — ні з Усходам, ні з Захадам. Думаю, нармалізуюцца стасункі і з амерыканцамі, ёсьць перспекты-

вы нармалізацыі адносінаў з Еўрасаюзам”. А. Лукашэнка выказаў спадзяваньне, што “ў бліжэйшы час мы з усімі выбудуем нармальныя стасункі, нягледзячы на пэўныя “шарохватості”. У сярэдзіне траўня ў інтэрвію агенцтву “Рэйтар” А. Лукашэнка прапаноўвае: “Давайце будаваць нармальныя стасункі. Калі вы гатовыя, давайце пачынаць з заўтрашняга дня”, але ў той самы час настойліва працягвае паўтараць ужо агучаную ім раней інтрэпрэтацыю сітуацыі з палітычнымі вязьнямі: “Па-першае, я лічу, што гэта сапраўды ня іх справа (Еўрасаюзу і ЗША. – Аўт.)... З другога боку, нам не хацелася, каб з-за шасьці асобаў цярпела ўся краіна. Мною асабіста было прынята рашэньне — вызваліць. Пяцёра пагадзіліся, шосты адмовіўся... Я ж яго за вушы ня буду цягнуць адтуль. У нас на сёньня няма палітычных зьявольных”.

У канцы чэрвеня ў Беларусі была абвешчаная кампанія выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу. Беларускія ўлады паведамлілі, што ня будуць чыніць перашкодаў для міжнародных назіральнікаў. У сваю чаргу камісар Еўрасаюзу Б. Ферэра-Вальднэр заявіла, што Еўрасаюз будзе “ўважліва назіраць за разьвіцьцём падзеяў падчас гэтых выбараў” менавіта з пункту гледжаньня захаваньня правоў чалавека і вяршэнства закону. Часовы павераны ў справах ЗША ў Беларусі Дж. Мур таксама заўважыў, што “пазіцыі ЗША і Еўрасаюзу па пытаньні выбараў у Беларусі супадаюць”. Пры гэтым Еўрасаюз і ЗША яшчэ раз заявілі, што не зьбіраюцца супрацоўнічаць з беларускімі ўладамі без вызваленьня палітзьявольных. У спецыяльнай заяве, прынятай Еўрапейскім парламентам, было адзначана, што далучэньне Беларусі да праграмы Еўрасаюзу па супрацоўніцтве магчымае толькі пры ўмове выкананьня дэмакратычных нормаў, у тым ліку вызваленьня ўсіх палітзьявольных, бесьперашкоднай працы незалежнай прэсы і роўных умоваў для ўсіх кандыдатаў на парламенцкіх выбарах. Тады ж, у чэрвені, на двухбаковым саміце Еўрасаюзу і ЗША ў Славеніі ў сумеснай заяве чарговы раз прагучала патрабаваньне “без аніякіх умоваў і неадкладна вызваліць усіх палітычных зьявольных”. ЗША заявілі, што ня маюць намеру адмяняць эканамічныя санкцыі ў адносінах да беларускіх прадпрыемстваў, калі на волю ня выйдуць палітычныя зьявольныя.

Адносна патрабаваньняў Еўрапейскага Саюзу і ЗША, датычных да дэмакратызацыі і правоў чалавека ў краіне, А. Лукашэнка ўпарта займаў абраную ім пазіцыю. На пачатку ліпеня ён працягваў сьцьвярджаць, што Беларусь — “гэта апірышча стабільнасьці і прыязнасьці”, абарона заходняга сьвету ад нелегальнай міграцыі, гандлю людзьмі, незаконнага перамяшчэньня наркотыкаў, зброі і радыеактыўных ма-

тэрыялаў, адзначаючы, што за гэта Беларусь атрымлівае “непрыхаваны эканамічны і палітычны ціск”. У сярэдзіне ліпеня А. Лукашэнка выказаў свае перасьцярогі: “З вуснаў некаторых заходніх палітыкаў увес час гучаць адкрытыя заклікі да антыканстытуцыйнай зьмены ўлады, да насаджэньня заходняй мадэлі так званай дэмакратыі”, і гэта робіцца, па ягоным перакананьні, дзеля “дэстабілізацыі сітуацыі, зьнішчэньня палітычнай сістэмы, падпарадкаваньня суверэннай дзяржавы тым сілам, якія імкнуцца да ўсталяваньня аднапалярнага сьвету”.

Разам з тым напружаныя эканамічныя стасункі з Расіяй, з якой беларускі ўрад вёў цяжкія перамовы наконт коштаў на газ, песімістычныя ацэнкі будучага супрацоўніцтва ў рамках “саюзнай дзяржавы” (у ліпені А. Лукашэнка адзначаў: “Рана ці позна нераўнапраўе прывядзе да яе (саюзнай дамовы – аўт.) развалу. Мы гэта разумеем ды і ў Расіі гэта разумеюць”), цяжкасьці ў эканоміцы Беларусі прымушалі ўлады няспынна шукаць шляхі паляпшэньня стасункаў з Еўрасаюзам і ЗША.

У гэтай сітуацыі, жадаючы зьмяніць крытычна негатыўны імідж Беларусі ў краінах Еўрасаюзу, беларускія ўлады прапанавалі вядомаму брытанскаму піаршчыку, былому дарадчыку па PR прэм’ер-міністра Вялікабрытаніі Маргарэт Тэтчэр Цімаці Бэлу распрацаваць праграму дзеяньняў па паляпшэньні іміджу беларускага рэжыму ў вачах еўрапейскай супольнасьці. На першай сустрэчы ў сакавіку, па словах Цімаці Бэла, А. Лукашэнка “сказаў мне, што ўжо шмат гадоў ігнараваў праблему знешніх сувязяў, а цяпер настаў час выправіць становішча. Яму трэба прыцягнуць замежныя інвестыцыі, а яшчэ яму патрэбна палепшыць стасункі з Захадам”.

У плане дзеяньняў па паляпшэньні іміджу Беларусі была вызначаная мэта “данесьці больш дакладнае ўяўленьне пра Беларусь у супрацьвагу вобразу, створанаму ў СМІ”, а таксама павысіць інвэстыцыйную прывабнасьць краіны”, дабіцца зьняцьця санкцыяў з боку Еўрасаюзу і ЗША. Яшчэ адну сваю задачу Ц. Бэл вызначыў наступным чынам: “Еўрапейскі Саюз заклапочаны правядзеньнем парламенцкіх выбараў у Беларусі. Гэта і ёсьць нашая галоўная мэта — растлумачыць вашаму ўраду, чаго чакае Еўрапейскі Саюз”.

Вялікую занепакоенасьць выклікала прыняцьце новага Закону “Аб сродках масавай інфармацыі”. 17 і 24 чэрвеня Закон быў прыняты ў двух чытаньнях Палатай прадстаўнікоў, 28 чэрвеня ўхвалены Саветам Рэспублікі і 17 ліпеня падпісаны А. Лукашэнкам. Апублікаваны новы закон аб СМІ быў 7 жніўня і павінен уступіць у сілу праз шэсьць месяцаў з гэтага дня. Згодна з Законам, больш жорсткімі становяцца ўмовы

перарэгістрацыі СМІ, умовы распаўсюду, акрэдытацыі журналістаў. Папярэджаньне СМІ, згодна з Законам, можа быць вынесена Міністэрствам інфармацыі ці пракурорам любога ўзроўню, у тым ліку і за “распаўсюд няпэўнай інфармацыі, якая можа прынесці шкоду дзяржаўным ці грамадзкім інтарэсам”. Пры наяўнасці двух ці болей папярэджаньняў рашэньне пра спыненне выпуску СМІ прымаецца судом па зыску як Міністэрства інфармацыі, так і пракурора любога ўзроўню. Аднак найбольш рэпрэсіўна-абмежавальным палажэньнем Закону зьяўляецца рэгістрацыя інтэрнэт-выданьняў і кантроль за інтэрнэтам з боку Міністэрства інфармацыі і пракуратуры. Для чаго прымаўся новы Закон, шчыра выказалася намесьніца міністра інфармацыі Л. Ананіч, якая заявіла, што ў Беларусі існуе праблема “дэзінфармацыйных плыняў замежных сайтаў, але ёсьць вопыт Кітая, які перакрываў доступ такіх сайтаў на сваю тэрыторыю”.

Прадстаўнікі міжнароднай супольнасьці заклікалі беларускія ўлады не прымаць Закон “Аб сродках масавай інфармацыі” ў падобным выглядзе. Прадстаўнік АБСЕ па справах свабоды медыяў Міклаш Харашці выказаў шкадаваньне, што аніводная рэкамендацыя АБСЕ не была ўключаная ў законапраект. Камісар Еўрасаюзу Б. Ферэра-Вальднэр адзначыла, што “новы закон працягне абмежаваньне свабоды прэсы ў Беларусі”. Дакладчык Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы па Беларусі Андрэа Рыгоні выказаў меркаваньне, што “уступіўшы у сілу, закон пра СМІ яшчэ больш абмяжуе свабоду інфармацыі ў Беларусі. — Асабліва ў адносінах электронных СМІ, а таксама пашырыць магчымасьці органаў улады ўмешвацца ў дзейнасьць СМІ, што ідзе насуперак еўрапейскім стандартам”.

У фарватары абмежаваньня доступу да незалежнай інфармацыі ў інтэрнэце трэба расцэньваць барацьбу з хатнімі кампутарнымі сеткамі, якую разгарнулі менскія ўлады. Да ліпеня 2008 году было запланавана ліквідаваць усе хатнія кампутарныя сеткі на той падставе, што яны створаныя незаконна. На самой справе, іх ліквідацыя пазбавіла б жыхароў Менску таннага інтэрнэту, а таксама магчымасьці актыўна абменьвацца непадкантрольнай для ўладаў інфармацыяй. Гэтая ж прычына палягае ў аснове барацьбы мясцовых уладаў у буйных гарадах Беларусі са спадарожнікавымі антэнамі.

Працягваўся перасьлед незалежных друкаваных медыяў. Паказальным зьяўляецца ціск на “Газету Слоніўскую” — апошняе ў Гарадзенскай вобласьці недзяржаўнае выданьне. На працягу двух гадоў газета была выключаная з каталогу падпіскі і не прадавалася праз кіёскі “Белсаюздруку”. У красавіку мясцовыя ўлады пісьмова папярэдзілі газету пра магчымасьць ануляваць ліцэнзію на гандаль ураздроб, а з чэрве-

ня не працягнулі дамову на арэнду памяшканьня. Рэдактара газеты Віктара Валадашчука, нягледзячы на 50-гадовы ўзрост, у траўні меркавалі забраць на вайсковыя зборы, а мясцовы кіраўнік КДБ даслаў у псіханеўралагічнае аддзяленьне слонімскай раённай бальніцы ліст з указаньнем праверыць, ці ня ўзяты на іх ўлік сам журналіст ці хто-небудзь з ягоных сваякоў.

Падчас выбарчай кампаніі асноўныя рэпрэсіі з боку ўладаў былі скіраваныя на прадстаўнікоў тых аб'яднаньняў, якія заявілі пра байкот парламенцкіх выбараў. Дзясяткі моладзевых актывістаў, у асноўным прадстаўнікоў моладзевых арганізацыяў “Еўрапейская Беларусь” і “Малады Фронт”, па надуманых прычынах былі асуджаныя да адміністрацыйных арыштаў. Так, 28 чэрвеня за “нецэнзурную ляянку ў грамадзкім месцы”, а таксама за удзел у несанкцыянаваным мерапрыемстве на 17 сутак арышту быў асуджаны актывіст “Еўрапейскай Беларусі” Яўген Афонагель. 7 жніўня за ўдзел у несанкцыянаванай акцыі былі арыштаваныя на 7 сутак лідэры “Маладога Фронту” Зьміцер Дашкевіч і Артур Фінькевіч, а актывіст “Еўрапейскай Беларусі” Павел Кур’яновіч — на 15 сутак за “дробнае хуліганства”.

У ноч з 3 на 4 ліпеня ў Менску на канцэрце з нагоды святаваньня Дня Рэспублікі, на якім прысутнічалі сотні тысячаў чалавек, адбыўся выбух, у выніку якога пацярпела 46 асобаў. Яшчэ адно выбуховае прыстасаваньне было знойдзена мінакамі і перададзенае міліцыянтам. Прадстаўнікі дэмакратычнай супольнасьці заклікалі беларускія ўлады не выкарыстоўваць выбух для “далейшага абмежаваньня свабоды”, “перасьледу палітычных апанэнтаў” і “ўстрымацца ад спакусы выкарыстаць выпадак для правядзеньня выбарчай кампаніі ў Палату прадстаўнікоў ва ўмовах надзвычайных мераў”. І хаця неўзабаве прагучалі завярэньні А. Лукашэнкі, што “разьбірацца ўжо мы будзем па законе, няважна хто яны (*арганізатары выбуху. — Аўт.*) будучь”, тым ня менш “сьледчыя мерапрыемствы” моцна закранулі і прадстаўнікоў беларускіх дэмакратычных структураў. Амаль адразу ж пачаліся допыты апазіцыйных палітыкаў, моладзевых актывістаў, прафсаюзных лідэраў, журналістаў літаральна ва ўсіх рэгіёнах Беларусі. У некаторых месцах дзеяньні ўладаў даходзілі да абсурду: так, у Мазыры аналіз сьліны і тлумачэньні былі ўзятыя ў 71-гадовага сябра Партыі камуністаў Беларускай, вязьня фашысцкіх лагераў Уладзіміра Жоглы, а ў Рэчыцы — у 85-гадовага ветэрана вайны Барыса Саланца.

7 ліпеня пачаліся арышты, пад якія падпалі як прадстаўнікі дзеючых моладзевых арганізацыяў — намесьнік старшыні “Моладзі БНФ”

Ілья Богдан, сябра Партыі БНФ Антон Койпіш, актывіст грамадзянскай кампаніі “Еўрапейская Беларусь” Павел Кур’яновіч, сябра Палітрады Аб’яднанай грамадзянскай партыі Аляксандр Сергіенка, так і былыя актывісты ўжо неіснуючых арганізацыяў — сябры “Белага легіёну” Сяргей Чыслаў, Міраслаў Лазоўскі, Ігар Корсак, Віктар Ляшчынскі, старшыня Партыі Свабоды Сяргей Высоцкі. У іх дома былі праведзеныя ператрусы, канфіскаваная кампутарная тэхніка і друкаваныя матэрыялы. Сітуацыя пачала набываць рысы паслядоўнага пераследу ўладамі палітычных апанентаў, і толькі рашучыя пратэсты праваабаронцаў ды дэмакратычных палітыкаў спынілі далейшыя арышты, а ўсе затрыманыя былі вызваленыя.

У хуткім часе па прычыне незабеспячэння належнага ўзроўню бяспекі падчас святкавання Дня Рэспублікі ў адстаўку былі адпраўленыя дзяржсакратар Савету бяспекі Віктар Шэйман і кіраўнік Адміністрацыі прэзідэнта Генадзь Нявыглас. Пры гэтым знікненне з палітычнай арэны такой адыёзнай фігуры, як В. Шэйман (падазраецца міжнароднай супольнасцю ў дачыненні да знікнення вядомых беларускіх палітыкаў, бізнэсоўцы і журналіста ў 1999 і 2000 гадах), як і прызначэнне новага чалавека на пасаду главы Адміністрацыі прэзідэнта, стварыла больш спрыяльную сітуацыю для актывізацыі стасункаў Беларусі з Еўрасаюзам і ЗША.

Адначасова стасункі з Расіяй ускладняліся. Прапановы беларускага ўраду перагледзець кантракт на пастаўкі расійскага газу са змяншэннем кошту былі адкінутыя расійскім бокам. У сваю чаргу беларускія ўлады адказалі працяглым маўчаннем падчас расійска-грузінскай вайны. 12 жніўня расійскі амбасадар у Менску Аляксандр Сурыкаў пакрыўджана заявіў: “Мы, Расія, заўсёды падзялялі вашае гора ў міжнародных арганізацыях, у тым ліку, калі ўводзілі эканамічныя санкцыі, калі пачыналі абмяркоўваць адсутнасць правоў (чалавека. — Аўт.), мы падтрымлівалі Беларусь і абаранялі. І нам незразумела, чаму зараз дзяржаўныя органы і ўлады Беларусі захоўваюць маўчанне”. Разам з тым вайна Расіі з Грузіяй, нягледзячы на запозненую фармальна станоўчую для Расіі рэакцыю з боку афіцыйных беларускіх прадстаўнікоў, насцьцярожыла беларускія ўлады: яны пабачылі, на якія меры гатовыя пайсці расійскія палітыкі дзеля дасягнення сваіх геапалітычных мэтаў. Гэтая вайна яшчэ больш падштурхнула беларускія ўлады да пошуку апірышча для сваёй палітыкі ў Еўрасаюзе.

Найперш актывізаваліся кантакты з прадстаўнікамі ўладаў суседніх дзяржаваў. У чэрвені ў Берасьці пабываў першы намеснік міністра

ўнутраных справаў Польшчы Пётр Стаханчык, які заявіў: “Увядзеньне санкцыяў практычна нічога не дало, але толькі ўмацавала пазіцыі Масквы ў Беларусі. Мы лічым, што неабходна разьвіваць адносіны паміж людзьмі і бізнэсам гэтай краіны, трэба размаўляць з беларусамі”. У ліпені і верасьні адбываліся сустрэчы прэм’ер-міністра Беларусі С. Сідорскага з прэм’ерамі Літвы і Латвіі. 12 верасьня ў Віскулях у Белавежскай пушчы прайшла сустрэча міністра замежных справаў С. Мартынава і кіраўніка МЗС Польшчы Радаслава Сікорскага.

Пэралом у стасунках Еўрасаюзу і ЗША з Беларусьсю наступіў у жніўні, калі 16 чысла з калоніі згодна са спецыяльным указам А. Лукашэнкі быў выпушчаны на волю экс-кандыдат у прэзідэнты, палітзьявольны Аляксандр Казулін, а 20 жніўня былі вызваленыя Андрэй Кім і Сяргей Парсюкевіч. Упершыню за шмат гадоў у Беларусі за краінамі не ўтрымлівалася ніводнага палітычнага зьявольнага.

Міжнародная супольнасьць неадкладна адрэагавала на новую сітуацыю. Станоўча выказаліся як асобныя дзяржавы — Францыя, Германія, ЗША, так і чыноўнікі Еўрасаюзу і Савету Еўропы. Савет ЕС па агульнай зьнешняй палітыцы і бясьпецы зазначыў: “Такое разьвіцьцё падзеяў стварае магчымасьць для ўзнаўленьня дыялогу з беларускімі ўладамі і магчымасьць перагляду абмежавальных мераў у адносінах да Беларусі”. Неўзабаве ў Менск прыбылі намесьнік памочніка Дзяржсакратара ЗША па Еўропе і Азіі Дэвід Меркель і намесьнік генеральнага дырэктара Генеральнага дырэктарату па зьнешніх сувязях Еўракамісіі Х’юга Мінгарэлі.

Тым ня менш гэтыя крокі не прывялі да неадкладных зьменаў. Беларускія ўлады чакалі ня толькі хуткай станоўчай рэакцыі на выпуск палітычных зьявольных, але і адмены санкцыяў супраць беларускіх чыноўнікаў. Прэс-сакратар МЗС заявіў, што “беларускі бок крок на сустрэч заклапочанасьцям Еўрасаюзу зрабіў. Ён добра вядомы. А вось з адэкватнага адказам на гэты крок у нашых еўрапейскіх калегаў, можна меркаваць, ёсьць пэўныя праблемы”. Тое ж выказаў і А. Лукашэнка, заявіўшы пра “адсутнасьць з боку ЗША і ЕС крокаў на сустрэч жаданьню Беларусі нармалізаваць стасункі з Захадам”.

У гэты час Еўрапейскі Саюз недвухсэнсоўна заявіў, і гэта было адлюстравана ў заяве міністраў замежных справаў ад 15 верасьня, што ЕС мае намер ацэньваць сітуацыю ў краіне “ў сьвятле парламенцкіх выбараў і прагрэсу, зробленага Беларусьсю на шляху адпаведнасьці дэмакратычным каштоўнасьцям і выкананьня правоў чалавека, і гатовы пачаць перагляд абмежавальных мераў у адносінах да беларускіх чыноўнікаў”.

Пра тое ж сказаў 17 верасня на сустрэчы з журналістамі амбасадар Вялікабрытаніі Найджэл Гулд-Дэвіс: “Калі выбары пройдуць дастойна, дык гэта ёсць магчымасьць прарыву ў стасунках паміж Беларусью і Еўрасаюзам”.

23 верасня адбылася тэлефонная размова А. Лукашэнкі з Вярхоўным прадстаўніком Еўрасаюзу па пытаньнях знешняй палітыкі і бясьпекі Хаўерам Саланам, якая таксама ў асноўным тычылася парламенцкіх выбараў. Па словах прэс-сакратара Х. Саланы, Вярхоўны прадстаўнік ЕС “ясна сказаў, што гэтыя выбары даюць Беларусі магчымасьць паказаць сваю павагу да дэмакратычных каштоўнасьцяў”.

Зважаючы на павышаную ўвагу да парламенцкіх выбараў, улады ўсё ж не змаглі цалкам адмовіцца ад традыцыйна рэпрэсіўнага стаўленьня да сваіх апанентаў, і хаця ў параўнаньні з мінулымі выбарчымі кампаніямі рэпрэсіі мелі меншыя маштабы, ціск на грамадзкія актывістаў працягваўся. Відавочна, што ўлады мелі два варыянты разгортваньня сваіх дзеяньняў. Першы — больш жорсткі, і пра ягонае існаваньне сьведчыць у тым ліку дакумент “Рашэньне па забесьпячэньні аховы правапарадку і дарожнай бясьпекі ў перыяд падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў” (да праваабаронцаў патрапіў дакумент, датычны Берасьцейскай вобласьці, зацьверджаны 7 жніўня начальнікам УУС Берасьцейскага аблвыканкаму і ўзгоднены з абласнымі начальнікам КДБ і пракурорам, але верагодна, што падобныя “рашэньні” былі распрацаваныя па ўсіх абласьцях краіны). Дакумент падпісваў стварэньне на тэрыторыі вобласьці сітуацыйна-аператыўнага штабу, узмацненьне кантролю над грамадзкімі дзеячамі і магчымую іх нейтралізацыю пры актывізацыі выбарчай агітацыйнай дзейнасьці. Другі варыянт дзеяньняў уладаў быў накіраваны на недавядзеньне супрацьстаяньня ўладаў з палітычнымі апанентамі да драматычнага ўзроўню. Гэты варыянт і быў ужыты.

Нягледзячы на сьцвярджэньні А. Лукашэнкі, што “мы скрозь парушам законы і вядзем выбары па паняццях Захаду і АБСЕ”, кампанія праходзіла па загадзя распрацаваным і ўжо неаднаразова апрабаваным сцэнары. Абапіраючыся на недасканаласьць беларускага заканадаўства, улады практычна цалкам кантралявалі выбарчы працэс і маглі вольна маніпуляваць вынікамі галасаваньня. Перад пачаткам выбараў А. Лукашэнка зрабіў недвухсэнсоўны пасыл арганізатарам выбарчага працэсу: “Хачу падкрэсьліць: ва ўчастковых, акруговых выбарчых камісіях, цэнтрвыбаркаме гаспадары — члены камісіяў і

старшыні. Як яны скажуць, так і павінна быць... Умешвацца ў сітуацыю ніякім назіральнікам ня будзе дазволена”.

Разам з тым інтрыга ў гэтых выбарах заключалася ў тым, што, відаць, улады ўсур’ёз разглядалі магчымасьць штучнага ўключэння ў парламент некаторых прадстаўнікоў ад дэмакратычнай апазіцыі, што магло б, на іх думку, паспрыяць прызнанню вынікаў выбараў міжнароднай супольнасцю. Аднак гэты сцэнар не быў рэалізаваны, узяла верх пазіцыя А. Лукашэнкі, які адзначыў, што “я за руку апазіцыянераў у парламент не павяду”. Відавочна, што ён паасьцярогся стварэння нават вызначанай уладамі квазіапазіцыі, і аніводзін з дэмакратычных апазіцыйных кандыдатаў не патрапіў у парламент. Несвабоднасьць і недэмакратычнасьць беларускіх выбараў пацьвердзілі як беларускія назіральнікі, так і міжнародная місія назіраньня за выбарамі БДІПЧ АБСЕ.

Увечары пасьяля выбараў, 28 верасьня, у Менску адбылася нешматлікая акцыя пратэсту. І хаця міністр унутраных справаў Уладзімір Навумаў заявіў, што міліцыя расцэньвае гэты мітынг як “грубае парушэньне грамадзкага парадку”, для ўдзельнікаў ніякіх наступстваў не было.

Беларускія ўлады даволі спакойна адрэагавалі на жорсткую ацэнку выбарчага працэсу. І хаця перад выбарамі А. Лукашэнка заяўляў: “Калі ўжо і гэтым разам выбары акажуцца “недэмакратычнымі”, мы з імі спынім усялякія размовы”, была знойдзена зручная для ўладаў інтрэпрэтацыя ацэнкі выбараў, фактычна выдраная з агульнага негатыўнага заключэння міжнародных назіральнікаў: выбары праходзілі ў адпаведнасьці з беларускім выбарчым заканадаўствам.

7 кастрычніка старшыня АБСЕ, міністр замежных справаў Фінляндыі Аляксандр Стуб сустрэўся з А. Лукашэнкам і распавёў пункт погляду міжнародных назіральнікаў: былі некаторыя паляпшэньні, але выбары недасканалыя. А. Стуб заявіў, што “павінна быць разгорнутая новая старонка паміж ЕС і Беларусьсю”. 9 кастрычніка Еўрапарламент прыняў рэзалюцыю па сітуацыі ў Беларусі, у якой парламенцкія выбары прызнаваліся недэмакратычнымі, але было вырашана прыпыніць на паўгода візавыя санкцыі супраць большасьці беларускіх чыноўнікаў, захаваўшы абмежаваньні, датычныя замарожваньня іх фінансавых актываў, калі такія ёсьць, у еўрапейскіх банках. У сьпісе невыязных засталіся толькі асобы, якія падазраваліся ў арганізацыі палітычных зьнікненьняў і старшыня ЦВК Л. Ярмошына. 13 кастрычніка Савет ЕС часткова прыпыніў санкцыі супраць беларускіх чыноўнікаў. Еўракамісар Б. Ферэра-Вальднэр заявіла, што Менск “у жніўні зрабіў моцны крок па вызваленьні ўсіх палітычных зьняволеных, і мы не павінныя

больш адкладаць свой адказ”. Яна падкрэсьліла: “Беларускі народ стаіць перад гістарычным выбарам: ці рухацца ў накірунку дэмакратыі і незалежнасьці ці ў накірунку палітычнай стагнацыі”. А. Лукашэнка пракаментываў гэты падзеі наступным чынам: “Еўропа зрабіла няхай маленькі крок, паўкроку, але ён значымы”. У адказ Беларусь, па ягоных словах, гатовая зрабіць “вялікія крокі”.

Рашэньне Еўрасаюзу выклікала неадназначную ацэнку ў беларускім дэмакратычным грамадзтве. Частка палітыкаў і грамадзкіх дзеячоў скептычна ставілася да крокаў Еўрасаюзу, адзначаючы, што існуючы рэжым ня здольны да сур’ёзных палітычных трансфармацыяў. Другая частка вітала такія крокі Еўрасаюзу і бачыла за імі добрыя перспектывы па дэмакратызацыі беларускага грамадзтва.

Тым ня менш, як паказала далейшае разьвіцьцё падзеяў, перамовы з Еўрасаюзам успрымаліся А. Лукашэнкам як працэс гандлю, а не ўсьвядомленых наспелых структурных зьменаў. Так, у інтэрвію 24 лістапада ён заявіў: “Калі Еўрасаюзу і амерыканцам так гэтага хочацца, і яны гатовыя штосьці прапанаваць нам наўзамен... мы прыбярэм з Крымінальнага кодэксу артыкул пра паклёп”. Гэтую пазіцыю А. Лукашэнка пацвердзіў і ў сьнежні: “Калі хтосьці думае, што я заглынуў нажыўку і буду скачкападобна, як заяц, бегчы, ён памыляецца, мы будзем трымацца годна”.

Такі падыход беларускіх уладаў, на жаль, не надае аптымізму на будучае.

З восені 2008 году было адзначана зьмяненне рэпрэсіўнай тактыкі беларускіх уладаў у дачыненні да грамадзкіх актывістаў, удзельнікаў акцыяў пратэсту, пікетаў, распаўсюднікаў друкаванай прадукцыі. Амаль спыніліся адміністрацыйныя арышты, зьменшылася колькасць аштрафаваных асобаў.

Аднак масавыя мерапрыемствы, як і раней, не дазваляліся па надуманых прычынах. Адмовы ў правядзеньні разнастайных па тэматыцы акцыяў былі атрыманыя грамадзкімі актывістамі ў Гомелі, Кобрыне, Пінску, Слуцку, Віцебску ды іншых гарадах. Калі ж недазволеныя ўладамі акцыі ўсё ж адбываліся, іх удзельнікі затрымліваліся — часта з прымяненнем сілы, у іх канфіскоўваліся інфармацыйныя матэрыялы, лозунгі і транспаранты, затрыманыя дастаўляліся ў аддзяленьні міліцыі, а затым выпускаліся без складаньня пратаколаў. Так, 16 верасьня была разаганая акцыя, прымеркаваная да гадавіны зьнікненьня В. Ганчара і А. Красоўскага. Удзельнікі акцыі, у тым ліку лідэры дэ-

макратычных палітычных партыяў, былі зьбітыя супрацоўнікамі АМАП, але затрыманьняў не адбылося. 2 лістапада ў Драгічыне была забароненая акцыя памінаньня продкаў Дзяды, у яе арганізатара Уладзіміра Казекі напярэдадні быў праведзены ператрус, а іншыя мясцовыя актывісты былі папярэджаныя міліцыяй пра магчымыя затрыманьні. 6 лістапада ў Менску міліцыянтамі былі зьбітыя ўдзельнікі акцыі, якія пратэставалі супраць забароны на выезд з Беларусі. 17 лістапада ў Менску была спыненая акцыя моладзі, прысьвечаная Дню студэнтаў, пяцёра ўдзельнікаў былі затрыманыя, а затым адпушчаныя, у іх былі канфіскаваныя Дэкларацыі правоў студэнтаў Беларусі. 24 лістапада міліцыянтамі ў Менску была прыпыненая акцыя “МТС па-беларуску”, шасьцёра ўдзельнікаў былі затрыманыя, а затым выпушчаныя. 16 сьнежня на Кастрычніцкай плошчы ў Менску міліцыянтамі была прыпыненая акцыя салідарнасьці з сем’ямі зьніклых палітыкаў.

Ствараліся перашкоды і ў правядзеньні санкцыянаваных акцыяў. Так, неаднаразова затрымліваліся актывісты, якія распаўсюджвалі інфармацыю пра дазволены ўладамі мітынг 2 лістапада — у дзень памяці продкаў Дзяды. Быў затрыман аўтобус з актывістамі з Магілёва, які зьбіраліся браць удзел у гэтай акцыі ў Менску. Двух удзельнікаў акцыі з Баранавічаў пры вяртаньні затрымалі на вакзале і зьбілі міліцыянты. 15 сьнежня ў Менску прайшла даволі буйная акцыя пратэсту прадпрымальнікаў з сацыяльнымі патрабаваньнямі. Нягледзячы на атрыманы дазвол, прадпрымальнікаў папярэджвалі, што за ўдзел у акцыі яны могуць страціць гандлёвыя плошчы. У рэгіёнах былі ўзятыя пад кантроль транспартныя сродкі, якія перавозілі прадпрымальнікаў на мітынг у Менск, у некаторых гарадах іх выезд быў забаронены.

Перыядычна затрымліваліся распаўсюднікі як зарэгістраваных незалежных газетаў — “Новы Час”, “Народная Воля”, “Наша Ніва”, “Наша слова”, так і незарэгістраваных маланакладных бюлетэняў — “Беларусь партызанская” ў Наваполацку, Берасьцейскай абласной партыйнай арганізацыі Партыі БНФ, раённае выданьне “Маладога Фронту” “Сьвіслацкае рэха” ды іншыя.

Нестабільнасьць сітуацыі з адсутнасьцю палітзьявольных у краіне засьведчыў арышт студэнта Уроцлаўскага універсітэту Аляксандра Баразенкі, які праходзіў у якасьці абвінавачванага па “справе 14-ці” яшчэ на пачатку году. Падчас судовага працэсу над астатнімі абвінавачванымі А. Баразенка знаходзіўся ў Польшчы, у сувязі з чым за “ўхіленьне ад яўкі да сьледчага” 12 траўня адносна яго была прынятая пастанова аб узяцьці пад варту, і ён быў аб’яўлены ў вышук.

27 кастрычніка А. Баразенка разам з адвакатам добраахвотна зьявіўся да сьледчага, дзе быў затрыманы і накіраваны ў сьледчы ізалятар. Такім чынам у Беларусі зноў зьявіўся палітзьняволены. З пункту погляду паляпшэньня стасункаў з Еўрасаюзам і ЗША гэта быў крок назад, які паказваў непасялядоўнасьць і нетрываласьць дзеяньняў беларускіх ўладаў. Еўракамісар Б.Ферэра-Вальднэр заклікала беларускія ўлады вызваліць А. Баразенку, зазначыўшы, што “важна, каб Беларусь заставалася краінай без палітычных зьняволеных і паважала свабоду выказваньняў, аб’яднаньняў і сходаў”. Нягледзячы на міжнародную рэакцыю, А. Баразенка паўтара месяца да суду знаходзіўся пад вартаю.

Падчас зьнявольеньня А. Баразенкі ў розных гарадах Беларусі праходзілі шматлікія акцыі падтрымкі. У Менску такія акцыі ў цэнтры гораду і каля будынку сьледчага ізалятара праходзілі практычна штодзень — яны разганяліся міліцыяй, удзельнікі затрымліваліся, а затым адпускаліся. 28 кастрычніка былі затрыманыя 4 асобы, 21 лістапада — 9 чалавек, 22 лістапада — 15, 24 лістапада — 13 удзельнікаў, 16 лістапада каля 20 пікетуюшчыкаў былі выціснутыя з Кастрычніцкай плошчы.

Суд над А. Баразенкам пачаўся 8 сьнежня. Моладзевы актывіст быў асуджаны да аднаго году абмежаваньня свабоды без накіраваньня ў папраўчую ўстанову.

У 2008 годзе ўлады актыўна выкарыстоўвалі такі сродак змаганьня з грамадзка актыўнай моладзьдзю, як прызыў у войска. КДБ у шчыльнай сувязі з ваенкаматамі распрацавала план нейтралізацыі, выключэньня з грамадзкага жыцьця сяброў моладзевых дэмакратычных арганізацыяў: у апошні час практычна ўсе моладзевыя грамадзкія актывісты, якія падлягаюць прызыву, пазбаўляюцца адтэрміновак і трапляюць у войска.

Гэтая праблема ня новая: за “ўхіленьне” ад тэрміновай службы яшчэ раней да крымінальнай адказнасьці прыцягваліся моладзевыя актывісты Яўген Сувораў з Магілёву і Мікіта Сасім з Баранавічаў. Дзясяткам студэнтаў, якія вучацца па праграме Кастуся Каліноўскага ў Польшчы ці ў Еўрапейскім гуманітарным універсітэце ў Вільні за “ўхіленьне” ад службы ў войску пагражае крымінальная адказнасьць — яны фактычна пазбаўленыя права вярнуцца ў Беларусь, не падпаўшы пад крымінальны персьлед.

У 2007 годзе з парушэньнем заканадаўства спачатку быў выключаны з універсітэту, а ў пачатку 2008 году фактычна гвалтам забраны

ў войска грамадзкі актывіст з Гомеля Дзьмітры Жалезьнічэнка. На знак пратэсту ён адмовіўся прымаць прысягу.

У войска патрапіў сябра Партыі БНФ, кандыдат у дэпутаты на парламенцкіх выбарах па Лунінецкай выбарчай акрузе Віталь Каратыш. 23 ліпеня ён атрымаў пасьведчаньні сяброў сваёй ініцыятыўнай групы, а 25 ліпеня, літаральна на другі дзень пасья праходжаньня медыцынскай камісіі, быў прызваны ў войска.

Улетку быў забраны ў войска старшыня “Моладзі БНФ” Алесь Каліта, нягледзячы на тое, што медыцынская камісія Магілёўскага раёну ў сакавіку 2008 году прызнала яго нягодным да вайскавай службы па стане здароўя. Аднак неўзабаве па выкліку ваенкамата А.Каліта быў накіраваны ў Магілёўскі абласны шпіталь, дзе дактары ўхіліліся ад канчатковага заключэньня, а затым у рэспубліканскі вайсковы шпіталь, які прызнаў моладзевага актывіста годным да вайскавай службы.

Сцэнар з прызывам у войска быў скарыстаны і адносна наступнага старшыні “Моладзі БНФ” — Франака Вячоркі. 16 студзеня 2008 года ён быў затрыманы падчас суда над актывісткай “Моладзі БНФ” і асуджаны на 15 сутак арышту быццам бы “за нецэнзурную ляянку”. 18 лютага Ф. Вячорка быў адлічаны з 3-га курсу факультэту журналістыкі БДУ “за акадэмічную непасьпяховасьць”, хаця быў адным з самых пасьпяховых студэнтаў на факультэце. 23 красавіка ён быў затрыманы ў горадзе супрацоўнікамі міліцыі і дастаўлены ў ваенкамат, дзе венны камісар у тэрміновым парадку выпісаў яму позову на медыцынскае абсьледаваньне. 11 чэрвеня Ф. Вячорка атрымаў адтэрміноўку ад службы ў войску ў сувязі з перанесенай апэрацыяй на сятчатцы вока, а 10 ліпеня згодна з рашэньнем раённай вайскова-медыцынскай камісіі прызнаны “нягодным да службы ў войску” з-за скаліёзу і плоскаступнёвасьці. У канцы верасьня абласная вайскова-медыцынская камісія адхіліла рашэньне раённай камісіі аб непрадатнасьці да войска, і Ф. Вячорка быў накіраваны на пераабсьледаваньне ў Галоўны вайсковы клінічны медыцынскі цэнтр, дзе быў прызнаны годным да вайскавай службы па плоскаступнёвасьці, а ваенкамат напісаў накіраваньне на пераабсьледаваньне па гіпертаніі ды іншых хваробах.

Падобным чынам, з перапісваньнем дыягназу хваробы і прызнаньнем годным да службы ў войску перасьледаваўся сябра “Маладога Фронту” з Салігорску Іван Шыла, арганізатар некалькіх моладзевых грамадзкіх кампаніяў, які быў адлічаны са школы перад апошнім выпускным іспытам за грамадзкую дзейнасьць.

Выпускніка журфаку БДУ Юрыя Дзешука, актывіста “Моладзі БНФ”, яшчэ перад абаронай дыпламу і з не да канца пройдзенай медыцынскай камісіяй ужо папярэдзілі, у якую частку ён патрапіць

служыць. У ваенкамаце супрацоўнік КДБ спрабаваў “размаўляць” з менскім моладзевым актывістам Арцёмам Забарыным, паабяцаўшы наўзамен дапамагчы яму не патрапіць у войска. Былі спробы ўлетку забраць у войска аднаго з удзельнікаў “працэсу 14-ці” Уладзіміра Сяргеева. На актывіста “Моладзі БНФ” з Наваполацку Алеся Круткіна ў ліпені быў складзены адміністрацыйны пратакол за няўку па позве ў ваенкамат.

Як і ў папярэднія гады, улады вялікую ўвагу надавалі ідэалагічнаму кантролю за беларускім грамадствам. У красавіку “галоўнага ідэолага” краіны, былога афіцэра КДБ Алега Праляскоўскага замяніў Усевалад Янчэўскі, які ў свой час ачольваў “Беларускі патрыятычны саюз моладзі” (пазней быў рэфармаваны ў БРСМ). Прызначаючы У. Янчэўскага, А. Лукашэнка “падкрэсьліў важнасць выбудоўвання цэльнай сістэмы ідэалагічнай працы ў Беларусі”.

Магілёўскі гарвыканкам уключыў узровень ідэалагічнай працы ў крытэры ацэнкі дзейнасці працоўных калектываў гораду. Да гэтага ў Магілёве на пачатку году на базе гарадзкой бібліятэкі быў адчынены інфармацыйна-ідэалагічны цэнтр, задачай якога зьяўляецца інфармаваньне магілёўцаў пра працу мясцовых органаў улады і сацыяльна-эканамічнае разьвіцьцё гораду і краіны.

Пад кіраўніцтвам начальніка ўпраўленьня ідэалагічнай работы Віцебскага аблвыканкаму быў распрацаваны дакумент “Інфармацыя пра апазіцыйныя структуры Віцебскай вобласьці”, які даказвае, што дзяржава сочыць за ўсімі, хто мае апазіцыйныя погляды ці патэнцыйна можа аказацца нязгодным з палітыкай уладаў.

Працягвалася ўмацаваньне прапрэзідэнцкага грамадзкага аб’яднаньня “Белая Русь”, якое, па ўсім відаць, разглядаецца як магчымы зародак прапрэзідэнцкай партыі, калі гэтага запатрабуюць каньютурныя інтарэсы ўладаў.

Дзяржава актыўна падтрымлівала праўрадавы “Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі”. Улады адкрыта лабіявалі інтарэсы БРСМ у вышэйшых навучальных установах. У дакуменце за подпісамі першага намесьніка кіраўніка прэзідэнцкай адміністрацыі і начальніка галоўнага ідэалагічнага ўпраўленьня адміністрацыі гаворыцца, што на інтэрнэт-сайтах ВНУ у абавязковым парадку павінны быць створаныя старонкі студэнцкіх арганізацыяў БРСМ, а рэктары ВНУ усіх формаў уласнасці павінны “забясьпечыць выкарыстаньне ў пазавучэбны час файе, а таксама іншых незанятых памяшканьняў вучэбных карпусоў і інтэрнатаў ВНУ для арганізацыі культурна-адпачынаковых мерапрыемстваў студэнтаў пад кіраўніцтвам арганізацыяў БРСМ”.

Грамадзкія ініцыятывы БРСМ мелі яўны праўрадавы характар (удзел у выбарчых камісіях падчас выбараў у парламент, удзел у арганізацыі дзяржаўных сьвятаў, ідэалагічны кантроль за моладзьдзю) і часам адкрыта абапіраліся на формы посткамсамольскага патрыятызму. Так, напрыклад, аддзел ідэалогіі Чашніцкага райвыканкаму і мясцовы аддзел БРСМ напісалі клятву на вернасьць прафэсіі(!), якую з 2008 году мусяць даваць усе маладыя спецыялісты, якія прыяжджаюць працаваць у раён па разьмеркаваньні. На першым этапе гэтую клятву ў раённым доме культуры далі маладыя механізатары, даяркі, будаўнікі і прадаўцы.

Сяброўства ў БРСМ адзначалася як адзін са станоўчых момантаў на шэрагу спецыяльнасьцяў, пры паступленьні на якія, згодна з прэзідэнцкім указам №70 ад 8 лютага, з 2008 году ўведзенае адмысловае сумоўе (гэта спецыяльнасьці “дзяржаўнае кіраваньне”, “дзяржаўнае кіраваньне і эканоміка”, “міжнародныя адносіны”, “міжнароднае права”, “правазнаўства”, “эканамічнае права”, “журналістыка”, “міжнародная журналістыка” і “мытная справа”). Па словах міністра адукацыі А. Радзькова, што абітурыент на гэтыя спецыяльнасьці павінен быць ня толькі падрыхтаваны па прадметах, але і мець лідэрскі вопыт, “напрыклад, быць актывістам БРСМ”.

Па ўсёй краіне праводзілася прымусовая падпіска на дзяржаўныя газеты, якія ўлады разглядаюць як адзін з важнейшых інструментаў ідэалагічнага ўплыву на грамадзтва. Галоўны ідэолаг Гомельскай вобласці Анатоль Каціла на старонках “Гомельскай праўды” ў сакавіку выказаўся пра асаблівую ролю СМІ “ў прапагандысцкіх метадах ідэалагічнай працы ва ўмовах новых выклікаў”. Кіраўніцтва аддзелу адукацыі ў Пінску разаслала ва ўсе школы распараджэньне пра абавязковую падпіску для настаўнікаў на дзяржаўныя газеты, а ў якасьці падцьверджаньня выкананьня гэтага распараджэньня абавязала педагогаў прад’явіць падпісныя квіткі.

Часам спасылка на ідэалагічныя разыходжаньні была прычынаю званьня грамадзкіх актывістаў з працы. Так, напачатку году быў звольнены з працы настаўнік менскай школы, актывіст моладзевага крыла Аб’яднанай грамадзянскай партыі Аляксандр Галавач. Ягоньня перакананьні не супадаюць з “ідэалагічным накірункам дзяржавы”, як патлумачыла дырэктар школы, дэпутат Палаты прадстаўнікоў Кацярына Саўчук.

Ня маючы на тое законных правоў, ідэолагі актыўна ўдзельнічалі ў патрэбнай “арганізацыі” выбарчага працэсу. Так, 23 верасьня на ўчастку № 34 Віцебскай-Чкалаўскай акругі № 18 начальнік аддзелу ідэалагічнай працы адміністрацыі Першамайскага раёну Віцебску правёў

інструктаж, падчас якога нагадаў членам камісіі пра заяву кіраўніка дзяржавы, што гаспадарамі на выбарчым участку зьяўляюцца яны і толькі яны.

Займаючы пасады намеснікаў кіраўнікоў адміністрацыі розных узроўняў, ідэолагі, як правіла, вырашалі лёс правядзеньня культурніцкіх, музычных, дабрачынных акцыяў, рок-фэстаў, канцэртаў, фестываляў і нярэдка абмяжоўвалі ці забаранялі мерапрыемствы таго кшталту. Так, у Менску забаранілі сьвяткаваньне гадавіны незалежнага спадарожнікавага тэлеканалу “Белсат”, а таксама фестываль беларускіх кліпаў. Па словах лідэра вядомага беларускага гурта “Ляпіс Трубяцкой” Сяргея Міхалка, “сістэма правядзеньня канцэртаў у Беларусі нашмат складаней, чым у любой іншай кропцы планеты... Трэба атрымаць вельмі шмат дазволаў з разнастайных інстанцыяў. Мы рабілі канцэрт у Віцебску, і прыйшлося прадастаўляць арганізатарам канцэрту сьпіс песень і кароткі зьмест кожнай з іх. Разьмяшчаючы рэкламу, ніхто не застрахаваны ад таго, што за тыдзень да канцэрту можа паступіць званок з упраўленьня культуры. Карацей, шмат ідэолагаў і ідыётаў ва ўсёй гэтай сістэме.”

Абгаворваючы магчымыя кропкі судатыкненьня паміж Беларуссю і Еўрапейскім Саюзам, беларускія чыноўнікі імкнуліся абыходзіць пытаньні, зьвязаныя з дэмакратызацыяй і правамі чалавека. Так, міністр замежных справаў Сяргей Мартынаў вызначыў наступныя “адносінны ў інтарэсах абодвух бакоў: ад эканомікі да барацьбы з кантрабандаю, нелегальнай міграцыяй, транзіту і аховы навакольнага асяродзьдзя”. Тым ня менш, у лістападзе віцэ-прэмьер ураду Беларусі Андрэй Кабякоў заявіў: “Беларускі бок усьведамляе неабходнасьць працы над так званым хатнім заданьнем, акрэсьленым у дыялогу з ЕС, але разьлічвае на адэкватныя дзеяньні ЕС у адказ”.

Як рэкламныя крокі, накіраваныя на паляпшэньне стасункаў з Еўрасаюзам, у лістападзе двум беларускім недзяржаўным газетам “Народная воля” і “Наша ніва” было дазволена вярнуцца ў падпісны каталог і дзяржаўную сістэму распаўсюду, а “Народнай волі” друкавацца на тэрыторыі Беларусі. 17 сьнежня, з гэтых жа меркаваньняў, з чацьвёртай спробы ўладамі было зарэгістраванае Праваабаронча-асьветніцкае грамадзкае аб’яднаньне “Рух “За Свабоду” пад старшынствам Аляксандра Мілінкевіча.

Еўрапейскі Саюз у канцы году прадставіў новую праграму па супрацоўніцтве з пяцю ўсходнімі краінамі — Армэніяй, Азербайджанам, Грузіяй, Малдовай і Украінай пад назваю Усходняе партнёрства, пры

гэтым абмяркоўвалася пытаньне далучэньня да гэтай праграмы і Беларусі, але пры ўмове паляпшэньня сітуацыі з дэмакратызацыяй краіны і правамі чалавека. Як паведаміла еўракамісар Беніта Ферэра-Вальднэр, “калі мы ўбачым, што беларускія ўлады ідуць наперад, што ў Беларусі больш ня будзе палітычных зьняволеных, спросьціцца працэдура рэгістрацыі няўрадавых арганізацыяў і недзяржаўных СМІ, тады неабходна будзе сказаць: добра, запрашаем вас прыяднацца да еўрапейскай палітыкі суседзтва”. Яна падкрэсьліла, што для ўдзелу ва Ўсходнім партнёрстве Беларусь павінная адпавядаць еўрапейскім стандартам; вызначаны быў і выпрабавальны перыяд для пачатку дэмакратычнай трансфармацыі ў Беларусі — да сярэдзіны красавіка 2009 году.

Такім чынам, адчайная, упартая і жорсткая барацьба беларускай дэмакратычнай супольнасьці за каштоўнасьці правоў чалавека, а таксама пасьлядоўная пазіцыя па гэтым пытаньні Еўрасаюзу і ЗША прывялі ў 2008 годзе да пэўных станоўчых трансфармацыяў. Тым ня менш, зьмены што адбыліся, характарызаваліся непасьлядоўнасьцю і супярэчлівасьцю, адсутнасьцю сістэмнага падыходу, што захавала нестабільнасьць агульнай сітуацыі з правамі чалавека ў краіне.

1. Сьмяротнае пакараньне

1

Права на жыцьцё — адно з фундаментальных правоў чалавека. Яно прадугледжвае абавязак дзяржавы ўсяляк ахоўваць чалавечае жыцьцё ад любых супрацьпраўных пасягальніцтваў і іншых пагрозай, забясьпечваць прававыя, сацыяльныя, эканамічныя, экалагічныя і іншыя ўмовы для нармальнага, паўнаwartаснага і годнага жыцьця.

Права на жыцьцё знаходзіцца пад абаронай міжнародных дакументаў у галіне правоў чалавека і нацыянальных Канстытуцыяў.

Беларусь зьяўляецца ўдзельніцай Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах, у параграфі 1 артыкулу 6 якога гаворыцца: “Права на жыцьцё зьяўляецца неад’емным правам кожнага чалавека. Гэта права ахоўваецца законам. Ніхто не можа быць адвольна пазбаўлены жыцьця”. І хаця Пакт не прадугледжвае абавязковай адмовы дзяржавы ад сьмяротнага пакараньня, некаторыя фармулёўкі артыкулу 6 адназначна скіроўваюць краіны да абмежаваньня прымяненьня і адмены выключнай меры пакараньня: “у краінах, якія не адмянілі сьмяротнага пакараньня” (параграф 2), “нішто ў дадзеным артыкуле ня можа служыць падставай для адтэрміноўкі ці недапушчэньня адмены сьмяротнага пакараньня якой-небудзь дзяржавай-удзельніцай Пакту” (параграф 6).

Рэспубліка Беларусь да гэтага часу не далучылася да Другога факультатыўнага пратаколу да Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах, накіраванага на адмену сьмяротнага пакараньня (прыняты Генеральнай Асамблеяй ААН 15 сьнежня 1989 году). Дзяржавы, якія пагадзіліся ўдзельнічаць у дадзеным Пратаколе, абавязаліся адмяніць дадзены від пакараньня.

Устрымаўшыся пры галасаваньні адносна Рэзалюцыі аб мараторыі на сьмяротнае пакараньне (прыняты Генеральнай Асамблеяй ААН 15 лістапада 2007 году), Рэспубліка Беларусь зноў прадэманстравала негатыўнасьць адмовіцца ад выключнай меры пакараньня.

У Рэспубліцы Беларусь права на жыцьцё гарантуецца артыкулам 24 Канстытуцыі: “Кожны мае права на жыцьцё. Дзяржава абараняе жыцьцё чалавека ад любых супрацьпраўных пасягальніцтваў”. Гэты ж артыкул Канстытуцыі ўказвае на ўмовы выкарыстаньня сьмяротнага пакараньня: “Сьмяротнае пакараньне да яго адмены можа прымяняц-

ца згодна з законам як выключная мера пакараньня за асабліва цяжкія злачынствы і толькі згодна з прысудам суда” і замацоўвае часовы характар яго ўжываньня. Артыкул 59 (п. 1) Крымінальнага кодэксу прадугледжвае прымяненьне сьмяротнага пакараньня за некаторыя асабліва цяжкія злачынствы, спалучаныя з наўмысным пазбаўленьнем жыцьця чалавека пры абцяжарваючых абставінах — 12 складаў злачынстваў ва ўмовах мірнага часу і 2 складывы злачынстваў ва ўмовах ваеннага.

Артыкул 84 (п. 19) Канстытуцыі прадастаўляе прэзідэнту паўнамоцтвы па памілаваньні асуджаных. Асобы, асуджаныя да сьмяротнага пакараньня, могуць зьвярнуцца з хадайніцтвам да прэзідэнта на працягу дзесяці сутак з дня атрыманьня копіі прысуду ці касацыйнага азначэньня. Прэзідэнт таксама разглядае матэрыялы ў адносінах да асобаў, асуджаных да сьмяротнага пакараньня, якія не хадайнічаюць аб памілаваньні. Справы ўсіх асуджаных да выключнай меры пакараньня разглядаюцца першапачаткова Камісіяй па пытаннях памілаваньня, затым перадаюцца прэзідэнту для прыняцьця канчатковага рашэньня. Указы аб памілаваньні і адхіленьні хадайніцтваў аб памілаваньні падпісваюцца асабіста прэзідэнтам. Памілаваньне асуджаных ажыццяўляецца ў выглядзе замены сьмяротнага пакараньня пажыццёвым зьняволеньнем.

Выклікае занепакоенасьць закрытасьць ад грамадства вынікаў дзейнасьці Камісіі па пытаннях памілаваньня і рашэньняў прэзідэнта па справах асуджаных да сьмяротнага пакараньня. За ўвесь час была абнародаваная толькі інфармацыя, што ў 2003 годзе Камсіяй адхіленыя хадайніцтвы аб памілаваньні двух асуджаных да сьмяротнага пакараньня, а адна справа была вернутая ў Вярхоўны суд з мэтай праверкі ў парадку нагляду, у выніку якой прэзідэнтам ВС замяніў асуджанаму пакараньне на 15 гадоў пазбаўленьня волі. Інфармацыю пра вынікі працы Камісіі і рашэньні прэзідэнта магчыма атрымаць толькі з дакладаў міждзяржаўных арганізацыяў, куды ўрад Беларусі прадастаўляе неабходныя звесткі. Так, згодна з інфармацыяй, прадстаўленай у АБСЕ, у 2008 годзе замена сьмяротных прысудаў на больш мяккае пакараньне ў адносінах да асуджаных па парацэдуры памілаваньня ў Беларусі не прымянялася (Сьмяротнае пакараньне ў рэгіёне АБСЕ. Даведачны дакумент 2008 году).

Згодна з дадзенымі ААН, апублікаванымі ў лістападзе 2007 году, на той момант 146 краінаў сьвету адмовіліся ці ўвялі мараторый на сьмяротнае пакараньне, у 51 краіне дадзены від пакараньня захоўваўся, у іх ліку — Рэспубліка Беларусь.

На дадзены момант Беларусь засталася апошняй дзяржавай у Еўропе, дзе выносяцца і прыводзяцца ў выкананьне сьмяротныя прысуды. Пасьля адмены сьмяротнага пакараньня Узьбекістанам з 1 студзеня 2008 году наша краіна засталася апошняй з дзяржаваў на постсавецкай прасторы, якая прымяняе дадзены від пакараньня.

Характарызуючы сітуацыю з прымяненнем сьмяротнага пакараньня ў Беларусі, старшыня Вярхоўнага суду Валянцін Сукала назваў яе практычным дзеяннем мараторыю. На прэс-канферэнцыі 9 верасня ён заявіў, што “сьмяротныя прысуды выносяцца надзвычай рэдка, і мы падышлі да практычнага мараторыю і псіхалагічна гатовыя да гэтага, калі рашэньне будзе прынятае на ўзроўні парламенту і прэзідэнта”.

Па словах старшыні Вярхоўнага суда, у 2008 годзе быў вынесены толькі адзін сьмяротны прысуд (у 2007 — 4, 2006 — 9, 2005 — 2, 2004 — 2 — Аўт.), тры чалавекі былі асуджаныя да пажыццёвага зьняволеньня (усяго пажыццёвае зьняволеньне на дадзены момант у Беларусі адбываюць 130 чалавек).

Інфармацыю пра вынясеньне ў 2008 годзе ў Беларусі толькі аднаго сьмяротнага прысуду агучыў і міністр унутраных справаў Уладзімір Навумаў на прэс-канферэнцыі 10 сьнежня, назваўшы сьмяротнае пакараньне фактарам стрымліваньня пры ўчыненні асабліва цяжкіх злачынстваў.

Разам з тым з афіцыйных паведамленьняў і сродкаў масавай інфармацыі, якія на працягу году асьвятлялі справы, па якіх абвінавачваныя атрымлівалі вышэйшую меру пакараньня, вядомыя як мінімум два такія асуджаныя.

Так, згодна з інфармацыяй, зьмешчанай на інтэрнэт-сайце Генэральнай пракуратуры (<http://prokuratura.gov.by>), 21 сакавіка 2008 году ўступіў у законную сілу прысуд да выключнай меры пакараньня, вынесены судовай калегіяй па крымінальных справах Менскага абласнога суду ў адносінах да 21-гадовага ўраджэнца Салігорскага раёну Мікалая Каляды. Асуджанаму інкрымінавалася ўчыненне трох забойстваў, два замахі на забойствы, разбой і хуліганства. Менавіта зьвесткі пра дадзены прысуд беларускія ўлады паведамлілі ў АБСЕ, і гэтая інфармацыя ўтрымліваецца ў даведачным дакуменце арганізацыі аб прымяненні сьмяротнага пакараньня за 2008 год. Афіцыйны беларускі бок паведаміў таксама АБСЕ, што замена сьмяротных прысудаў на больш мяккае пакараньне ў адносінах да асуджаных па працэдуры памілаваньня ў Беларусі не прымянялася, што азначае, што прысуд у адносінах да М. Каляды быў пакінуты ў сіле.

Аднак таксама вядома, што 20 чэрвеня 2008 году Гомельскі абласны суд да вышэйшай меры пакараньня асудзіў 27-гадовага жыхара Гомелю Паўла Ленага па абвінавачаньні ў згвалтаваньні і забойстве дзевяцігадовага хлопчыка (<http://naviny.by>). У кастрычніку зноў жа са сродкаў масавай інфармацыі стала вядома, што прысуд у адносінах да П. Ленага прыведзены ў выкананьне (www.svaboda.org/content/Article/1328779.html). Інфармацыя пра дадзены прысуд і ягонае выкананьне з афіцыйных крыніцаў не паступала, што выклікае непаразуменьне і трывогу.

5 лютага ад прэс-сакратара Вярхоўнага суду Анастасіі Цімановіч стала вядома, што прыведзены ў выкананьне прысуд у адносінах да трох лідэраў гомельскай злачыннай групоўкі — Сяргея Марозава, Валерыя Гарбатага і Ігара Данчанкі (Вярхоўны суд двойчы — у снежні 2006 і кастрычніку 2007 — прыгаворваў С. Марозава і І. Данчанку да вышэйшай меры пакараньня, В. Гарбаты быў асуджаны да расстрэлу ў снежні 2006 году). Разам з тым слуханьне справаў, зьвязаных з дзейнасьцю “марозаўскай групоўкі” на момант прывядзеньня прысуду ў выкананьне яшчэ не было скончанае: у студзені 2008 году Вярхоўны суд прыняў да вытворчасьці крымінальную справу ў адносінах да Сяргея Марозава і яшчэ трох членаў злачыннай арганізацыі. Хуткасьць прывядзеньня прысуду ў выкананьне выклікае ня толькі здзіўленьне, але і заклапочанасьць. Па адной з версіяў, Сяргей Марозаў быў расстраляны да пачатку судовых слуханьняў (19 лютага) у сувязі з тым, што ён пачаў даваць паказаньні на высокапастаўленых супрацоўнікаў МУС і КДБ, дзякуючы апецы якіх ягоная групоўка беспакарана дзейнічала ў Гомельскай вобласьці з 1994 па 2004 гады.

З заклікам адмяніць сьмяротныя прысуды С. Марозаву, І. Данчанку і В. Гарбатаму асабіста да прэзідэнта Беларусі ў лістападзе 2007 году зьвяртаўся старшыня Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы Рэнэ ван дэр Ліндэн. Ён адзначаў таксама, што ўвядзеньне мараторыю на сьмяротнае пакараньне “стала б яўным і рашучым крокам да збліжэньня Беларусі з Саветам Еўропы”.

Пасья інфармацыі пра тое, што злачынцы ўсё ж расстраляныя, Генеральны сакратар Савету Еўропы Тэры Дэвіс заявіў, што прывядзеньне прысуду ў выкананьне — “чарговая праява непавягі, якую ўрад Беларусі адкрыта дэманструе адносна чалавечых каштоўнасьцяў і дасягненьняў, якія аб’ядноўваюць усе еўрапейскія краіны”. Тэры Дэвіс адзначыў, што Беларусь — не сябра Савету Еўропы, але зьяўляецца сябрам ААН, і выкананьне сьмяротнага прысуду тром грамадзянам краіны супярэчыць літары і духу рэзалюцыі Генеральнай асамблеі ААН,

якая заклікала да сусьветнага мараторыю на прымяненне сьмяротнага пакараньня.

Асуджэньне ў сувязі з захаваньнем у Беларусі — адзінай краіне Еўропы — сьмяротнага пакараньня выказвалася ў рэзалюцыях Еўрапарламенту, прынятых 22 лютага і 9 кастрычніка 2008 году. Рэзалюцыя ПАСЕ, прынятая 15 красавіка пасля абмеркаваньня дакладу аб злоўжываньнях у сістэме крымінальнага правосудзьдзя ў Беларусі, заклікала беларускія ўлады неадкладна ўвесці мараторый на сьмяротнае пакараньне.

Найбольшы розгалас меў зварот дакладчыка Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы Андрэа Рыгоні на імя старшыні Палаты прадстаўнікоў Вадзіма Папова і старшыні Савету Рэспублікі Генадзя Навіцкага, апублікаваны 14 красавіка ў “Народнай газеце” — афіцыйным выданьні парламенту Беларусі. Спадар Рыгоні ў адкрытым лісьце заклікаў кіраўнікоў палат парламенту прадпрыняць усемагчымыя крокі да ўвядзеньня мараторыю на сьмяротнае пакараньне як прамежкавага кроку ў накірунку да поўнай яго адмены. У звароце падкрэсьліваецца: “Кожнае сьмяротнае пакараньне — гэта ўжо само па сабе вельмі шмат. Наколькі б жахлівым ні было здзейсьненае злачынства, колькі б бясспрэчнымі ні былі доказы вінаватасьці, нішто ня можа апраўдаць забойства чалавека дзяржавай”. Андрэа Рыгоні адзначыў, што ведае, што на рэфэрэндуме 1996 году грамадзяне Беларусі выказаліся за захаваньне вышэйшай меры пакараньня і настойваў: “Народным павінна быць у аснове сваёй любое рашэньне, але існуюць пэўныя пытаньні, па якіх кіраўніцтву краіны варта ўзяць на сябе адказнасьць першапраходцаў, якія вядуць за сабой людзей і паказваюць ім шлях. Я прашу вас і Нацыянальны сход Беларусі ўзяць на сябе палітычнае абавязальніцтва, якое будзе гарантаваць, што ніхто больш не будзе пакараны сьмерцю ў Беларусі”.

Каментуючы зьвесткі А. Рыгоні, старшыня Палаты прадстаўнікоў Вадзім Папоў на прэс-канфэрэнцыі 17 красавіка адзначыў: “...Многія казалі, што не трэба друкаваць матэрыял Рыгоні, маўляў, народ абурэцца. Мы надрукавалі. Цяпер давайце паглядзім, як будзе рэагаваць на гэта насельніцтва. Дыскусія будзе ці ня будзе? Як народ да гэтага паставіцца? А потым будзем думаць, што рабіць далей”. Фактычна гэта стала першай прапановай за апошнія гады з боку ўладаў правесці дыскусію ў грамадстве па вострай праблеме. Вадзім Папоў таксама заявіў, што “надышоў час, каб абмеркаваць пытаньне аб увядзеньні мараторыю на сьмяротнае пакараньне ў Беларусі. Да-

вайце разам рыхтаваць грамадзкую думку дзеля таго, каб сасьпелі ўмовы для прыняцця дадзенага рашэння. Давайце паглядзім, як будзе рэагаваць народ на дадзенае пытаньне. Натуральна, з адмены сьмяротнага пакараньня не пачнеш. Можна, спачатку мараторый? І тут трэба працягваць працаваць з насельніцтвам. Ну, а як інакш, калі на рэферэндуме 86% (80,44% – аўт.) грамадзянаў Беларусі прагаласавалі супраць адмены сьмяротнага пакараньня? Уявіце, дэпутаты прымуць іншае рашэнне. Пра якія правы чалавека, пра якую дэмакратыю тады можна казаць, калі б мы падтрымалі Еўропу і выканалі яе просьбу?”

Нягледзячы на гучныя заявы, на працягу году ніякай інфармацыйнай працы з насельніцтвам, ніякіх мерапрыемстваў, накіраваных на зьмену грамадзкага меркаваньня па пытаньні сьмяротнага пакараньня, з боку ўладаў не праводзілася.

На працягу 2008 году беларускія ўлады не прадпрынялі рашучых дзеяньняў, накіраваных на адмену ці ўвядзеньне мараторыю на сьмяротнае пакараньне. Дыскусія па дадзенай праблеме ў асноўным зводзілася да абмеркаваньня перспектываў уступленьня Беларусі ў Савет Еўропы і адмены сьмяротнага пакараньня як адной з умоваў ажыццяўленьня такога палітычнага кроку.

Падчас студзеньскай сесіі Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы ў Страсбургу старшыня камісіі па заканадаўстве і дзяржаўным будаўніцтве Савету Рэспублікі Наталя Андрэйчык заявіла, што Беларусь “хоча прасунуцца на шляху да стандарту Савету Еўропы, пра што сьведчыць наш намер увесці мараторый на сьмяротнае пакараньне”.

У інтэрвію інфармацыйнаму агенцтву “Інтэрфакс-Захад” 18 сьнежня старшыня Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу чацьвёртага скліканьня Уладзімір Андрэйчанка заявіў, што “беларускія ўлады з разуменьнем ставяцца да пазіцыі Савету Еўропы і ПАСЕ па сьмяротным пакараньні і прыкладаюць неабходныя высілкі для абмежаваньня яго прымяленьня і поўнай адмены”. Пры гэтым адной з перашкодаў для рашучых крокаў у дадзеным накірунку У. Андрэйчанка назваў “волю народу, выказаную на рэферэндуме 1996 году, на якім больш за 75% (80,44% – аўт.) грамадзянаў выказаліся супраць адмены сьмяротнага пакараньня. Але ў прынцыповым плане мы не выключаем магчымасьці на пэўным этапе грамадзкага разьвіцця разгледзець пытаньне аб увядзеньні часовага мараторыю. Поўная ж адмена сьмяротнага пакараньня магчымая толькі шляхам правядзеньня агульнанацыянальнага рэферэндуму”.

Выказанае Уладзімірам Андрэйчанкам меркаваньне пра неабходнасьць правядзеньня рэферэндуму дзеля ўвядзеньня мараторыю ці адмены сьмяротнага пакараньня не адпавядае высновам заключэньня Канстытуцыйнага Суда Беларусі ад 11 сакавіка 2004 году, дзе гаворыцца: “Канстытуцыйны Суд лічыць, што ў сучасных умовах пытаньне аб адмене дадзенага віду пакараньня ці як першым кроку — аб абвяшчэньні мараторыю на яго прымяненьне можа быць вырашанае Кіраўніком дзяржавы і Парлантам”. Пры гэтым у заключэньні адзначана, што рашэньне рэферэндуму 1996 году, падчас якога за захаваньне сьмяротнага пакараньня ў Беларусі выказаліся 80,44% грамадзянаў, “ня мела абавязковага характару”.

Старшыня Вярхоўнага суду Беларусі Валянцін Сукала ў інтэрвію БелТА 2 чэрвеня таксама адзначыў, што “захоўваць гэты від пакараньня ў крымінальным законе надалей ці адмовіцца ад яго — рашэньне знаходзіцца ў кампетэнцыі суб’ектаў заканадаўчай ініцыятывы і парламентарыяў. Што датычыць судовай улады, то мы ніколі не настойвалі на яго захаваньні і лічым, што на дадзены момант склаліся неабходныя перадумовы дзеля разгляду дадзенага пытаньня, хаця б у плане абвяшчэньня мараторыю на прымяненьне гэтай выключнай меры пакараньня”.

Адначасова значную гуманізацыю поглядаў грамадзянаў Беларусі па праблеме сьмяротнага пакараньня адзначаюць сацыёлагі. Так, згодна з дадзенымі нацыянальнага апытаньня, якое было праведзенае ў верасьні 2008 году Незалежным інстытутам сацыяльна-эканамічных і палітычных дасьледаваньняў, за адмену сьмяротнага пакараньня ў Рэспубліцы Беларусь выказаліся 44,2% рэспандэнтаў, супраць адмены — 47,8%. Гэта сьведчыць пра тое, што спасылкі на дадзеныя рэферэндуму, які адбыўся 12 гадоў таму, на сёньняшні момант не адпавядаюць рэальнай грамадзкай думцы і больш выкарыстоўваюцца як апраўданьне нерашучасьці ў прыняцьці палітычных рашэньняў.

“Апошнім катам у Еўропе” ў сваім гадавым дакладзе, прадстаўленым у траўні 2008 году, назвала Беларусь уплывовая міжнародная праваабарончая арганізацыя “Міжнародная Амністыя”. На працягу апошніх гадоў яна неаднаразова зьвярталася да беларускіх уладаў з заклікам адмовіцца ад выкарыстаньня сьмяротнага пакараньня, крытыкуючы як саму наяўнасьць яго ў прававой сістэме, так і працэдуру правядзеньня прысудаў у выкананьне.

Працягваючы працу ў дадзеным накірунку, “Міжнародная Амністыя” заявіла пра арганізацыю ў 2009 годзе шырокай кампаніі, накіраванай на адмену сьмяротнага пакараньня ў Беларусі. З мэтай маніторынгу сітуацыі і правядзеньня папярэдніх кансультацыяў з зацікаўленымі бакамі з 22 па 28 кастрычніка Беларусь наведала прадстаўнік арганізацыі Хізер Макгіл. У яе планах сярод іншага было правядзеньне сустрэчаў з афіцыйнымі асобамі — прадстаўнікамі МУС, Генпракуратуры, Міністэрства юстыцыі і Вярхоўнага суду, пра што ў дадзеныя ведамствы былі папярэдне накіраваныя адпаведныя запыты. “Прадстаўнікі ўладных структураў у Беларусі, і ў гэтым была вялікая зацікаўленасьць з майго боку, маглі б сустрэцца са мной, каб абмеркаваць пытаньні сьмяротнага пакараньня і ягонай адмены. Гэта быў бы прадуктыўны крок насустрач Еўропе. Але пакуль мае спробы засталіся безвыніковымі”, — сказала Хізер Макгіл. Сустрэча адбылася толькі з работнікамі Міністэрства юстыцыі, астатнія дзяржструктуры, спасылаючыся на занятасьць кіраўніцтва, сустракацца з праваабаронцай адмовіліся.

Такім чынам, 2008 год не стаў пераломным для Беларусі ў вырашэньні праблемы сьмяротнага пакараньня і далучэньня да еўрапейскай супольнасьці, свабоднай ад узаконенага забойства дзяржавай.

2. Праблема палітычна матываваных зьнікненняў

2

За 2008 год зьменаў у расьсьледаваньні справаў аб гвалтоўных зьнікненнях вядомых палітыкаў Юрыя Захаранкі (экс-міністр унутраных справаў, выкрадзены 7 траўня 1999 году), Віктара Ганчара (віцэ-сьпікер Вярхоўнага Савету 13-га скліканьня, выкрадзены 16 верасьня 1999 году), бізнэсмана Анатоля Красоўскага (выкрадзены разам з В. Ганчаром 16 верасьня 1999 году) і журналіста Дзьмітрыя Завадзкага (аператар ОРТ, выкрадзены 7 ліпеня 2000 году) не адбылося.

Расьсьледаваньне справы аб зьнікненьні Дзьмітрыя Завадзкага было прыпыненае з 31 сакавіка 2006 году “ў сувязі з неўстанаўленьнем бясьсьледна зьніклай асобы” і болей не ўзнаўлялася. Згодна з паведамленьнем пракурора аддзелу па наглядзе за сьледствам у органах пракуратуры А. В. Сыцько ад 16.11.2007 г., атрыманым маці Дзьмітрыя Завадзкага Вольгай Рыгораўнай, “працягваецца аператыўная праца па ўстанаўленьні месцазнаходжаньня Завадзкага Д. А. ці ягонага цела; асобаў, якія ўчынілі злачынства. У выпадку атрымання станоўчай інфармацыі, вытворчасць па крымінальнай справе будзе неадкладна ўстаноўлена”. Болей ніякай афіцыйнай інфармацыі адносна справы аб зьнікненьні Дз. Завадзкага родным журналіста не прадстаўлялася. Нагадаем, што па абвінавачаньні ў выкраданьні Дз. Завадзкага і ўчыненьні шэрагу іншых злачынстваў у 2002 годзе да розных тэрмінаў пазбаўленьня волі былі асуджаныя члены так званай “банды Ігнатовіча” — былога супрацоўніка сьпецпадразьдзяленьня “Алмаз” (у тым ліку В. Ігнатовіч і М. Малік — да пажыцьцёвага зьнявольленьня), аднак месцазнаходжаньне журналіста ці ягонага цела так і не было ўстаноўлена.

Афіцыйнае сьледства па справах аб зьнікненьні Юрыя Захаранкі, Віктара Ганчара і Анатоля Красоўскага працягвалася, пра што кожныя тры месяцы на працягу году пракуратурай гораду Менску родным зьніклых і прадстаўніку сям’і Ю. Захаранкі дасылаліся адпаведныя паведамленьні. Акрамя таго, што сьледства працягнутае і пра вынікі расьсьледаваньня будзе паведамлена дадаткова, больш поўнай, дакладнай і пашыранай інфармацыі не прадстаўлялася. Апошнія паведамленьні пра працяг тэрміну папярэдняга расьсьледаваньня крымінальных справаў па фактах зьнікненьня Ю. Захаранкі, В. Ганчара і А. Красоўскага, дасланыя ў сьнежні 2008 году, былі падпісаныя сьледчым па найважнейшых справах пракуратуры Менску, малодшым

дарадцам юстыцыі Юрыем Вараўкам. Трэба адзначыць, што за больш чым 9 гадоў, на працягу якіх працягваецца расьсьледаваньне справаў аб зьнікненьні палітыкаў і бізнэсоўца, гэта ўжо чацьвёрты пракурорскі сьледчы: у папярэднія гады сьледства курывалі Уладзімір Чумачэнка і Сяргей Кухаронак, на самых першых этапах справу зьнікненьня В. Ганчара і А. Красоўскага вёў сьледчы гарадзкой пракуратуры Сяргей Новікаў, справу Ю. Захаранкі — сьледчы па найважнейшых справах пракуратуры Менску Сьвятлана Бойкава.

Большасьць экспэртаў лічаць зьмену сьледчага чыста фармальным крокам і ня звязваюць гэтую падзею з імкненьнем пракуратуры да правядзеньня аб'ектыўнага расьсьледаваньня, выяўленьня і далейшага прыцягненьня да адказнасьці асобаў, датычных да дадзеных злачынстваў. Пры гэтым адсутнасьць рэальных вынікаў шматгадовай працы сьледчых пракуратуры па справах аб зьнікненьні вядомых у Беларусі людзей падмацоўвае высновы, што афіцыйнае расьсьледаваньне ў поўным аб'ёме не вядзецца, паколькі прафэсійная дзейнасьць сьледчых блакуецца вышэйшымі службовымі асобамі Беларусі. Так, на працягу многіх гадоў сьледчыя органы ігнаруюць інфармацыю аб магчымай датычнасьці да зьнікненьняў Ю. Захаранкі, В. Ганчара, А. Красоўскага і Дз. Завадзкага дзеючых і былых дзяржаўных службовых асобаў вышэйшага эшалону ўлады — міністра ўнутраных справаў Беларусі Уладзіміра Навумава, былога міністра ўнутраных справаў Юрыя Сівакова, былога дзяржсакратара Савету бясьпекі Віктара Шэймана і намесьніка камандзіра корпусу аховы грамадзкага парадку ўнутраных войскаў МУС па баявой падрыхтоўцы Дзьмітрыя Паўлічэнкі. Пры тым, што дадзеная інфармацыя афіцыйна не абвяргаецца, неабходныя крокі дзеля высвятленьня яе праўдзівасьці сьледствам не прадпрымаюцца.

Кіраўніцтва рэспубліканскай пракуратуры таксама на працягу году ніякай пашыранай інфармацыі адносна ходу расьсьледаваньня справаў аб зьнікненьні Ю. Захаранкі, В. Ганчара, А. Красоўскага і Дз. Завадзкага не паведамляла, абмяжоўваючыся кароткімі фармальнымі адгаворкамі. Так, на прэс-канфэрэнцыі 16 студзеня Генэральны пракурор Пётр Міклашэвіч сказаў: “Праца пракуратуры ў гэтым кірунку працягваецца”. Далей ён адзначыў, што “на жаль, да цяперашняга часу аб'ектыўнай інфармацыі, якая б пацьвярджала факты іх зьнікненьня, у нас сьледчым і аператыўным шляхам не ўстаноўлена”. Адносна справы Дзьмітрыя Завадзкага Генпракурор дадаў, што “пазіцыя Генпракуратуры па Ігнатавічу не мяняецца, ад яго паступаюць скаргі, але няма нічога, што магло б паставіць пад сумнеў прысуд суда”.

Генпракурор Рыгор Васілевіч на прэс- канферэнцыі 25 чэрвеня таксама заяўляў, што сітуацыя са справамі зьніклых знаходзіцца на кантролі ў пракуратуры: “Пытаньне пра пошук зьніклых бяз вестак — адно з галоўных для нас. Мы яго разглядалі на міжведамаснай камісіі і вернемся да яго. Але хачу адзначыць, што за апошнія пяць ці сем гадоў бяз вестак зьнікла больш за 48 тысячаў людзей. З іх 99% урэшце рэшт аб’явіліся самі. Але, безумоўна, гэтае пытаньне ў полі зроку пракуратуры”. З гэтых словаў новапрызначанага Генпракурора па ацэнцы дзеяньняў сьледчых органаў вынікае, што ён прыняў стратэгію, выпрацаваную ў папярэднія гады: “кожны год у краіне зьнікаюць людзі, іх пошук вядзецца”, ухіляючыся ад прызнаньня магчымых палітычных матываў выкраданьняў палітыкаў, бізнэсоўцы і журналіста і датычнасьці да іх дзяржаўных службоўцаў.

Разам з тым, прысутнасьць палітычнай матывацыі ў зьнікненьнях вядомых у Беларусі людзей праглядаецца з інтэрвію прэзідэнта Лукашэнкі газэце “Financial Time” ад 18 лістапада. Адказваючы на пытаньне адносна дадзеных гучных справаў, А. Лукашэнка акцэнтаваў увагу толькі на Завадзкім, заявіўшы: “Дзіма Завадзкі зьяўляецца найвялікшай ранай для мяне як для прэзідэнта. Ён быў сумленны і прыстойны чалавек, які наогул ня меў сувязяў з палітыкай. Суд вынес вердыкт па гэтай крымінальнай справе. І чалавек за выкраданьне асуджаны на пажыцьцёвае зьняволеньне. Але для мяне больш важна знайсці яго, або калі ён мёртвы — ягонае цела. Калі ж акажацца, што суд памыліўся ці вынес няправільны вердыкт, то я буду на каленях прасіць дараваньня ў родных, сяброў ці самога Дзімы Завадзкага, калі акажацца, што ён усё яшчэ жывы”. Праводзячы мяжу паміж Дз. Завадзкім і іншымі зьніклымі, А. Лукашэнка ўскосна прызнае і розныя прычыны іх выкраданьня, адсутнасьць у выпадку з журналістам наўпростай палітычнай замовы.

У той час, калі афіцыйныя ўлады фактычна толькі імітавалі расьсьледаваньне справаў аб зьнікненьнях, міжнародная супольнасьць на працягу многіх гадоў не пакідала дадзеную праблему без увагі. У Рэзалюцыях Генеральнай Асамблеі ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі, прынятых у 2003, 2004, 2005, 2006 і 2007 гадах, пасьлядоўна ўтрымлівалася патрабаваньне “адхіліць ад пасадаў афіцыйных асобаў, якія, як сьцьвярджаецца, датычныя да любых справаў аб гвалтоўных зьнікненьнях, адвольных пакараньняў сьмерцю і катваньняў і іншых жорсткіх, бесчалавечных ці прыніжаючых годнасьць відаў пакараньня, на перыяд сьледзтва па такіх справах і забяспечыць прыняцце ўсіх неабходных мераў для ўсебаковага і бесстаронь-

няга расьсьледаваньня такіх справаў, прыцягнуць асобаў, якім інкрымінуюцца дадзеныя злачынствы, да адказнасьці ў незалежным судзе і, у выпадку прызнаньня іх вінаватымі, забясьпечыць, каб яны былі пакараныя згодна з міжнароднымі абавязцельствамі Беларусі ў галіне правоў чалавека”.

Справы аб зьнікненьнях Юрыя Захаранкі, Віктара Ганчара і Анатоля Красоўскага разглядаліся на чарговай 86-й сесіі Рабочай групы ААН па гвалтоўных ці нядобраахвотных зьнікненьнях, якая праходзіла ў канцы лістападу — пачатку сьнежня 2008 году ў Жэневе. Перад пачаткам сесіі Рабочая група праінфармавала родных зьніклых, што беларускі МЗС у чарговы раз паведаміў ёй пра працяг афіцыйнага расьсьледаваньня. У сваю чаргу ў Рабочую групу былі дасланыя паведамленьні ад родных, што дадзенае расьсьледаваньне вядзецца фармальна, рэальныя вынікі адсутнічаюць, і пакуль не будзе палітычнай волі аб допыце высокапастаўленых беларускіх чыноўнікаў, якія могуць быць датычныя да злачынстваў, вінаватыя ня будуць названыя і пакараныя.

У 2008 годзе роднымі зьніклых быў задзейнічаны механізм індывідуальнай скаргі ў Камітэт па правах чалавека ААН. 4 сьнежня Упраўленьне Вярхоўнага камісару па правах чалавека ААН паведаміла былой жонцы Анатоля Красоўскага Ірыне і ягонай дачцэ Валерыі, што іх скарга зарэгістраваная, а яе копія накіраваная адказчыку — Рэспубліцы Беларусь. У сваёй скарге Красоўскія абвінавачваюць дзяржаву ў парушэньні артыкулаў 6, 7, 9 і 10 Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах: арт. 6 — “права на жыцьцё”, арт. 7 — “свабода ад катаваньняў”, арт. 9 — “права на свабоду і асабістую недатыкальнасьць, арт. 10 — “права на гуманнае стаўленьне да асобаў, пазбаўленых волі”. Скарга ад імя Красоўскіх была падрыхтаваная нідэрландзкай адвакацкай канторай і складаецца са ста пунктаў, да яе прыкладзена 25 дакументаў агульным аб’ёмам больш за тысячу старонак. Дзяржава павінна на працягу 6 месяцаў з моманту атрымання паведамленьня даслаць Камітэту свой адказ.

Аktуальным у 2008 годзе заставалася патрабаваньне Еўрапейскага Саюзу, сфармуляванае два гады таму ў дакуменце “Што Еўрасаюз можа даць Беларусі”: “Дзеля пабудовы глыбокіх адносінаў, якія мы хацелі б мець паміж ЕС і народам Беларусі, дзеля спынення палітыкі самаізаляцыі, якую беларускі ўрад навязваў сваім грамадзянам, мы гаворым, што беларускім уладам патрэбна, па-першае, належным чынам і незалежна расьсьледаваць ці перагледзець выпадкі зьнікненьня людзей(...)”. Пасьлядоўнасьць пазіцыі ЕС па гэтай праблеме прая-

вілася ў 2008 годзе падчас разгляду пытання аб прыпыненні візавых санкцыяў адносна беларускіх дзяржчыноўнікаў, датычных да парушэнняў правоў чалавека. 13 кастрычніка міністры замежных справаў 27 краінаў Еўрасаюзу прынялі рашэнне аб прыпыненні на 6 месяцаў забароны на ўезд у краіны ЕС 36 вышэйшых службовых асобаў Беларусі, у адносінах да 5 чалавек дадзеная санкцыя была захаваная: гэта старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі Лідзія Ярмошына і чацьвёра падазраваных міжнароднай супольнасцю ў датычнасці да палітычных знікненняў — Уладзімір Навумаў, Віктар Шэйман, Юрый Сівакоў і Дзьмітрый Паўлічэнка (візавыя санкцыі адносна гэтых асобаў былі ўведзеныя ЕС у 2004 годзе). У лістападзе да дадзенага рашэння далучыліся 9 краінаў, якія не зьяўляюцца сябрамі Еўрапейскага Саюзу.

Міжнародныя праваабарончыя арганізацыі на працягу году неаднаразова выступалі з заклікамі да беларускіх уладаў расьсьледаваць “гучныя знікненні”. Так, 2 верасня на прэс-канфэрэнцыі ў Менску Генеральны сакратар Міжнароднай федэрацыі правоў чалавека (FIDH) Луіс Гійерма Перэз заявіў, што Федэрацыя мае намер адсочваць працэс расьсьледаваньня дадзеных злачынстваў. “Мы хочам даць зразумець беларускай уладзе, што гэтыя злачынствы не адносяцца да мінулага. Пакуль ня будуць знойдзеныя целы зніклых людзей альбо самі гэтыя людзі, гэтае злачынства будзе актуальным. Бязьдзеянне ўладаў у расьсьледаваньні і іх неўмяшальніцтва ўказваюць на тое, што ёсць група людзей ва ўладзе, якія ў гэтым удзельнічалі”.

Улічваючы ўплыў знешнепалітычнага фактару і імкненьне беларускіх уладаў да наладжваньня дыялогу з Еўрапейскім Саюзам, некаторыя эксперты выказвалі меркаваньне, што адным з сігналаў Захаду ў напрамку нармалізацыі адносінаў можа стаць адхіленьне ад высокіх дзяржаўных пасадаў службоўцаў, з чымі імёнамі звязваюцца выкраданні і магчымыя пазасудовыя пакараньні Ю. Захаранкі, В. Ганчара, А. Красоўскага і Дз. Завадзкага. Зьняцьце ў ліпені Віктара Шэймана з пасады дзяржсакратара Савету бяспекі многімі было ўспрынятае менавіта як крок у дадзеным накірунку, хаця афіцыйнай прычынай адстаўкі называлася незабесьпячэнне належнага ўзроўню бяспекі падчас святкаваньня Дня Рэспублікі, у выніку чаго ў цэнтры Менску адбыўся выбух. Пасьля адстаўкі ў В. Шэймана засталася грамадзкая пасада кіраўніка сумеснай беларуска-венесуэльскай камісіі высокага ўзроўню, на якую ён быў прызначаны прэзідэнтам яшчэ ў верасні 2006 году. Адхіленьне ў пачатку кастрычніка Дзьмітрыя Паў-

лічэнкі ад пасады камандзіра брыгады спецыяльнага прызначэння ўнутраных войскаў МУС (в/ч 3214) спачатку таксама было ўспрынятае як жаданьне ўладаў пазбавіцца ад адыёзнага палкоўніка, аднак ужо ў канцы таго ж месяца ён быў павышаны і прызначаны на пасаду намесьніка камандзіра корпусу аховы грамадзкага парадку ўнутраных войскаў МУС па баявой падрыхтоўцы. Нягледзячы на карупцыйныя скандалы ў лістападзе-сьнежні, да якіх спрычыніліся сілавая ведамства, у выніку якіх не выключалася адстаўка міністра ўнутраных справаў, Уладзімір Навумаў застаўся на сваёй пасадазе.

На працягу году 16 чысла кожнага месяца (16 верасня 1999 году зьніклі В. Ганчар і А. Красоўскі) у розных гарадах Беларусі, краінах Еўрапейскага Саюзу, Расіі, ЗША традыцыйна праводзіліся акцыі салідарнасьці з сем'ямі зьніклых і рэпрэсаванымі. У большасьці выпадкаў гэтыя мерапрыемствы суправаджаліся сілавымі разгонамі, затрыманьнямі, а ў пачатку году — адміністрацыйнымі арыштамі ўдзельнікаў з абвінавачаньнем у парушэньні парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў (пазьней практыка прыцягненьня да адміністрацыйнай адказнасьці за ўдзел у такіх акцыях была спыненая).

Разам з тым ніводная з заявак, пададзеных на правядзеньне пікетаў да чарговых гадавінаў зьнікненьня Ю. Захаранкі, Дз. Завадзкага, В. Ганчара і А. Красоўскага з мэтай нагадаць грамадзкасьці пра гэтыя трагічныя падзеі і запатрабаваць ад уладаў рэальнага сьледзтва, не была задаволеная. Так, Менгарвыканкам забараніў былой жонцы Дз. Завадзкага Сьвятлане правядзеньне пікетаў да 9-й гадавіны зьнікненьня Юрыя Захаранкі (запланаваны на 7 траўня) і да 8-й гадавіны зьнікненьня яе мужа Дзьмітрыя Завадзкага (запланаваны на 7 ліпеня). Прычынай адмовы ў правядзеньні пікету 7 ліпеня, згодна з адказам намесьніка старшыні Менгарвыканкаму М. Ціцянкава, стала тое, што “правядзеньне пікету з агульнай колькасьцю ўдзельнікаў да 50 чалавек на пляцоўцы каля будынку Менскай гарадзкой ратушы будзе ствараць перашкоды для пешага і транспартнага руху”. Берасьцейскі гарвыканкам тройчы забараніў мясцовым праваабаронцам правядзеньне пікетаў, прымеркаваных да гадавінаў зьнікненьняў палітыкаў і журналіста (былі запланаваныя адпаведна на 7 траўня, 7 ліпеня і 16 верасня). Сваё рашэньне выканкам матываваў тым, што заяўкі былі пададзеныя не на месца, вызначанае для такіх мэтаў (такім месцам у Берасьці зьяўляецца стадыён “Лакаматыў”, абнесены высокім бетонным плотам, дзе правядзеньне падобных акцыяў проста ня мае сэнсу), а ў цэнтры гораду. Усе спробы абскардзіць у судовым парад-

ку рашэнні выканаўчых органаў улады аб забароне публічных акцыяў засталіся марнымі — суды як у Менску, так і ў Берасьці прымалі бок выканкамаў.

Адной з мэтаў правядзеньня пікетаў да гадавінаў зьнікненьня вядомых у Беларусі людзей заяўляльнікі называлі таксама неабходнасьць яшчэ раз публічна агучыць патрабаваньне да ўладаў аб падпісаньні і ратыфікацыі Рэспублікай Беларусь Міжнароднай канвенцыі аб абароне ўсіх асобаў ад гвалтоўных зьнікненьняў. Нагадаем, што дадзеная Канвенцыя была прынятая Генеральнай Асамблеяй ААН 20 сьнежня 2006 году і прадстаўленая для падпісаньня краінамі 6 лютага 2007 году. За гэты час, да канца 2008 году, Канвенцыя была падпісаная 80 дзяржавамі і ратыфікаваная 5 (для таго, каб Канвенцыя ўступіла ў сілу, неабходная ратыфікацыя яе 20 краінамі). Беларусь ад падпісаньня Канвенцыі ўстрымалася, а афіцыйныя асобы, каментуючы пазіцыю дзяржавы, заявілі, што дадзеная міжнародная дамова не актуальная для Беларусі, паколькі праблема гвалтоўных зьнікненьняў у краіне адсутнічае. Іншага меркаваньня прытрымліваюцца родныя зьніклых і праваабаронцы, заяўляючы, што Канвенцыя можа быць дадатковай гарантыяй жыхарам Беларусі ў абароне ад гвалтоўных зьнікненьняў і іншых парушэньняў іх права на свабоду і асабістую недатыкальнасьць. Заклікі грамадзкасьці беларускімі ўладамі былі ў чарговы раз праігнараваныя.

Такім чынам, у 2008 годзе афіцыйнае расьсьледаваньне гвалтоўных выкраданьняў палітыкаў Юрыя Захаранкі, Віктара Ганчара, бізнэсоўцы Анатоля Красоўскага і журналіста Дзьмітрыя Завадзкага фактычна не вялося, вынікі яго замоўчваліся ад родных зьніклых і грамадзкасьці, не былі выяўленыя і пакараныя асобы, датычныя да арганізацыі і ўчыненьня дадзеных злачынстваў.

* * *

7 верасьня, так і не даведаўшыся пра лёс сына, ва ўзросьце 87 гадоў памерла маці гвалтоўна зьніклага бізнэсоўцы Анатоля Красоўскага — Ксенія Сідараўна. Да апошніх дзён яна была ўпэўненая, што яе сын жывы.

3. Крымінальны перасьлед па палітычных матывах

У 2008 годзе беларускія ўлады пад ціскам міжнароднай супольнасьці былі вымушаныя вызваліць усіх палітвязьняў, якія знаходзіліся ў месцах пазбаўленьня волі. Пры гэтым наяўнасьць палітзьяволеных у краіне, як і ў папярэднія гады, адмаўлялася.

На пачатку году за кратамі знаходзіліся 6 чалавек, якіх міжнародная супольнасьць і беларускія праваабаронцы лічылі асобамі, асуджанымі па палітычных матывах: кандыдат у прэзідэнты на выбарах 2006 году, старшыня Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Грамада) Аляксандр Казулін, старшыня моладзевай арганізацыі “Малады Фронт” Дзьмітры Дашкевіч, актывіст “Маладога Фронту” Артур Фінькевіч, прадпрымальнік Мікалай Аўтуховіч, палітык і публіцыст Андрэй Клімаў, журналіст Аляксандр Зьдзьвіжкоў.

У выніку перамоўнага працэсу з прадстаўнікамі Еўрапейскага Саюзу на пачатку году былі датэрмінова вызваленыя пяцёра палітычных зьяволеных: Дзьмітры Дашкевіч, Артур Фінькевіч, Аляксандр Зьдзьвіжкоў, Андрэй Клімаў і Мікалай Аўтуховіч. Юрыдычна іх вызваленьне было аформлена рознымі шляхамі: ад адмены судовых рашэньняў вышэйстаячымі судовымі інстанцыямі (Дз. Дашкевіч, А. Фінькевіч, А. Зьдзьвіжкоў), замены меры пакараньня з пазбаўленьня волі на папраўчыя працы (М. Аўтуховіч) да памілаваньня Указам прэзідэнта (А. Клімаў). Аднак працэс вызваленьня палітвязьняў ня быў даведзены да канца, Аляксандр Казулін застаўся за кратамі.

Пасьля спыненьня працэсу вызваленьня палітвязьняў уладамі быў распачаты цэлы шэраг новых крымінальных справаў па палітычных матывах: супраць 14 моладзевых актывістаў была ўзбуджаная крымінальная справа за ўдзел у акцыі пратэсту прадпрымальнікаў, у выніку якой Андрэй Кім апынуўся за кратамі, астатнія былі асуджаныя да розных відаў пакараньня, не зьявязаных з пазбаўленьнем волі; да пазбаўленьня волі быў асуджаны прадпрымальнік і грамадзкі актывіст Сяргей Парсюкевіч; актывістка “Маладога Фронту” Кацярына Салаўёва была асуджаная за дзейнасьць ад імя незарэгістраванай арганізацыі, у адносінах да яе суд абмежаваўся судовым папярэджаньнем.

Разам з тым, улічваючы ўсё большае пагаршэньне эканамічнай сітуацыі ў краіне, летам улады былі вымушаныя ізноўку распачаць перамоўны працэс з Еўрапейскім Саюзам. Пад ягоным уплывам у

жніўні на волю былі выпушчаныя Аляксандр Казулін, Андрэй Кім і Сяргей Парсюкевіч. Вызваленне ўсіх палітвязьняў паклала пачатак перамоўнаму працэсу паміж Еўрасаюзам і афіцыйнымі ўладамі Беларусі ў пытаннях правядзеньня далейшай дэмакратызацыі ў краіне.

Крымінальная справа супраць Аляксандра Зьдзьвіжкова

У лютым 2006 году па факце перадруку ў газеце “Згода” карыкатураў на прарока Мухамеда была ўзбуджаная крымінальная справа па ч. 1 арт. 130 Крымінальнага кодэксу Рэспублікі Беларусь — “наўмысныя дзеянні, накіраваныя на распальваньне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай варожасьці”. Абвінавачаным па справе быў прызнаны намесьнік галоўнага рэдактара выданьня Аляксандр Зьдзьвіжкоў. Паколькі ўлетку 2006 году журналіст пакінуў Беларусь, крымінальная справа на пэўны час была прыпыненая і ўзноўленая ў лістападзе 2007 году — падчас знаходжаньня на тэрыторыі краіны А. Зьдзьвіжкоў быў арыштаваны і зьмешчаны ў сьледчы ізалятар КДБ.

11 студзеня 2008 году Менскі гарадзкі суд пад старшынствам судзьдзі Руслана Аніскевіча ў закрытым рэжыме пачаў разгляд крымінальнай справы супраць А. Зьдзьвіжкова. Журналіста абвінавачвалі ва ўчыненні злачынства, прадугледжанага ч. 2 арт. 130 КК — “распальваньне расавай, нацыянальнай ці рэлігійнай варожасьці, учыненае службовай асобай з выкарыстаньнем сваіх службовых паўнамоцтваў”. Суд прызнаў віну Аляксандра Зьдзьвіжкова цалкам даказанай і 18 студзеня асудзіў яго да трох гадоў пазбаўленьня волі ў калоніі ўзмоцненага рэжыму.

22 лютага калегія Вяроўнага суду, разгледзеўшы касацыйную скаргу А. Зьдзьвіжкова, адмяніла прысуд Менскага гарадзкога суду і прыняла рашэньне зьменшыць тэрмін пакараньня з трох гадоў да трох месяцаў пазбаўленьня волі. Паколькі трохмесячны тэрмін знаходжаньня пад арыштам А. Зьдзьвіжкова скончыўся, у гэты ж дзень ён быў вызвалены з пад варты.

Крымінальная справа супраць Аляксея Сарнова

Крымінальная справа супраць 23-гадовага жыхара Гародні Аляксея Сарнова была ўзбуджаная 17 сьнежня 2007 году за нанясеньне на сьценах дамоў надпісу “Вярніце льготы”. Падчас затрыманьня ў запlechніку А. Сарнова міліцыянты знайшлі балончыкі з фарбай. Спачатку справа была ўзбуджаная па арт. 341 Крымінальнага кодэксу —

“псаваньне маёмасьці”, а пазьней перакваліфікаваная ў “хуліганства” — арт. 339 КК.

26 сакавіка 2008 году судзьдзя суду Ленінскага раёну Гародні Дзьмітры Кобрынец прызнаў Аляксея Сарнова вінаватым і вынес пакараньне ў выглядзе штрафу памерам 35 базавых велічыняў.

Крымінальная справа супраць Кацярыны Салаўёвай

Справа па арт. 193.1 Крымінальнага кодэксу (“арганізацыя дзейнасьці грамадзкага аб’яднаньня, рэлігійнай арганізацыі ці фонду, якія не прайшлі дзяржаўнай рэгістрацыі ці ўдзел у іх”) была ўзбуджаная супраць моладзевай актывісткі з г. Полацку Кацярыны Салаўёвай 28 сьнежня 2007 году. 20-гадовая актывістка была абвінавачаная ў дзейнасьці ад імя незарэгістраванай моладзевай арганізацыі “Малады Фронт”. 8 красавіка 2008 году Полацкі гарадзкі суд прызнаў віну К. Салаўёвай цалкам даказанай і асудзіў яе да пакараньня ў выглядзе штрафу памерам 50 базавых велічыняў. Прысуд вынесла судзьдзя Марозава.

Крымінальная справа супраць Андрэя Цянюты, Кірыла Атаманчыка і Арсеня Ягорчанкі

Гомельскі актывіст Андрэй Цянюта, актывіст са Жлобіну Кірыла Атаманчык і моладзевы актывіст са Сьветлагорску Арсень Ягорчанка былі прызнаныя падазраванымі па крымінальнай справе, узбуджанай 18 верасьня 2007 году ўпраўленьнем КДБ Гомельскай вобласьці па факце дзейнасьці незарэгістраванага моладзевага аб’яднаньня “Малады Фронт”. Справа, узбуджаная па арт. 193.1 КК (“арганізацыя дзейнасьці грамадзкага аб’яднаньня, рэлігійнай арганізацыі ці фонду, якія не прайшлі дзяржаўнай рэгістрацыі ці ўдзел у іх”), у лістападзе 2007 году прыпынялася, але ў сьнежні была адноўленая.

На пачатку 2008 году Андрэй Цянюта накіраваў на імя старшыні КДБ Юрыя Жадобіна скаргу з патрабаваньнем спыніць крымінальны перасьлед ці перадаць справу ў суд. Гэтае хадайніцтва было перанакіраванае ў пракуратуру Гомельскай вобласьці, дзе яно было задаволенае. 25 красавіка А. Цянюта атрымаў паведамленьне за подпісам сьледчага гомельскага аддзелу КДБ Сідлярова Д. В., што ўзбуджаная крымінальная справа ў адносінах да яго спыненая.

Крымінальныя справы ў дачыненні да Кірыла Атаманчыка і Арсеня Ягорчанкі былі прыпыненыя ў траўні 2008 году без указаньня пад-

ставаў. Моладзевыя актывісты працягвалі знаходзіцца ў стане падазраваных.

“Справа 14-ці”

Крымінальныя справы супраць Андрэя Кіма, Александра Баразенкі, Аляксея Бондара, Арцёма Дубскага, Тацяны Цішкевіч, Алеся Стральцова, Міхаіла Крывава, Міхаіла Субача, Паўла Вінаградава, Міхаіла Пашкевіча, Алеся Чарнышова, Уладзіміра Сяргеева, Антона Койпіша, Максіма Дашука — 14 удзельнікаў несанкцыянаванай акцыі пратэсту прадпрымальнікаў, якая адбылася 10 студзеня 2008 году ў Менску — былі ўзбуджаныя па арт. 342 Крымінальнага кодэксу — “арганізацыя і падрыхтоўка дзеянняў, якія груба парушаюць грамадзкі парадак, альбо актыўны ўдзел у іх”. Па колькасці фігурантаў гэтую крымінальную справу назвалі “справай 14-ці”.

Адзін з фігурантаў справы, моладзевы актывіст Андрэй Кім, якому інкрымінаваўся яшчэ і арт. 364 КК — “гвалт альбо пагроза гвалту ў адносінах да работніка міліцыі” — падчас папярэдняга следства ўтрымліваўся ў СіЗА МУС у г. Менску, у дачыненні да астатніх была абраная мера стрымання — падпіска аб нявыезьдзе. У гэтай частцы абвінавачвання А. Кіму інкрымінаваліся дзеянні, якія ён нібыта ўчыніў падчас дэманстрацыі 21 студзеня 2008 г.

Суд Цэнтральнага раёну Менску разглядаў матэрыялы крымінальнай справы ў тры этапы.

16 красавіка пачалося першае судовае паседжаньне, на якім разглядаліся справы ў дачыненні да А. Кіма, А. Бондара, У. Сяргеева, А. Дубскага, А. Стральцова, М. Пашкевіча, А. Чарнышова, А. Койпіша, М. Крывава, Т. Цішкевіч. Паводле абвінаваўчага заключэння, маладыя людзі 10 студзеня 2008 году з 14 да 17 гадзінаў груба парушалі грамадзкі парадак, бралі ўдзел у мітыngu, ведаючы пра тое, што ён несанкцыянаваны, а таксама, “ведучы за сабою мітыngоўцаў, выкрывалі лозунгі”, не рэагавалі на папярэджанні супрацоўнікаў міліцыі і перакрылі праезную частку праспекту Незалежнасці прыкладна з 15 да 17 гадзінаў. На думку абвінаваўцы, гэтымі дзеяннямі таксама была нанесеная шкода ў памеры 124 млн 800 тыс. рублёў прадпрыемствам Менску. У судовым працэсе ў якасці сьведкаў былі апытаныя супрацоўнікі міліцыі, паводле паказанняў якіх дэманстранты паводзілі сабе агрэсіўна, ад іх тхнула алкаголем, яны брыдка ляяліся і г. д. Пры гэтым многія з гэтых сьведкаў не змаглі дакладна вызначыць ступень удзелу ў гэтых падзеях непасрэдна абвінавачаных. Не пацьвердзіў ак-

тыўнага ўдзелу абвінавачаных і прадстаўлены ў судзе відэаматэрыялы. Заслуханыя судом прадстаўнікі менскіх прадпрыемстваў заявілі, што матэрыяльных прэтэнзіяў да абвінавачваных ня маюць. У прыватнасьці, прадстаўнік КУП “Менсктранс” пацьвердзіў, што рух аўтобусаў па плошчы Незалежнасьці быў перарваны на некаторы час, але гэта не прывяло да грашовых стратаў прадпрыемства. У сваю чаргу адвакаты абвінавачаных настойвалі на тым, што ў дзеяньнях іх падабаронных адсутнічае склад крымінальнага злачынства і прасілі суд апраўдаць іх.

23 красавіка судзьдзя Алена Ілына прызнала ўсіх абвінавачваных вінаватымі ва ўчыненьні інкрымінуемага злачынства і асудзіла Андрэя Кіма да 1,5 гадоў пазбаўленьня волі ў калоніі агульнага рэжыму, Уладзіміра Сяргеева і Антона Койпіша — да штрафу ў памеры 100 базавых велічыняў, Аляксея Бондара, Арцёма Дубскага, Алесья Стральцова, Міхаіла Пашкевіча, Алесья Чарнышова, Міхаіла Крывава і Тацяну Цішкевіч — да 2 гадоў абмежаваньня волі без накіраваньня ў папраўчыя ўстановы адкрытага тыпу.

26 траўня судзьдзя Валеры Есьман пачаў разгляд справы ў дачыненні да Паўла Вінаградава, Міхаіла Субача і непаўнагадовага Максіма Дашука. Суд прызнаў іх віну цалкам даказанай і 28 траўня прыгаварыў М. Субача і П. Вінаградава да 2 гадоў, а М. Дашука — да 1,5 гадоў абмежаваньня волі без накіраваньня ў папраўчыя ўстановы адкрытага тыпу.

Апошнім адбыўся суд над студэнтам Уроцлаўскага ўнівэрсітэту Аляксандрам Баразенкам, які падчас папярэдняга следзтва і судовых працэсаў над астатнімі ўдзельнікамі “справы 14-ці” знаходзіўся ў Польшчы. У сувязі з тым, што А. Баразенка не зьяўляўся па выкліках сьледчага органу, крымінальная справа ў дычыненні да яго была прыпыненая, і ён быў абвешчаны ў вышук. Калі 27 кастрычніка А. Баразенка разам са сваім адвакатам сам зьявіўся ў органы следзтва, ён быў узяты пад варту і зьмешчаны ў СІЗА МУС.

8 сьнежня пачаўся разгляд справы А. Баразенкі судзьдзёй Наталляй Вайцяховіч. Падчас судовага працэсу былі дапытаныя чацьвёра сьведкаў і прагледжаны відэаматэрыялы, адзьнятыя супрацоўнікамі МУС, на якім былі бачныя толькі агульныя планы акцыі, а сам падсудны ніводнага разу ня быў заўважаны. Тым ня менш, суд палічыў віну А. Баразенкі цалкам даказанай і прыгаварыў яго да 1 году абмежаваньня волі без накіраваньня ў праўчыя ўстановы адкрытага тыпу. А. Баразенка быў вызвалены з пад варты ў зале суда.

Крымінальная справа супраць Андрэя Кіма

3

Маладзевы актывіст Андрэй Кім быў затрыманы 21 студзеня пасля мітыngu прадпрымальнікаў. 22 студзеня ён быў пакараны судом Цэнтральнага раёну Менску (судзьдзя — Тацяна Паўлючук) паводле двух артыкулаў Адміністрацыйнага кодэксу (23.34 КаАП — “парушэньне парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў” і 17.1 — “дробнае хуліганства”) на 10 сутак арышту і штрафу памерам 30 базавых велічыняў. Падчас адбыцьця А. Кімам адміністрацыйнага арышту супраць яго была ўзбуджаная крымінальная справа паводле арт. 364 Крымінальнага кодэксу (“гвалт альбо пагроза гвалту ў адносінах да работніка міліцыі”) і 342 (“арганізацыя і падрыхтоўка дзеяньняў, якія груба парушаюць грамадзкі парадак, альбо актыўны ўдзел у іх”). Паводле абвінавачаньня, А. Кім 21 студзеня зьяўляўся актыўным удзельнікам групавых дзеяньняў, якія груба парушалі грамадзкі парадак, былі зьвязаныя з яўным непадпарадкаваньнем законным патрабаваньням супрацоўнікаў міліцыі, а таксама ў раёне ГУМа на пр. Незалежнасьці нанёс удар рукой супрацоўніку ДАі, які ажыцьцяўляў ахову грамадзкага парадку, у выніку чаго ў супрацоўніка міліцыі было расьсечанае брыво. А. Кім з Цэнтру ізаляцыі правапарушальнікаў, дзе адбываў адміністрацыйны арышт, быў пераведзены ў СІЗА МУС.

Крымінальная справа ў дачыненьні да А. Кіма разглядалася ў краўсавіку судом Цэнтральнага раёну Менску разам са справай яшчэ дзевяці ўдзельнікаў мітыngu 10 студзеня, абвінавачаных у “арганізацыі і падрыхтоўцы дзеяньняў, якія груба парушаюць грамадзкі парадак”, пад старшынствам судзьдзі Алены Ільіной. У ходзе судовага працэсу большасьць дапытаных сьведкаў ня здолелі дакладна ўказаць, што менавіта Андрэй Кім нанёс удар супрацоўніку ДАі; не ўтрымліваў гэтага моманту і прагледжаны відэаматэрыял. Нягледзячы на адсутнасьць яўных доказаў, А. Кім быў прызнаны вінаватым у гвалце ў дачыненьні да супрацоўніка міліцыі і асуджаны да 1,5 гадоў пазбаўленьня волі ў калоніі агульнага рэжыму; у аснову прысуду былі пакладзеныя выключна паказаньні пацярпелага супрацоўніка міліцыі.

20 жніўня А. Кім быў вызвалены паводле Указу А. Лукашэнкі аб пмілаваньні.

Крымінальная справа супраць Сяргея Парсюкевіча

Віцебскага прадпрымальніка Сяргея Парсюкевіча затрымалі 13 студзеня ў Віцебску і ўначы даставілі ў Менск. 14 студзеня ён быў асуджаны судом Цэнтральнага раёну Менску (судзьдзя Тацяна Паў-

лючук) на 15 сутак адміністрацыйнага арышту паводле арт. 23.34 КаАП — “парушэньне парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў” за ўдзел у акцыі пратэсту прадпрымальнікаў 10 студзеня ў Менску.

Падчас адбыцця арышту, 22 студзеня, у Цэнтры ізаляцыі правапарушальнікаў С. Парсюкевіч быў зьбіты ахоўнікамі. Зьбіццё арыштаванага супрацоўнікамі міліцыі адбывалася ў ізаляваным пакоі, без сьведкаў, але сукамернікі С. Парсюкевіча чулі, як ён крычаў і клікаў на дапамогу. Толькі пасля выхаду з ЦП зьбіты змог прайсьці медыцынскі агляд і зафіксаваць пабоі, пасля чаго зьвярнуўся са скаргай на незаконныя дзеянні супрацоўнікаў міліцыі ў пракуратуру. Аднак у выніку крымінальная справа была ўзбуджаная супраць самога С. Парсюкевіча. 4 сакавіка прадпрымальнік быў выкліканы ў пракуратуру Маскоўскага раёну Менску, дзе быў узяты пад варту і зьмешчаны ў СІЗА МУС. Яму было прад’яўленае абвінавачаньне паводле арт. 364 Крымінальнага кодэксу — “гвалт альбо пагроза прымянення гвалту ў дачыненьні да супрацоўніка міліцыі”.

23 красавіка суд Маскоўскага раёну Менску (судзьдзя Уладзімір Аўдзеенка) прызнаў С. Парсюкевіча вінаватым і вызначыў меру пакараньня — 2 гады і 6 месяцаў пазбаўленьня волі ў калоніі агульнага рэжыму. Суд таксама абавязаў асуджанага прадпрымальніка выплаціць супрацоўніку міліцыі 1 млн 100 тыс. рублёў кампенсацыі за маральныя пакуты.

20 жніўня С. Парсюкевіч быў вызвалены з калоніі паводле Указу А. Лукашэнкі аб памілаваньні.

Крымінальная справа супраць Леаніда Сьвеціка

20 траўня 2008 году па фактах зьяўленьня ў Віцебску лістоў з пагрозамі ад імя неанацистскай арганізацыі “Русское Национальное Единство” (РНЕ) на адрас некаторых грамадзкіх дзеячоў, Упраўленьне КДБ па Віцебскай вобласьці ўзбудзіла крымінальную справу паводле арт. 130.1 Крымінальнага кодэксу — “распальваньне нацыянальнай і рэлігійнай варожасьці”. У межах сьледчых дзеяньняў па справе на допыты пачалі выклікаць тых асобаў, якія атрымлівалі лісты з пагрозамі на працягу 2006—2007 гадоў.

23 траўня трое супрацоўнікаў КДБ уварваліся ў кватэру праваабаронцы з Віцебску Леаніда Сьвеціка і на працягу дзевяці гадзінаў праводзілі ператрус. У выніку былі канфіскаваныя кампутар, друкаваныя матэрыялы, датычныя правоў чалавека, а таксама сертыфікат ад Са-

вету Еўропы. Пасля ператрусу Л. Сьвецік быў дастаўлены ва Упраўленне КДБ, дзе яго дапытвалі на працягу дзвюх гадзінаў.

На працягу апошніх гадоў Л. Сьвецік даваў кансультацыі і дапамагаў зьявртацца ў адпаведныя дзяржаўныя органы актывістам, якім былі адрасаваныя пагрозы ад РНЕ. Па ўзбуджанай крымінальнай справе праваабаронца спачатку зьяўляўся сьведкам, аднак 4 жніўня, згодна з пастановай следчага КДБ, ён быў прызнаны падазраваным. 22 верасня крымінальная справа ў дачыненні да Л. Сьвеціка была прыпыненая ў сувязі з неабходнасцю атрыманьня вынікаў экспэртызы, якая была прызначаная следствам.

Крымінальная справа супраць Анатоля Лябедзькі

Крымінальная справа супраць старшыні Аб'яднанай грамадзянскай партыі Анатоля Лябедзькі была ўзбуджаная пракуратурай Беларусі па арт. 367 Крымінальнага кодэксу — “паклёп у дачыненні да прэзідэнта Рэспублікі Беларусь” на падставе аналізу ягонага выступу ў перадачы расійскага тэлеканалу “Зеркало” 21 лютага 2004 году. Летам 2004 году крымінальная справа была прыпыненая ў сувязі з немагчымасцю правядзеньня следчых дзеянняў, у прыватнасці, у сувязі з немагчымасцю апытаць у якасці сьведкі вядучага праграмы “Зеркало” сп. Сванідзэ.

Ніякіх следчых дзеянняў па дадзенай крымінальнай справе не праводзілася. Нягледзячы на гэта, у канцы 2007 году А. Лябедзьку быў часова абмежаваны выезд за межы Беларусі.

Крымінальная справа супраць Аляксандра Крутога

Крымінальная справа за публічную абразу прэзідэнта была ўзбуджана супраць Аляксандра Крутога ў траўні 2003 году па факце распаўсюду ім у Нясьвіжы ўлётак з наступным зьместам: “Органы власти склоняются ко злу (творят зло). Я говорю: Лукашенко Ко злу не склоняется”. У кастрычніку 2007 году А. Круты быў затрыманы ў Менску, спачатку быў дастаўлены ў Нясьвіж, а затым зьмешчаны ў Жодзінскі СІЗА, адкуль быў накіраваны ў рэспубліканскую псіхіятрычную бальніцу.

4 студзеня 2008 году суд Нясьвіскага раёну прызнаў А. Крутога вінаватым ва ўчыненні крымінальнага злачынства, прадугледжанага арт. 368 Крымінальнага кодэксу — “абраза прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”. У сувязі з тым, што дзеянні асуджанага не нясуць вялікай

пагрозы для грамадства, А. Круты быў вызвалены ад пакараньня, а крымінальная справа супраць яго спыненая.

У сувязі з тым, што судова-медыцынская экспертыза, якая праводзілася падчас сьледзтва, устанавіла, што А. Круты хворы на паранаідальную шызафрэнію, суд пастанавіў прымяніць прымусовыя меры бясьпекі і лячэньня ў псіхіятрычнай бальніцы са звычайным назіраньнем. Аднак, выносячы дадзенае вызначэньне, судзьдзя Л. Драчан не ўлічыла, што паводле ч. 2 арт. 448 Крымінальна-працэсуальнага кодэксу, суд не павінен быў прымяняць прымусовую форму лячэньня адносна вызваленага ад пакараньня, дзеяньні якога не нясуць вялікай пагрозы для грамадства. Між тым А. Крутога працягвалі утрымліваць ў сьледчым ізалятары Жодзіна, паколькі, згодна з пастановай суду, мера стрыманьня ў адносінах да яго павінна быць адменена толькі па зьмяшчэньні ў псіхіятрычную бальніцу.

Асуджаны накіраваў скаргу на вызначэньне суда Нясвіскага р-ну, і судовая калегія па крымінальных справах Менскага абласнога суда адмяніла яго, пастанавіўшы вызваліць А. Крутога.

Крымінальны перасьлед па справе, узбуджанай па факце выбуху ў Менску

Пад крымінальны перасьлед шэраг грамадзка-палітычных актывістаў падпалі ў межах расьледаваньня крымінальнай справы, узбуджанай паводле ч. 3 арт. 339 Крымінальнага кодэксу (“асабліва злосьнае хуліганства”) па факце выбуху, учыненага ўначы з 3 на 4 ліпеня ў Менску падчас сьвяткаваньня Дня Рэспублікі.

Да сьледзтва спрычыніліся адразу некалькі дзяржведамстваў: МУС, КДБ і пракуратура. Былі праведзены шматлікія арышты, ператрусы, допыты актывістаў і шараговых сяброў розных партыяў і грамадзкіх ініцыятываў. Былі арыштаваныя Сяргей Чыслаў, Віктар Ляшчынскі, Ігар Корсак і Міраслаў Лазоўскі — сябры незарэгістраванай арганізацыі “Белы легіён”, якая даўно спыніла сваю дзейнасьць. У ізалятар былі зьмешчаныя намесьнік старшыні “Моладзі БНФ”, праваабаронца Ільля Богдан, сябра Партыі БНФ Антон Койпіш, старшыня аргкамітэту па стварэньні Беларускай партыі Свабоды Сяргей Высоцкі, сябра Аб’яднанай грамадзянскай партыі Аляксандр Сяргеенка і актывіст кампаніі “Еўрапейская Беларусь” Павел Кур’яновіч. Падчас допытаў сьледчыя распытвалі арыштаваных ня толькі пра выбух, але і пра дзейнасьць апазіцыйных арганізацыяў.

Праваабаронцы і прадстаўнікі дэмакратычнай апазіцыі заклікалі ўлады да аб'ектыўнага расьсьледаваньня абставінаў крымінальнага злачынства і засьцераглі ад выкарыстаньня выбуху ў якасьці нагоды для новай хвалі барацьбы з палітычнымі апанентамі. Тым ня менш вялікая колькасць палітычных дзеячоў і грамадзкіх актывістаў не пазьбеглі допытаў, ператрусаў, узяцьця адбіткаў пальцаў, далоняў, аналізу сьліны. У дачыненні да некаторых грамадзкіх актывістаў гэтыя дзеянні праводзілася па некалькі разоў: так, у сябра Партыі БНФ Юрыя Карэтнікава здымалі адбіткі пальцаў 10 разоў і двойчы бралі сьліну.

Усе затрыманыя ў якасьці падазраваных па гэтай справе грамадзка-палітычныя актывісты былі вызваленыя з ізалятару на працягу 10 дзён. Пазьней крымінальныя справы супраць іх былі спыненыя за адсутнасьцю складу злачынства.

4. Абмежаваньне правоў грамадзянаў на свабоду выказваньня меркаваньняў, атрыманьне і распаўсюд інфармацыі

На працягу 2008 году ў Беларусі сістэмных зьменаў у галіне свабоды выказваньня меркаваньняў і распаўсюду інфармацыі не адбылося. У дзяржаве захоўваўся татальны кантроль дзяржавы над інфармацыйнай прасторай, і толькі неабходнасьць паляпшэньня адносін з еўрапейскімі краінамі прымусіла беларускія ўлады зрабіць невялікія саступкі, якія былі пададзеныя ў палітычным дыялогу з Еўрасаюзам як велізарныя дасягненьні ў выпраўленьні сітуацыі са свабодай слова і лібералізацыі медыясьферы.

У выніку перамоўнага працэсу на пачатку году з месцаў пазбаўленьня волі былі вызваленыя публіцыст Андрэй Клімаў і журналіст Аляксандр Зьдзьвіжкоў.

Андрэй Клімаў, асуджаны 1 жніўня 2007 году на 2 гады пазбаўленьня волі з адбываньнем пакараньня ў калоніі строгага рэжыму за публікацыі на сайце www.ucrb.org, быў вызвалены 15 лютага ў адпаведнасьці з падпісаным прэзідэнцкім указам аб памілаваньні. Нагадаем, што публіцыст быў прызнаны вінаватым у парушэньні ч. 3 арт. 361 Крымінальнага кодэксу РБ — “публічныя заклікі да гвалтоўнага зьвяржэньня альбо зьмены канстытуцыйнага ладу з выкарыстаньнем СМІ”.

18 студзеня 2008 году намесьнік галоўнага рэдактара газеты “Згода” Аляксандр Зьдзьвіжкоў быў асуджаны Менскім гарадзкім судом да трох гадоў пазбаўленьня волі ў калоніі ўзмоцненага рэжыму. Журналіста прызналі вінаватым ў “распальваньні расавай, нацыянальнай ці рэлігійнай варожасьці, учыненым службовай асобай з выкарыстаньнем сваіх службовых паўнамоцтваў” (ч. 2 арт. 130 КК) за перадрук у лютым 2006 году ў газеце “Згода” карыкатураў на прарока Мухамеда з дацкага выданьня “Jullands Posten”. 22 лютага калегія Вярхоўнага суду разгледзела касацыйную скаргу А. Зьдзьвіжкова і зьменшыла тэрмін пакараньня да трох месяцаў пазбаўленьня волі. Паколькі дадзены тэрмін знаходжаньня пад арыштам журналіста скончыўся, у гэты ж дзень ён быў вызвалены з пад варты.

Як значны пазітыўны крок насустрач Еўрасаюзу беларускія ўлады прадставілі вяртаньне ў канцы лістапада — пачатку сьнежня пасля

трохгадовага перапынку газет “Народная воля” і “Наша Ніва” ў дзяржаўныя сеткі распаўсюду “Белсаюздрук” і “Белпошта”, а “Народнай волі” дазволілі выдавацца ў беларускай друкарні.

Аднак гэтымі захадамі “лібералізацыя” медыйнага рынку скончылася, так і не закрануўшы іншыя недзяржаўныя грамадзка-палітычныя выданні. Па-ранейшаму засталіся пазбаўленымі распаўсюду праз гандлёвую сетку прадпрыемстваў “Белсаюздруку” рэспубліканскія недзяржаўныя грамадзка-палітычныя газеты “Товарищ” і “Новы час”, з рэгіянальных: “Бобруйский курьер”, “Борисовские новости”, “Витебский курьер М”, “Вольнае Глыбокае”, “Газета для Вас” (Івацэвічы), “Газета Слонімскай”, “Ганцавіцкі час”, “Intex-press” (Баранавічы), “Нясвіжскі час”. Ня маюць магчымасці патрапіць да чытача праз паштовую падпіску: “Товарищ”, “СНплюс. Свободные новости плюс”, “Новы час”, “Борисовские новости”, “Витебский курьер М”, “Вольнае Глыбокае”, “Газета Слонімскай”, “Ганцавіцкі час”, “Intex-press”. З-за немагчымасці нармальна распаўсюджвацца яшчэ дзеве незалежныя рэгіянальныя газеты — “Ляхавіцкі час” і “Мясцовы час” (Пінск) — у 2007-2008 г.г. былі вымушаныя прыпыніць выхад. Раней з-за гэтых жа прычынаў (а таксама з-за праблемы з друкам у Беларусі) прыпынілі існаванне друкаваныя выданні: “БДГ Деловая газета”, “Салідарнасць”, “Биржа информации” (Горадня), “Местная газета” (Ваўкавыск), “Химик” (Наваполацк).

Пры гэтым дзяржаўныя манапалісты сетак распаўсюду цалкам адваргалі палітычны складнік адмоваў супрацоўнічаць з недзяржаўнымі выданнямі, матывуючы свае дзеянні выключна “эканамічнай мэтазгоднасцю”, аднак прыклад “Нашай Нівы” цалкам абвяргае дадзеныя тлумачэнні. Так, 8 кастрычніка генеральны дырэктар РУП “Белпошта” Аляксандра Чарняк даслала рэдакцыі “НН” ліст з паведамленьнем аб адмове ўключыць газету ў падпісны каталог на наступны год з традыцыйным тлумачэннем: “РУП “Белпошта”, зьяўляючыся суб’ектам гаспадарання, мае права ў сваёй камерцыйнай дзейнасці кіравацца эканамічнай мэтазгоднасцю. Паколькі абавязак па ўключэнні друкаванага выдання ў каталог не прадугледжаны заканадаўствам, выбар друкаваных выданняў для фармавання каталогу з мэтай далейшага іх распаўсюду праз падпіску зьяўляецца правам РУП “Белпошта». 6 кастрычніка “Белсаюздрук” адмовіў рэдакцыі “НН” у распаўсюдзе праз сваю сетку: “РУП “Белсаюздрук” не плануе ў бліжэйшы час распаўсюд газеты “Наша Ніва” праз гандлёвую сетку кіёскаў і крамаў прадпрыемства”, — паведамлялася ў лісьце за подпісам намесніцы дырэктара прадпрыемства Тацяны Івінскай. Калі ж беларускія ўлады вырашылі прадэманстраваць Захаду сваю скірава-

насьць на дэмакратызацыю, “Наша Ніва” адразу пасьяла загаду з Адміністрацыі прэзідэнта была вернутая ў дзяржаўныя сістэмы распаўсюду, што ў чарговы раз пацьвердзіла палітычную замову забароны на распаўсюд незалежных грамадзка-палітычных выданьняў.

Ячшэ з адной умовай вяртаньня ў дзяржаўныя сеткі распаўсюду сутыкнуліся некаторыя выданні з боку органаў улады: увядзеньне самацэнзуры. Так, на пачатку сьнежня ў рэдакцыю “Бобруйскага курьера” патэлефанавалі з ідэалагічнага ўпраўленьня Магілёўскага аблвыканкаму і паралі ўнесьці карэктывы ў рэдакцыйную палітыку газеты, каб апошняя змагла “праз 2-3 месяцы” вярнуцца ў кіёскі “Белсаюздруку”. Кіраўніцтва “Бобруйскага курьера” на гэта адказала, што ажыцьцяўляе сваю дзейнасьць у адпаведнасьці з беларускім заканадаўствам і зьбіраецца кіравацца выключна ім.

Жорсткі кантроль за інфармацыйнай прасторай, фактычнае ўвядзеньне манаполіі на большасьць грамадзка-палітычных друкаваных і электронных СМІ, а таксама на сістэмы друку і распаўсюду тлумачыцца імкненьнем уладаў да самазахаваньня. “У руках сродкаў масавай інфармацыі — зброя самай разбуральнай сілы, і яны павінныя кантралявацца дзяржавай”, — заявіў А. Лукашэнка 12 лютага ў сваёй прамове перад студэнтамі БДУ падчас наведваньня новага ўніверсітэцкага корпусу факультэту журналістыкі. Пры гэтым кіраўнік дзяржавы нават не хаваў, што дзяржаўныя СМІ страцілі свой грамадзкі характар і ператварыліся ў інструмент прапаганды адной палітычнай групы: “У Беларусі СМІ сур’ёзнага характару, як і ўся ідэалогія, не прыватызуюцца”. Пры гэтым, па словах А. Лукашэнка, у беларускіх СМІ не пераважае адзін пункт гледжаньня, і “ёсьць шмат выданьняў”, якія выказваюць адрозную ад дзяржаўнай пазіцыю, не ўдаючыся ў падрабязнасьці дыскрымінацыйнага стаўленьня дзяржавы да такіх СМІ. “Калі я і абмяжоўваю дзесьці журналістаў, дык толькі ў інтарэсах дзяржавы”, — запэўніў кіраўнік дзяржавы.

Разам з тым падобны падыход цалкам супярэчыць арт. 33 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, згодна з якім “манапалізацыя сродкаў масавай інфармацыі дзяржавай, грамадзкімі аб’яднаньнямі або асобнымі грамадзянамі, а тасама цэнзура не дапускаюцца”. Гэты ж артыкул Канстытуцыі гарантуе кожнаму “свабоду меркаваньняў, перакананьняў і іх свабоднае выказваньне. Ніхто ня можа быць прымушаны да выказваньня сваіх перакананьняў або адмовы ад іх”.

Устаноўка кіраўніцтва дзяржавы на замену інфармацыйнай і камунікатыўнай функцыі СМІ на прапагандысцкую стала стратэгіяй дзей-

насыці дзяржаўных сродкаў масавай інфармацыі. Па словах начальніка галоўнага ідэалагічнага ўпраўлення Гомельскага аблвыканкама Анатоля Кацілы, сродкі масавай інфармацыі адыгрываюць асаблівую ролю “ў прапагандысцкіх метадах ідэалагічнай работы ва ўмовах новых выклікаў. І ўлада, разумеючы гэта, аказвае ўсебаковую дапамогу СМІ” (“Гомельская праўда”, № 34 за 1 сакавіка).

Дзяржаўная замова на фармаваньне патрэбных прапагандысцкіх стэрэатыпаў добра аплочвалася з дзяржаўнага бюджэту Беларусі. Так, у 2008 годзе фінансаваньне дзяржаўных СМІ каштавала бюджэту больш за 158 млрд рублёў, што ў эквіваленце складае каля 74 млн даляраў — гэта вынікае з закону “Аб бюджэце Рэспублікі Беларусь на 2008 год”, прынятага 26 сьнежня 2007 г. Паводле закону, на патрэбы тэлебачаньня і радыёвяшчаньня ў бюджэце прадугледжвалася больш за 121 млрд рублёў, на патрэбы перыядычнага друку і выдавецтваў — больш за 15 млрд, на “іншыя выдаткі сродкаў масавай інфармацыі” — больш за 21 млрд рублёў. Трэба адзначыць, што бюджэтныя ўкладаньні ў дзяржаўныя СМІ з кожным годам павялічваюцца: у 2004 г. на гэта выдаткоўвалася менш за 30 млн даляраў, у 2005 г. — каля 40 млн, у 2006 г. — больш за 60 млн, у 2007 г. — каля 64 млн даляраў.

У 2008 годзе быў уведзены адмысловы кантроль за падрыхтоўкай будучых журналістаў: згодна з прэзідэнцкім указам № 70 ад 8 лютага, спецыяльнасьці “журналістыка” і “міжнародная журналістыка” трапілі ў лік тых, да якіх “прад’яўляюцца асаблівыя патрабаваньні”. Указ прадугледжвае абавязковае папярэдняе “прафэсійна-псіхалагічнае сумоўе” для патэнцыйных абітурыентаў на дадзеныя спецыяльнасьці. Паводле Міністэрства адукацыі, сумоўе скіраванае на тое, каб выявіць асабістыя, дзелавыя якасьці, здольнасьці і матывацыі грамадзянаў да будучай прафэсіі, аднак, па меркаваньні незалежных экспэртаў, яно можа выкарыстоўвацца з мэтай абмежаваньня доступу да журналісцкай адукацыі для іншадумцаў.

Адной з найважнейшых падзеяў 2008 году стала прыняцьце Закону “Аб сродках масавай інфармацыі” — асноўнага прававога дакументу, які рэгулюе арганізацыю і дзейнасьць СМІ ў Беларусі. Закон быў распрацаваны ў адпаведнасьці з указам кіраўніка дзяржавы ад 9 сьнежня 2001 г., падпісаны ім 17 ліпеня 2008 г., надрукаваны ў “Народнай газеце” 7 жніўня 2008 г. і павінен уступіць у сілу з 8 лютага 2009 г. Да гэтага законапраект быў ухвалены Саветам Рэспублікі 28 чэрвеня — пасля таго, як яго прыняла ў двух чытаньнях Палата прадстаўнікоў (17 і 24 чэрвеня). У сярэдзіне ліпеня, да перадачы дакументу на подпіс прэзідэнта, Закон быў разгледжаны Канстытуцый-

ным судом Рэспублікі Беларусь. Да ўступленьня ў сілу Закону “Аб СМІ” дзейнічае Закон “Аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі” ад 1995 году; у 2003 годзе праект новага Закону аб СМІ пасьля разгляду ў Адміністрацыі прэзідэнта быў накіраваны на дапрацоўку. Пры гэтым улады пераконвалі, што новы Закон пройдзе міжнародную экспэрт-тызу, аднак гэтае абяцаньне так і засталася нявыкананым.

З просьбай накіраваць праект Закону на міжнародную экспэрт-тызу неаднаразова зьвярталася “Беларуская асацыяцыя журналістаў”, прапануючы таксама ўласную экспэртную ацэнку дакументу. З падобнымі прапановамі да беларускіх уладаў зьвярталіся і прадстаўнікі шэрагу міжнародных арганізацый, сярод іх — прадстаўнік па свабодзе СМІ АБСЕ Міклаш Харашці, дакладчык па Беларусі Парламенцкай асамблеі Савету Еўропы Андрэа Рыгоні, Міжнародная федэрацыя журналістаў, Міжнародная кампанія з свабоду слова “Article19”, “Рэ-парцёры бяз межаў”, Камітэт абароны журналістаў (Нью-Ёрк) і іншыя. Аднак прапановы і пажаданьні нацыянальных і замежных медыяэкспэртаў былі праігнараваныя беларускімі ўладамі.

Напярэдадні разгляду Закону ў Палаце прадстаўнікоў “Беларуская асацыяцыя журналістаў” накіравала звароты асабіста кожнаму са 110 дэпутатаў з пералікам найбольш рэгрэсіўных палажэньняў гэтага дакументу і просьбай паспрыяць яго шырокаму грамадзкаму абмеркаваньню перад прыняцьцем. Аднак дыскусіі з удзелам усіх зацікаўленых бакоў пры прыняцьці важнага заканадаўчага дакументу не адбылося. Разгляд Закону ў першым чытаньні Палатай прадстаўнікоў адбываўся крыху болей за паўгадзіны, і дакумент быў ухвалены амаль адзінагалосна: “за” прагаласавалі 93 дэпутаты, “супраць” — 1; пры гэтым ужо пасьля галасаваньня старшыня камісіі па адукацыі, культуры, навуцы і навукова-тэхнічным прагрэсе Уладзімір Здановіч выказаў меркаваньне, што ня выключана, што дэпутат, голас якога быў “супраць”, “мог выпадкова націснуць не на тую кнопку, ці адбыўся збой у праграме”. Пры разглядзе законапраекту ў другім чытаньні дэпутаты зноўку прадэманстравалі амаль адзінагалосную пазіцыю: “за” выказаліся 96 парламентароў, “супраць” — 2.

Пратэстам сустрэла “Беларуская асацыяцыя журналістаў” прыняцьце парламентам новага закону “Аб сродках масавай інфармацыі”, адзначыўшы, што “свабода слова зьяўляецца ня толькі найважнейшым грамадзянскім і палітычным правам, але і крытэрам выкананьня іншых правоў чалавека. Лічым недапушчальным такі пасьпешлівы разгляд і хуткае прыняцьце прававога акту, які закранае гэтае базавае права, замацаванае ў двух артыкулах беларускай Канстытуцыі (арт. 33,34)”. Журналісцкая арганізацыя вызначыла найбольш рэпрэ-

сіўна-абмежавальныя палажэньні Закону: рэгістрацыя інтэрнэт-выданняў і кантроль за інтэрнэтам з боку Міністэрства інфармацыі і пракуратуры; перарэгістрацыя ўсіх медыяў пасля ўступленьня Закону ў сілу; значнае пашырэнне магчымасьці закрыцьця ўладамі СМІ; ускладненьне дзейнасьці і павелічэньне ціску на незалежных журналістаў і карэспандэнтаў замежных медыяў.

З асуджэньнем законапраекту аб сродках масавай інфармацыі выступіла камісар Еўрапейскага Саюзу па зьнешніх сувязях і еўрапейскай палітыцы добрасуседства Беніта Ферэра-Вальднер: “Беларускія ўлады ўпусьцілі магчымасьць палепшыць умовы дзейнасьці СМІ ў краіне і гэтакім чынам зрабіць крок да дэмакратызацыі”.

Крытыку Закону “Аб СМІ” намесьніца кіраўніка прэзідэнцкай адміністрацыі Наталя Пяткевіч пракаментавала 23 чэрвеня ў праграме “Семнаццаць мгновений” тэлеканалу “Россия-Беларусь” наступным чынам: “Трэба ж нечым грошы зарабляць... Нагодаў інфармацыйных для таго, каб нешта пакрытыкаваць так, каб можна было крычаць, робіцца ўсё менш і менш... А тут магчымасьць на роўным месцы зрабіць праблему, тым больш што закон аб СМІ насельніцтва ня тычыцца. Гэта закон вузкагаліновы, які рэгламентуе дзейнасьць галіны — галіны народнай гаспадаркі, галіны эканомікі. Сродак масавай інфармацыі — гэта такое ж атрыманьне прыбытку, як крамы, завод і г. д. ...Людзі як атрымлівалі інфармацыю, яны так яе і будуць атрымліваць”.

У 2008 годзе быў прыняты яшчэ адзін закон, які істотна абмяжоўвае канстытуцыйныя правы грамадзянаў Беларусі — “Аб інфармацыі, інфарматызацыі і абароне інфармацыі”. Закон быў прыняты Палатай прадстаўнікоў 9 кастрычніка і ўхвалены 22 кастрычніка Саветам Рэспублікі, падпісаны прэзідэнтам 10 лістапада 2008 году. У Нацыянальным рээстры прававых актаў закон зарэгістраваны 17 лістапада і апублікаваны 26 лістапада — гэта значыць, што набудзе сілу ў канцы траўня 2009 году, праз 6 месяцаў пасля яго апублікаваньня.

Паводле стваральнікаў, Закон “Аб інфармацыі, інфарматызацыі і абароне інфармацыі” мае ў большасьці тэхнічны характар і мусіць рэгламентаваць парадак доступу грамадзянаў да інфармацыі, рэгуляваць пытаньні абмену інфармацыяй і меры яе абароны, вызначыць правы і абавязкі ўладальнікаў і ўласьнікаў праграмна-тэхнічных сродкаў. Разам з тым Закон яшчэ на стадыі праекту выклікаў сур’ёзную крытыку незалежных юрыстаў. Медыяэкспэрт выказалі занепакоенасьць, што дадзеным Законам фактычна ўводзіцца татальны кантроль за ўсімі патокамі інфармацыі, што праходзяць праз Беларусь і распаўсюджаюцца праз любыя каналы, а дзяржава становіцца ўладальнікам ма-

напалістам усёй інфармацыі, якая зыходзіць як ад дзяржаўных структураў, так і ад грамадзянаў.

Нягледзячы на тое, што згодна з арт. 2 дзеяньне нарматыўнага акту “не распаўсюджваецца на грамадзкія дачыненні, зьвязаныя з дзейнасьцю СМІ і аховай інфармацыі, якая зьяўляецца аб’ектам інтэлектуальнай уласнасьці”, эксперты лічаць, што, паколькі Закон наўпрост закранае пытаньні, датычныя пошуку, атрымання, распаўсюду інфармацыі, што непасрэдна ўваходзяць у сьферу дзейнасьці СМІ, то на практыцы дзеяньне Закону будзе ўплываць на працу медыяў. Пасьля ўступленьня Закону ў сілу журналістам стане яшчэ складаней атрымаць інфармацыю, асабліва з дзяржаўных установаў. Вялікая частка пакуль даступнай інфармацыі стане закрытай, будзе даступнай толькі для службовага карыстаньня. Узмоцніцца адказнасьць за распаўсюд інфармацыі, і ў гэтай сьферы будзе наладжаны пастаянны кантроль.

Закон прадугледжвае дзяржаўную рэгістрацыю інтэрнэт-сістэм і інтэрнэт-рэсурсаў. І хаця тут робіцца разьдзяленьне: дзяржаўныя рэсурсы ў абавязковым парадку рэгіструюцца Мінсвязі, а недзяржаўныя — на добраахвотнай падставе, але пры гэтым іх інфармацыя павінна быць абароненая па стандартах, вызначаных Аператыўна-аналітычным цэнтрам пры прэзідэнце.

На першапачатковым этапе прыняць удзел у дапрацоўцы законапраекту ў складзе працоўнай групы былі афіцыйна запрошаныя эксперты “Беларускай асацыяцыі журналістаў”. Аднак, па ацэнцы Міхаіла Пастухова, які ўдзельнічаў у шэрагу пасяджэньняў працоўнай групы, у выніку большасьць істотных заўвагаў, падрыхтаваных юрыстамі БАЗ, не былі ўлічаныя. Адзінае — пад уплывам крытыкі БАЗ цалкам выключылі з рэдакцыі законапраекту згадкі пра інтэрнэт, хоць ад гэтага сутнасьць закону ніяк не зьмянілася.

З мэтай далейшай рэгламентацыі дзейнасьці сродкаў масавай інфармацыі 1 кастрычніка была прынятая сумесная пастанова Генэральнай пракуратуры, Камітэту дзяржкантролю, МУС, КДБ і Міністэрства юстыцыі, якая фактычна абмежавала прадастаўленьне СМІ зьвестак па крымінальных справах, зьвязаных са злачынствамі, якія атрымалі шырокі грамадзкі розгалас, і злачынствамі, якія падрываюць аўтарытэт дзяржаўнай улады. З гэтай пастанова вынікае, што па такіх справах у СМІ павінен быць прадстаўлены толькі афіцыйны пункт гледжаньня. Пры гэтым абмежаваньні, устаноўленыя сілавымі ведамі і Мініюстам, накіраваныя на выяўленьне дзейнасьці праваахоўных органаў з-пад грамадзкага кантролю менавіта па тых справах, якія больш за ўсё непакояць грамадзтва, у тым ліку — карупцыйных.

Эксперты звязалі з'яўленне гэтага нарматыўнага акту з абгрунтаванай крытыкай праваахоўных органаў па некалькіх “гучных” справах апошняга году, звяртаючы ўвагу на тое, што некаторыя з іх, як, напрыклад, пра “жывы шчыт”, проста не былі б даведзеныя да суду, калі б не грамадзкі рэзананс.

Заканадаўчыя захады па абмежаванні доступу грамадзянаў да інфармацыі супярэчаць іх канстытуцыйнаму праву, замацаванаму арт. 34 Асноўнага закону, дзе гаворыцца: “Грамадзянам гарантуецца права на атрыманьне, захоўваньне і распаўсюд поўнай, дакладнай і своечасовай інфармацыі аб дзейнасьці дзяржаўных органаў, грамадзкіх аб'яднаньняў, аб палітычным, культурным і міжнародным жыцьці, стане навакольнага асяродзьдзя. Дзяржаўныя органы, грамадзкія аб'яднаньні, службовыя асобы абавязаны даць грамадзяніну Рэспублікі Беларусь магчымасьць азнаёміцца з матэрыяламі, якія закранаюць яго правы і законныя інтарэсы”. Згодна з дадзеным артыкулам карыстаньне інфармацыяй можа быць абмежавана заканадаўствам выключна “ў мэтах абароны гонару, годнасьці, асабістага і сямейнага жыцьця грамадзянаў і поўнага ажыццяўленьня імі сваіх правоў”.

У 2008 годзе была працягнутая кампанія ўладаў па дэмантажы спутнікавых антэнаў, устаноўленых на фасадах жылых дамоў. Жыхароў папярэдзвалі, што ў выпадку адмовы выконваць патрабаваньні будучь прыцягваць да адміністрацыйнай адказнасьці згодна з арт. 21.13 КаАП — “парушэньне архітэктурнага рашэньня фасаду будынку” з вынясьнем штрафу (санцыя па дадзеным артыкуле — штраф ад 2 да 15 базавых велічыняў) і далейшым прымусовым дэмантажом “талерак”. Нягледзячы на тое, што пад дзеянне дадзенага артыкулу Адміністрацыйнага кодэксу падпадаюць толькі тыя асобы, якія без узгадненьня ўсталявалі антэны пасля 1 сакавіка 2007 году (мэнавіта тады ўступіў у дзеянне новы КаАП РБ), стандартныя прадпісаньні аб дэмантажы атрымалі ўсе ўладальнікі. Найбольшы размах гэтая кампанія набыла ў Менску, а раней дэмантаж спадарожнікавых антэнаў найбольш актыўна практыкаваўся ў заходніх рэгіёнах Беларусі. Фармальна мэтай кампаніі называлася ўзнаўленьне эстэтычнага выгляду гарадзкіх вуліцаў, але медыяэксперты звязалі дзеянні ўладаў найперш з жаданьнем абмежаваць доступ грамадзянаў да інфармацыі, якая распаўсюджваецца замежнымі тэлеканаламі, і найперш — тэлеканалам “Белсат”, якія ввасца на Беларусь з тэрыторыі Польшчы.

Разуменьне беларускай улады, якой пагрозай для яе палітычнага выжываньня зьяўляецца незалежная і аб'ектыўная інфармацыя, падтурхоўвала ўладныя структуры да брутальных захадаў супраць непадкантрольных медыяў і журналістаў. 27 і 28 сакавіка ва ўсіх рэгіёнах краіны была праведзеная самая масавая за ўсю найноўшую гісторыю Беларусі рэпрэсіўная акцыя супраць прадстаўнікоў незалежных СМІ. Адначасова аблава КДБ на журналістаў праводзілася ў Менску, Берасьці, Гомелі, Магілёве, Гародні, Віцебску, Бярозе, Баранавічах, Наваполацку, Пінску, Бабруйску. Усяго за 27—28 сакавіка былі праведзеныя ператрусы ў прыватных памяшканьнях 16 журналістаў і некалькіх офісах, пацярпелі больш за 25 прадстаўнікоў прэсы (з улікам журналістаў, якія знаходзіліся ў офісах, дзе ладзіліся ператрусы, і якія былі часова затрыманыя ці падвергліся іншаму ўціску з боку сілавікоў).

27 сакавіка супрацоўнікі спецслужбаў прыйшлі з ордэрамі ў менскі офіс Радыё “Рацыя”, адкуль на допыт у КДБ была дастаўленая журналістка Юлія Коцкая, у гарадзенскі офіс ГА “Бацькаўшчына” і Партыі БНФ, а таксама прыватныя кватэры журналістаў Андрэя Аляксандрава (Наваполацк), Эдуарда Мельнікава (Менск), Генадзя Судніка (Магілёў), Анатоля Гатоўчыца (Гомель), Алены Сьцяпанавай (Віцебск), Тамары Шчапёткінай (Бяроза), Вадзіма Баршчэўскага (Віцебск), Аляксея Белага (Баранавічы), Наталі Чухно (Берасьце), Андрэя Шобіна (Бабруйск), Віталя Васількова (Магілёў), Аляксандра Бучэка (Пінск), Вадзіма Аршынскага (Магілёў). Некалькіх экспэртаў “Еўрапейскага радыё для Беларусі” былі заблакаваныя ў офісе адной з менскіх фірмаў. Увечары ператрус адбыўся ў Пінску ў офісе, дзе працуюць незалежныя журналісты Віктар Ярашук і Аляксандр Бучэк. 28 сакавіка ў Горках супрацоўнікі КДБ правялі дагляд рэчаў у кватэры рэдактара нездзяржаўных маланакладных газетаў “Узгорак” і “Выбор” Эдуарда Брокарава. Таксама ператрус адбыўся ў кватэры журналіста Ігара Сімбірова ў Асіповічах, у кватэры Дзьмітрыя Карпенкі ў Гомелі. У працэсе ператрусаў супрацоўнікамі КДБ вымаліся кампутары, сістэмныя дыскі, кампакт-дыскі, відэа- і аўдыёматэрыялы, а таксама іншыя рэчы — навушнікі, дынамікі, дыктафоны, фотаапараты, разнастайная друкаваная прадукцыя і г. д.

Афіцыйна ператрусы праводзіліся на падставе адмысловага “Даручэньня” намесьніка пракурора г. Менску Аляксея Стука першаму намесьніку старшыні КДБ генэрал-маёру Віктару Вегеру (генэрал-маёр Віктар Паўлавіч Вегера — першы намесьнік Старшыні КДБ РБ па контрразведвальнай дзейнасьці). Нагодай указвалася неабходнасьць правядзеньня сьледчых дзеяньняў па крымінальнай справе, уз-

буджанай пракуратурай г. Менску ў жніўні 2005 году па факце распаўсюду ў інтэрнэце мультфільмаў сатырычнага характару. Справа была ўзбуджаная па ч. 1 арт. 367 Крымінальнага кодэксу — “зьнявага гонару і годнасці прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”, і ва ўчыненні дадзенага злачынства падазраваліся сябры грамадзянскай ініцыятывы “Трэці шлях” Андрэй Абозаў, Павел Марозаў і Андрэй Мініч, якія яшчэ ў канцы 2005 году пакінулі межы Беларусі. Зараз жа сьледства палічыла, што журналісты, адносна якіх былі выдадзеныя санкцыі на ператрусы (у матэрыялах справы яны праходзілі ў якасці сьведак), супрацоўнічаюць са стваральнікамі сатырычных мультфільмаў і спрыяюць распаўсюду гэтай прадукцыі ў інтэрнэце і найперш на тэлеканале “Белсат”.

Гэтую ж падставу ператрусаў у журналістаў назвала пракуратура г. Менску ў сваім адказе на запыт ГА “Беларуская асацыяцыя журналістаў” адносна законнасці іх правядзеньня. Паводле начальніка сьледчага аддзелу пракуратуры Менску Сяргея Іванова, які падпісаў ліст, яны праводзіліся “ў межах папярэдняга расьсьледаваньня крымінальнай справы аб паклёпе на прэзідэнта (ч.1 арт. 367 КК РБ) у дачыненні да грамадзянаў А. Мініча, П. Марозава і А. Абозава”. Паводле С. Іванова, ператрусы ў кватэрах незалежных журналістаў 27 і 28 сакавіка “былі праведзеныя абгрунтавана і ў адпаведнасці з законам”. Аднак падставы, названыя ў “Даручэньні” намесьніка пракурора г. Менску Аляксея Стука і ў адказе з пракуратуры разышліся з каментаром, зробленым 27 сакавіка кіраўніцай інфармацыйнай службы беларускага МЗС Марыяй Ваньшынай, якая звязала правядзеньне ператрусаў з дзейнасьцю журналістаў неакрэдытаваных замежных СМІ.

Трэба адзначыць, што допыты па справе аб “зьнявазе гонару і годнасці прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”, якая фармальна стала падставай для масіраванага перасьледу незалежных журналістаў, працягваліся і пазней. Ужо ў красавіку ў пракуратуру г. Менску быў выкліканы на допыт у якасці сьведкі каардынатар тэлеканалу “БелСат” у Беларусі Эдуард Мельнікаў. Допыт тычыўся ня толькі “справы аб мультфільмах”, але і прыналежнасці журналіста да „БелСату“. Э. Мельнікаў паведаміў, што ён займаецца рэгістрацыяй прадстаўніцтва тэлеканалу ў Беларусі і робіць гэта абсалютна афіцыйна.

Відавочна, што неабгрунтаванасць падставаў для правядзеньня масавых ператрусаў і допытаў, скаардынаванасць сьпецслужбаў у іх ажыццяўленьні сьведчылі пра жаданьне ўладаў запалохаць журналістаў, ускладніць ці зрабіць немагчымай іх прафесійную дзейнасьць і ў выніку абмежаваць доступ грамадзянаў да незалежнай інфармацыі.

Закранула журналістаў і расьсьледаваньне крымінальнай справы, узбуджанай па факце выбуху ў Менску ў ноч з 3 на 4 ліпеня падчас сьвяткаваньня Дня Незалежнасьці (ч.3 арт. 339 Крымінальнага кодэксу — “злоснае хуліганства”). Журналісты па ўсёй краіне выклікаліся ў аддзяленьні міліцыі, некаторыя апыталіся адносна датычнасьці да выбуху па месцы жыхарства, зафіксаваныя і факты правядзеньня ператрусаў у сувязі з гэтай справай.

Так, 20 ліпеня ў Віцебску супрацоўнікі міліцыі правялі ператрус у кватэры Жаны Паповай — дырэктаркі выдавецкага дому “Віцебский курьер”, які выпускае адзіную ў горадзе зарэгістраваную недзяржаўную грамадзка-палітычную газету “Віцебский курьер М”. Ператрус праводзілі супрацоўнікі ўпраўленьня па барацьбе з арганізаванай злачыннасьцю з Менску, якія забралі дыскеты, кампактныя дыскі і флэш-карты: па іх тлумачэньнях, на гэтых носьбітах магла быць схема выбуховага прыстасаваньня. Пасьля ператрусу Ж. Папова была дастаўленая ў абласное ўпраўленьне міліцыі, дзе яе апыталі (папярэдзілі, што гэта ня допыт, а менавіта апытаньне) у сувязі з выбухам у Менску.

22 ліпеня дахаты да рэдактара недзяржаўнай маланакладнай крычаўскай газеты “Вольны горад” Сяргея Няроўнага прыйшлі два супрацоўнікі Крычаўскага РАУС, якія цікавіліся, дзе журналіст быў 4 ліпеня, і хто можа пацьвердзіць ягоныя словы. Пыталіся таксама, хто, па ягоным меркаваньні, мог арганізаваць выбух, і адкуль журналіст даведаўся пра здарэньне. Размова вялася без складаньня пратаколу. З гэтымі ж пытаньнямі супрацоўнікі міліцыі наведваліся да заснавальніка газеты Уладзіміра Кудраўцава і супрацоўніка рэдакцыі Мікалая Гердзія.

Вялікую трывогу ў 2008 годзе выклікала практыка ўзбуджэньня грамадзянскіх справаў аб прызнаньні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі з магчымасьцю далейшага крымінальнага перасьледу грамадзянаў на падставе закону “Аб супрацьдзеянні экстрэмізму” (уступіў у сілу ў студзені 2007 году). Упершыню дзеянне дадзенага закону было распаўсюджанае на журналістаў, аўтараў, уладальнікаў і распаўсюднікаў незалежных выданьняў, СМІ і іншых інфармацыйных носьбітаў. Паводле Закону, экстрэмісцкія матэрыялы — гэта інфармацыйная прадукцыя, якая ўтрымлівае заклікі да экстрэмісцкай дзейнасьці, прапагандуе яе, прызначаная для распаўсюду і прызнаная экстрэмісцкімі матэрыяламі па рашэньні суда.

Прэцэдэнт быў створаны судом Іўеўскага раёну (Гарадзенская вобласьць), які 9 верасьня прызнаў жнівеньскі нумар незарэгістраванага выданьня “Свабода” экстрэмісцкім (рашэньне вынес судзьдзя Аляк-

сандр Тоўсьцік). Грамадзянская справа была ўзбуджана на падставе заявы, якую падпісаў 4 верасня начальнік Упраўлення КДБ па Гарадзенскай вобласці Ігар Сяргеенка. У заяве фігураваў канкрэтны артыкул “Вайна ў Грузіі”, у якім, на думку супрацоўнікаў дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь”, якія не далі правесці зарэгістраванаму ў Чэхіі “Маладому Фронту” несанкцыянаваны пікет каля расійскай амбасады. “Малады Фронт” у заяве названы арганізацыяй “радыкальна-экстрэмісцкага накірунку”, а сэнс акцыі акрэслены як “салідарнасць з супрацьзаконнымі дзеяннямі грузінскіх уладаў у дачыненні да паўднёва-асецінскага народу”. Такім чынам, на думку УКДБ, “з’яшчана ў газеце інфармацыя носіць адкрытую антыбеларускую скіраванасць і з’вернутая на дыскрэдытацыю асноўных накірункаў унутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь”, а “надрукаваныя ў ёй артыкулы ўтрымліваюць матэрыялы, якія прапагандуюць экстрэмісцкую дзейнасць і генацыд грузінскіх уладаў у дачыненні да асецінскага народу”. Аднак ужо 5 лістапада калегія Гарадзенскага абласнога суда адмяніла рашэнне суда Іўеўскага раёну на падставе таго, што раённы суд разгледзеў справу з парушэннем прадугледжанай законам працэдуры — у адсутнасць усіх зацікаўленых бакоў. А 12 снежня суд Іўеўскага раёну падчас паўторных слуханняў па справе заяву Гарадзенскага УКДБ пакінуў без разгляду, абгрунтоўваючы тым, што асоба, чый подпіс стаіць пад заявай, не была ўпаўнаважаная яе падпісваць.

Па ініцыятыве таго ж начальніка Гарадзенскага абласнога ўпраўлення КДБ Ігара Сяргеенкі грамадзянская справа “Аб прызначэнні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі” была ўзбуджана Кастрычніцкім раённым судом Гародні адносна яшчэ шэрагу матэрыялаў: асобніку газеты беларускіх палякаў “Glos znad Niemna na uchodźstwie”, выданьня “Агляд-хроніка парушэнняў правоў чалавека ў Беларусі ў 2004 годзе”, “Канспіратар беларускі” + “Малы канспіратар”, аўдыёзапісу праграм польскага радыё, кампакт-дыскаў з запісам канцэрту “Салідарныя з Беларуссю”, выданьня “Асновы стратэгіі АДС” і “Праекту рэзалюцыі Кангрэсу дэмакратычных сілаў”, бюлетэню “Свабодная думка”, кнігаў “Лісты з лесу” (аўтар — Павел Севярынец) і “Выпадковы прэзідэнт” (аўтары — журналісты Святлана Калінкіна і Павел Шарамет). Усе гэтыя матэрыялы беларускія мытнікі вымалі ў грамадзянаў пры перасячэнні мяжы на працягу апошніх трох гадоў. Адказчыкамі па справе праходзілі: журналісты Анджэй Пісальнік, Валерый Шчукін і Барыс Гарэцкі, студэнты-“каліноўцы” Яўген Скрабутан, Аляксей Трубка і Дзмітрый Мальчык, сябра Аб’яднанай грамадзянскай

партыі Уладзімір Ларын, а таксама два жыхары Іўеўскага раёна, якія ў 2006 г. выпадкова сталі сьведкамі пікету на беларуска-польскай мяжы і атрымалі ад яго ўдзельнікаў кампакт-дыск з перадвыбарнай праграмай Аляксандра Мілінкевіча, які пазьней забралі ў іх мытнікі. Большасьць гэтых справаў так і не была разгледжаная судом. Пра тое, што суд Кастрычніцкага раёна Гародні пакінуў без разгляду справу аб прызнаньні экстрэмісцкім асобніка газеты Саюза палякаў “Głos znad Niemna na uchodźstwie” журналіст Анджэй Пісальнік даведаўся ў лістападзе з ліста судзьдзі Аляксандра Сіцько. Раней гэты ж суд адмовіўся разглядаць справу аб прызнаньні экстрэмісцкім матэрыялам “Агляду-хронікі парушэньняў правоў чалавека ў Беларусі ў 2004 годзе”, аднак атрымаць копію судовай пастановы пра гэта не ўдалося.

Па гарадзенскім варыянце разьвівалася справа з канфіскацыяй 24 кастрычніка на мяжы ў Берасьці дзесяці асобнікаў зарэгістраванага навукова-папулярнага і грамадзка-палітычнага часопісу “АРСНЕ”. Сканфіскаваныя экзэмпляры прызначаліся польскім аўтарам выдання, а таксама групе польскіх прафесараў гісторыі, якія спецыялізуецца на тэмах, якія асьвятляюцца ў нумары. Мытніца западозрыла, што “звесткі, надрукаваныя ў часопісе, могуць шкодзіць нацыянальным інтарэсам Рэспублікі Беларусь”. У хуткім часе галоўны рэдактар часопісу атрымаў ліст з Дзяржаўнага мытнага камітэту за подпісам намесьніка яго старшыні С. Барысюка, у якім паведамлялася, што ў адпаведнасьці з заключэньнем Камітэту дзяржаўнай бясьпекі ад 5.11.2008 у № 7-8 часопісу за 2008 год “была прызнана наяўнасьць заклікаў да экстрэмісцкай дзейнасьці і прапаганды такой дзейнасьці”. Матэрыялы гэтай справы былі накіраваныя ў суд Маскоўскага раёну Берасьця “з хаданіцтвам аб прызнаньні дадзенай інфармацыйнай прадукцыі экстрэмісцкай і яе наступным зьнішчэньні”. Да канца 2008 году ніякай інфармацыі аб далейшым разьвіцьці справы не паведамлялася.

Толькі адно рашэньне суда па справе аб “экстрэмізме” засталася нязьменным. Суд Кастрычніцкага раёну г. Гародні ў верасьні прызнаў экстрэмісцкімі тры дыскі з запісам варшаўскага канцэрту 2006 г. “Салідарныя з Беларуссю”, 6 дыскаў з запісам польскага дакументальнага фільму “Лекцыя Białoruskiego” (“Урок беларускай мовы”) і 7 дыскаў з фотаздымкамі з Кастрычніцкай плошчы 2006 г. З 16 верасьня рашэньне ўступіла ў законную сілу. Паведамленьне пра гэта надрукавала 2 кастрычніка газета “Звязда” згодна з працэдурай, прадугледжанай арт. 14 Закону “Аб супрацьдзеяньні экстрэмізму”: гэта значыць, копія судовага рашэньня аб прызнаньні інфармацыйнай прадукцыі экстрэмісцкай была накіраваная ў Міністэрства інфармацыі для

“ўключэння такой інфармацыйнай прадукцыі ў рэспубліканскі сьпіс экстрэмісцкіх матэрыялаў, які падлягае апублікаваньню ў СМІ”. У гэтым жа паведамленьні ўказана прозьвішча журналіста Аляксандра Буракова, у якога вымалі дадзеную прадукцыю, нягледзячы на тое, што ніякіх абвінавачваньняў у ягоны адрас не вылучалася.

Па меркаваньні экспэртаў, справы аб прызнаньні інфармацыйнай прадукцыі экстрэмісцкімі матэрыяламі зьяўляюцца прыкладам надзвычай абмежавальнага стаўленьня да свабоды слова, а рашэньні судоў, вынесеныя без папярэдняй экспэртзы — надзвычай небясьпечнымі.

4

Не адбылося станоўчых зрухаў у расьсьледаваньні справы аб забойстве журналісткі Веранікі Чаркасавай (апошнія гады свайго жыцьця працавала ў незьяўнай газеце “Салідарнасьць”), якая загінула ад шматлікіх нажавых раненьняў у кастрычніку 2004 году ва ўласнай кватэры. Прыпыненая ў лютым 2007 году з фармулёўкай “у сувязі з невыяўленьнем асобы, якая падлягае прыцягеньню ў якасьці абвінавачваемай” справа болей не ўзнаўлялася.

Не ўзнаўлялася і расьсьледаваньне справы аб зьнікненьні апэратара ОРТ Дзьмітрыя Завадзкага, выкрадзенага 7 ліпеня 2000 году. Справа была прыпыненая 31 сакавіка 2006 году “ў сувязі з неўстанавленьнем бясьсьледна зьніклай асобы”, а месцазнаходжаньне журналіста ці ягонага цела так і не ўстаноўленае. На прэс-канфэрэнцыі 16 студзеня Генэральны пракурор Пётр Міклашэвіч заявіў, што “пазіцыя Генпракуратуры па Ігнатавічу не мяняецца, ад яго паступаюць скаргі, але няма нічога, што магло б паставіць пад сумнеў прысуд суда” (маецца на ўвазе былы супрацоўнік сьпецпадразьдзяленьня “Алмаз” Валерый Ігнатавіч, асуджаны ў 2002 годзе да пажыцьцёвага зьнявольненьня па абвінавачаньні ў выкраданьні Дз. Завадзкага і ўчыненні шэрагу іншых злачынстваў; па абвінавачаньні ў гэтых жа злачынствах былі асуджаныя да розных тэрмінаў яшчэ некалькі чалавек). Тэму выкраданьня Дз. Завадзкага закрануў 18 лістапада ў інтэрвію газеце “Financial Time” А. Лукашэнка: “Дзіма Завадзкі зьяўляецца найвялікшай ранай для мяне, як для прэзідэнта. Ён быў сумленны і прыстойны чалавек, які наогул ня меў сувязяў з палітыкай. Суд вынес вердыкт па гэтай крымінальнай справе. І чалавек за выкраданьне асуджаны на пажыцьцёвае зьнявольненьне. Але для мяне больш важна знайсці яго, або калі ён мёртвы — ягонае цела. Калі ж акажацца, што суд памыліўся ці вынес няправільны вердыкт, то я буду на каленях прасіць дараваньня ў родных, сяброў ці самога Дзімы Завадзкага, калі акажацца, што ён усё яшчэ жывы”. Нягледзячы на ар-

тыкуляваны А. Лукашэнкам інтарэс да справы журналіста, афіцыйныя сьледчыя органы спынілі працу па высвятленьні ягонага лёсу.

На працягу году фіксаваліся факты перасьледу журналістаў, затрыманьняў падчас ажыццяўленьня імі сваіх прафесійных абавязкаў, арыштаў і зьбіцьця.

10 студзеня на Кастрычніцкай плошчы ў Менску, дзе ў гэты час адбывалася масавая акцыя пратэсту прадпрымальнікаў, быў затрыманы пазаштатны фотакарэспандэнт газеты “Наша Ніва” Арсень Пахомаў. Нягледзячы на тое, што журналіст на мітынгу знаходзіўся па заданьні рэдакцыі і меў на вопратцы адпаведнае пасьведчаньне, 11 студзеня судзьдзя Цэнтральнага раёну Леанід Ясіновіч асудзіў яго на 15 сутак арышту, прызнаўшы вінаватым у парушэньні адразу двух артыкулаў Адміністрацыйнага кодэксу — “дробнае хуліганства” (арт. 17.1 КаАП) і “ўдзел у несанкцыянаваным масавым мерапрыемстве” (арт. 23.34 КаАП).

Падчас вулічнай акцыі ў Менску 25 сакавіка з нагодны Дня Волі былі затрыманыя супрацоўнікі недзяржаўнай газеты “Наша Ніва” Андрэй Лянкевіч і Сямён Печанко, а таксама карэспандэнт Літоўскага радыё і тэлебачаньня Рута Рыбчэўскіне разам з апэратарам Ёнасам Грышконісам. Усе журналісты мелі пры сабе неабходныя пасьведчаньні і акрэдытацыю. На наступны дзень С. Печанко быў асуджаны на 15 сутак арышту згодна з арт. 23.34 Адміністрацыйнага кодэксу — “парушэньне парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў”; пастанову аб арышце вынесла судзьдзя суда Маскоўскага раёну сталіцы Тамара Унукевіч. Адміністрацыйную справу зьбітага падчас затрыманьня Андрэя Лянкевіча вярнулі ў РУУС Савецкага раёну на дапрацоўку (адпаведнае рашэньне вынесла судзьдзя суда Завадзкага раёну Алена Лапцева), і яна болей не разглядалася судом. Што датычыць літоўскіх журналістаў, якіх каля двух гадзінаў пратрымалі ў РУУС Цэнтральнага раёну і адпусьлі пасья высьвятленьня асобаў і выняцьця адзьнятых матэрыялаў, то за гэтыя дзеянні Беларусь вымушаная была прасіць прабачэньня. Як паведаміла 22 красавіка прэс-служба Міністэрства замежных справаў Літвы, амбасадар Беларусі ў Вільні Уладзімір Дражын падчас сустрэчы з сакратаром літоўскага МЗС “перадаў выбачэньні за інцыдэнт, які адбыўся ў Менску 25 сакавіка, падчас якога беспадстаўна і з ужываньнем сілы былі затрыманыя журналісты службы навінаў Літоўскага радыё і тэлебачаньня, якія мелі акрэдытацыю Міністэрства замежных справаў Беларусі”. За затрыманьні і арышты сваіх журналістаў беларускія ўлады прабачэньня ніколі не прасілі.

Пяці сутак адміністрацыйнага арышту каштавала пазаштатнаму карэспандэнту “Нашай Нівы” Яраславу Сыцешыку фатаграфаваньне 15 траўня вулічнага апытаньня, якое ладзілі моладзевыя актывісты каля гандлёвага дому “На Нямізе”. Такое рашэньне вынес суд Цэнтральнага раёну Менску 16 траўня, прызнаўшы журналіста вінаватым у нецэнзурнай лаянцы ў грамадзкім месцы (арт. 17.1 КаАП — “дробнае хуліганства”).

На 15 базавых велічыняў была аштрафаваная судом Навабеліцкага раёну Гомелю карэспандэнтка газеты “Товарищ” Тацяна Бублікава за прысутнасьць 23 сакавіка на экскурсіі па гістарычных месцах гораду, зьвязаных з жыцьцём і дзейнасьцю сябра выканаўчага камітэту БНР Палуты Бадуновой. Судзьдзя Алег Харошка 22 красавіка прызнаў журналістку вінаватай ва ўдзеле ў несанкцыянаваным мерапрыемстве (ч.1 арт. 23.34 КаАП), не зважаючы на тое, што яна мела пры сабе пасьведчаньне і выконвала заданьне рэдакцыі, пра што ў суд быў прадстаўлены адпаведны ліст.

29 красавіка на прасьпекце Незалежнасьці быў затрыманы журналіст газеты “Народная воля” Віталь Гарбузаў, які па рэдакцыйным заданьні назіраў за раздачай сябрамі АГП нумару “Народнай волі” з надрукаваным у ім “Пасланьнем АГП грамадзяніну, бізнэсу і дзяржаве “Цана выбару”. Пасьля 3-гадзіннага ўтрыманьня ў РУУС Цэнтральнага раёну Менску і высьвятленьня асобы журналіст быў адпушчаны без складаньня пратаколу. 1 траўня каля РУУС Першамайскага раёну Менску быў затрыманы карэспандэнт газеты “Белорусы и рынок” Геннадзь Барбарыч, які спрабаваў высьветліць далейшы лёс актывістаў, схопленых каля будынку Нацыянальнай бібліятэкі, дзе адбываліся афіцыйныя “народныя гуляньні” з нагоды Першамаю. Пасьля правэркі дакументаў журналіст быў вызвалены. Наяўнасьць журналісцкага пасьведчаньня ў гарадзенскага карэспандэнта Івана Романа, які 10 сьнежня асьвятляў акцыю праваабаронцаў з нагоды 60-годзьдзя Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, не ўратавала яго ад затрыманьня супрацоўнікамі АМАПу. Пасьля 2-гадзіннага знаходжаньня ў РУУС Ленінскага раёну, дзе былі перапісаныя ягоныя пашпартныя дадзеныя, журналіст быў адпушчаны.

Увогуле, большасьць масавых акцыяў суправаджаліся затрыманьнямі і грубым абыходжаньнем з журналістамі. 21 студзеня супрацоўнікі праваахоўных органаў, якія бралі ўдзел у разгоне акцыі прадпрымальнікаў у Менску, штурхалі іх разам з удзельнікамі акцыі, не зважаючы на журналісцкія бэдзьы на вопратцы. Кіраваў дзеяньнямі міліцыі асабіста міністр унутраных справаў Уладзімір Навумаў. Ён прыгразіў затрыманьнем карэспандэнтыцы Радыё “Свабода” Любові Лунёвай, якая

спрабавала запісаць голас міністра на дыктафон, а яго ахоўнік паспрабаваў забраць у журналісткі аўдыётэхніку. Уладзімір Навумаў асабіста крычаў на журналістку Алёну Шарамет, загадваючы спыніць фотаздымкі і пагражаючы, што ў адваротным выпадку яна “будзе сядзець у іншым месцы”. 22 лістапада, падчас акцыі салідарнасьці з моладзевым актывістам Аляксандрам Баразенкам, які знаходзіўся ў сьледчым ізалятары на вуліцы Валадарскага, былі затрыманыя каля 15 чалавек, сярод якіх — фотакарэспандэнтка “Нашай Нівы” Юлія Дарашкевіч, якая працавала на месцы падзеяў.

Да агульнага неспрыяльнага становішча дзейнасьці незьвязаных сродкаў масавай інфармацыі і журналістаў дадаваліся сістэматычныя адмовы ў доступе да інфармацыі і абмежавальнае выкарыстаньне інстытуту акрэдытацыі.

28 лютага выканаўчы камітэт Нацыянальнага алімпійскага камітэту (НАК) пазбавіў акрэдытацыі на Алімпіяду-2008 у Пекіне самую папулярную ў Беларусі спартыўную газету “Прессбол”, абгрунтаваўшы сваё рашэньне тым, што многія публікацыі незьвязаных выданьняў маюць тэндэнцыйны характар і “ніяк не накіраваныя на прапаганду алімпійскіх ідэалаў”.

Марыне Коктыш, намесьніцы рэдактара “Народнай волі”, адмовілі ў акрэдытацыі пры Палаце прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу РБ. З адпаведнай просьбай рэдакцыя газеты зьвярнулася ў ППНС 25 сакавіка, а 8 красавіка прыйшоў адмоўны адказ, у якім старшыня Пастаяннай камісіі па правах чалавека, нацыянальных дачыненнях і СМІ Юрый Кулакоўскі прапанаваў рэдакцыі прадставіць іншую кандыдатуру. Дэпутат аргументаваў сваё рашэньне тым, што Марыне Коктыш нібыта адмоўлена ў допуску ў будынак Дома Ураду, але звестак пра тое, хто, калі і на якой падставе прыняў такое рашэньне, ніхто так і не прадставіў.

Рэгіянальныя выданьні з адмовамі ў акрэдытацыі сутыкаліся на працягу ўсяго году. Ганцавіцкі раённы Савет дэпутатаў і Ганцавіцкі раённы выканаўчы камітэт ў студзені адмовілі ў акрэдытацыі журналістам незьвязанай газеты “Ганцавіцкі час”, не тлумачачы прычынаў адмовы. Пазьнейшыя спробы атрымаць акрэдытацыю таксама ня мелі посьпехаў, аднак былі названыя прычыны такіх рашэньняў: старшыня абласнога Савету дэпутатаў Ашмянцаў у сваім адказе спаслаўся на “дыскрэдытацыю органаў улады” і “дэзінфармацыю насельніцтва ў СМІ”.

15 лютага карэспандэнту газеты “Intex-press” Руслану Гарбачову не дазволілі прысутнічаць на абласным семінары-нарадзе, прысьве-

чаным працы органаў мясцовага кіравання, што праходзіў у Баранавіцкім гарвыканкаме. У мерапрыемстве бралі ўдзел кіраўнікі гарадоў і раёнаў Берасьцейскай вобласці, а таксама кіраўніцтва аблвыканкаму на чале з яго старшынёй Канстанцінам Сумарам.

Загадчыка аддзелу інфармацыі недзяржаўнай грамадзка-палітычнай газеты “Борисовские новости” Анатоля Мазгова 24 студзеня не пусьцілі на сумеснае пашыранае паседжаньне Барысаўскага райвыканкаму і раённага Савету дэпутатаў. Начальніца аддзелу ідэалогіі райвыканкаму Людміла Гарнак заявіла, што журналіста “сюды не запрашалі”, і загадала пакінуць мерапрыемства.

Выдаўца маланакладнага недзяржаўнага бюлетэню “Бойкий Клецк” Сяргея Панамарова не дапусьцілі на сустрэчу чыноўнікаў з прадпрымальнікамі, якая ладзілася ў мясцовым райвыканкаме. Нягледзячы на наяўнасьць журналісцкага пасьведчаньня, ахоўнікі з прымяненнем сілы выпхнулі С. Панамарова з будынку. У выніку грубых дзеяньняў міліцыянта журналіст ударыўся аб сьцяну і разьбіў да крыві твар.

Каля двух дзясяткаў журналістаў 19 чэрвеня не былі дапушчаныя на судовыя слуханьні па крымінальнай справе ў дачыненьні да супрацоўнікаў ДАІ, якія ў сакавіку стварылі “жывы шчыт” на трасе “Менск-Мікашэвічы”. Слуханьні праходзілі ў судзе Менскага раёну і г. Заслаўя, і туды змаглі трапіць толькі 3-4 журналісты, астатніх міліцыя спыніла на ўваходзе, спаслаўшыся на перапоўненасьць залы.

22 красавіка з залы суду Маскоўскага раёну Менску, дзе праходзілі слуханьні справы лідэра віцебскіх прадпрымальнікаў Сяргея Парсюкевіча, былі выдаленыя палітычны аглядальнік тыднёвіка “Белорусы и рынок” Генадзь Барбарыч і карэспандэнт Радыё “Свабода” Алег Грузьдзіловіч. Г. Барбарыча выдалілі за тое, што ён трымаў у руцэ выключаны мабільны тэлефон, а А. Грузьдзіловіча за аўдыёзапіс на дыктафон, нягледзячы на тое, што, згодна п. 6 арт. 287 Крымінальна-працэсуальнага кодэксу (забесьпячэньне галоснасьці судовага працэсу), “прысутныя на адкрытым судовым паседжаньні маюць права весці пісьмовы і магнітафонны запісы”, а дазвол судзьдзі патрабуецца толькі на фота-, кіна- і відэаздымкі.

З адмовамі ў акрэдытацыі сутыкаліся і прадстаўнікі замежных СМІ. 28 траўня журналісту Аляксею Мінчонку афіцыйна адмовілі ў акрэдытацыі пры беларускім Міністэрстве замежных справаў у якасьці карэспандэнта Радыё “Рацыя”. Адмова грунтавалася на тым, што ён “раней займаўся журналісцкай дзейнасьцю на карысьць замежнага СМІ без акрэдытацыі пры МЗС”. Напярэдадні выбараў МЗС адмовіла ў акрэдытацыі карэспандэнту “Еўрапейскага радыё для Беларусі”, ня-

АБМЕЖАВАНЬНЕ ПРАВОЎ ГРАМАДЗЯНАЎ НА СВАБОДУ ВЫКАЗВАНЬНЯ...

гледзячы на тое, што гэта быў новы супрацоўнік, які яшчэ не пасьпеў папрацаваць у Беларусі без акрэдытацыі і тым самым стварыць аналагічную падставу для адмовы ў ёй.

Сітуацыя з акрэдытацыяй журналістаў замежных СМІ крыху стала выпраўляцца ў лістападзе-сьнежні і была зьвязаная з абвешчанай лібералізацыяй у галіне сродкаў масавай інфармацыі. Так, МЗС выдала часовую акрэдытацыю карэспандэнтам дзевюх польскіх газэтаў — Анджэю Пісальніку (“Rzeczpospolita”) і Андрэю Пачобуту (“Gazeta Wyborcza”).

20 сьнежня беларускае МЗС прыняло дакументы на рэгістрацыю прадстаўніцтва тэлеканалу “Белсат” як часткі Польскага тэлебачаньня (TVP) у нашай краіне. Рашэньне наконт “Белсату” павінна быць прынятае на ўзроўні Савету Міністраў на працягу 2 месяцаў.

Не палепшылася сітуацыя са свабодай выказваньня меркаваньняў і свабодай распаўсюду інфармацыі падчас галоўнай палітычнай кампаніі году — выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу. У той час, як дзяржаўныя медыя стараліся зьвесці да мінімуму канкурэнцыю паміж рознымі палітычнымі сіламі, акцэнтуючы ўвагу на арганізацыйных і тэхнічных асьпектах выбарчага працэсу, нязьменна жорсткая палітыка ўладаў у дачыненні да недзяржаўных СМІ не дазволіла ім паўнаватрасна атрымліваць і распаўсюджваць інфармацыю ў грамадстве.

З адмовамі ў прадастаўленьні інфармацыі адносна ходу выбарчай кампаніі з боку органаў улады рэгулярна сутыкаліся журналісты недзяржаўных выданьняў, такую ж пазіцыю займалі і выбарчыя камісіі розных узроўняў. Так, газеце “Ганцавіцкі час” 20 жніўня адмовілі ў прадастаўленьні інфармацыі пра вынікі фармаваньня ўчастковых камісіяў — начальнік аддзелу ідэалогіі Ганцавіцкага райвыканкаму Лідзія Зьянко наўпрост адмовілася нават размаўляць з намесьнікам галоўнага рэдактара выданьня. Патрэбныя зьвесткі рэдакцыя была вымушаная браць з дзяржаўнай раёнкі, куды падобная інфармацыя прадастаўлялася без абмежаваньняў. 25 і 26 верасьня прадстаўнікі акруговых выбарчых камісіяў г. Баранавічы і Баранавіцкага раёну адмовіліся прадаставіць карэспандэнту недзяржаўнай мясцовай газеты “Intexpress” Руслану Гарбачову інфармацыю пра колькасьць выбаршчыкаў, што прагаласавалі датэрмінова. Гэтыя зьвесткі мясцовай газеце ўдалося атрымаць толькі ў Цэнтрвыбаркаме краіны.

23 верасьня фотакарэспандэнту недзяржаўнай газеты “Народная воля” Юрыю Дзядзінкіну не дазволілі рабіць фотаздымкі на ўчастку, дзе пачалося датэрміновае галасаваньне. Прычына забароны была

патлумачаная адмысловым распараджэннем старшыні камісіі. Цікавую пазіцыю па гэтай праблеме заняў сакратар ЦВК Мікалай Лазавік: пацвярджаючы, што забарона журналісту зарэгістраванага СМІ працаваць на выбарчым участку зьяўляецца парушэннем выбарчага заканадаўства, адмову ў фотаздымках ён патлумачыў простаай няздольнасцю журналіста наладзіць “чалавечыя стасункі”.

Недзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі, пазбаўленыя магчымасцяў распаўсюджвацца праз пошту і кіёскі “Белсаюздруку”, адчувалі значныя цяжкасці ў данясенні інфармацыі пра ход выбарчай кампаніі да выбаршчыкаў. Адначасова распаўсюднікі незалежных выданняў, як афіцыйна зарэгістраваных, так і незарэгістраваных, падвяргаліся затрыманням і перасьледу.

28 жніўня суд Ленінскага раёну Менску асудзіў да 10 сутак адміністрацыйнага арышту Паўла Лукшу, затрыманага за распаўсюд малакладнай газеты “Выбар” яшчэ 18 жніўня. У выданні былі разьмешчаны матэрыялы з заклікамі да байкоту выбараў і пратэстаў супраць магчымых фальшаванняў іх вынікаў. Суд палічыў наяўнасць у выданні згаданых публікацыяў заклікам да ўдзелу ў несанкцыянаванай акцыі і арыштаваў актывіста паводле артыкулу 23.34 Кодэксу аб адміністрацыйных правапарушэннях (“парушэнне парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў”).

27 верасня ў Светлагорску падчас распаўсюду недзяржаўнай грамадзка-палітычнай газеты “Товарищ” і малакладных выданняў “Выбар” і “Глоток воздуха” былі затрыманыя давераныя асобы кандыдата ў дэпутаты Сяргея Дайнекі, мясцовыя актывісты Партыі камуністаў беларускай (ПКБ) Сьвятлана Міхальчанка, Віктар Ахрамчук і Сяргей Шавяленка. Супрацоўнікі міліцыі затрыманых спачатку даставілі ў Светлагорскі РАУС, а адтуль накіраваліся дадому да С. Міхальчанкі, дзе зладзілі ператрус. У выніку былі забраныя 17 асобнікаў “Товарища” і па адным асобніку малафарматных бюлетэняў “Левый марш”, “Пересменка” і “Навіны БНФ”. Назаўтра актывісты дазволілі забраць адабраныя асобнікі “Товарища”, а астатнія выданні былі накіраваныя ў пракуратуру “для вывучэння”.

У Салігорску 28 жніўня за распаўсюд недзяржаўнай малакладнай газеты “Свабодны Салігорск” з матэрыяламі пра кампанію байкоту парламенцкіх выбараў былі затрыманыя Іван і Ілья Шылы, Крысьціна Самойлава, Андрэй Тычына і Глеб Сноркін. Маладых людзей пэўны час пратрымалі ў мясцовым міліцэйскім пастарунку, пасля чаго адпусцілі, аднак у іх кватэрах былі праведзеныя ператрусы, у выніку якіх былі забраныя кампутары і друкаваныя матэрыялы.

Затрыманьні і адміністрацыйны перасьлед распаўсюднікаў незалежнай прэсы адбываліся ня толькі падчас выбарчай кампаніі, але і на працягу ўсяго году.

Пенсіянерка Сьвятлана Данілава была затрыманая 20 студзеня ў Менску за распаўсюд газеты “Народная воля”, у сумцы ў жанчыны міліцыянты знайшлі таксама нумары выданьняў “Товарищ”, “Наш выбар”, некалькі асобнікаў “Свабоды Беларусі” і “Наш час”. 21 студзеня судзьдзя суду Савецкага раёну Менску Людміла Савасьцян аштрафавала С. Данілаву на 5 базавых велічыняў згодна з арт. 23.34 КаАП (“парушэньне парадку арганізацыі масавага мерапрыемства”) на той падставе, што ў газеце “Наш выбар” утрымлівалася інфармацыя пра абвешчаны на 21 студзеня мітынг прадпрымальнікаў.

Штрафы ў памеры 10 базавых велічынь атрымалі Марыя Аліева і Алена Напорка за распаўсюд маланакладнай незарэгістраванай газеты “Вольная Серабранка”. Такое рашэньне прыняў суд Ленінскага раёну Менску 24 сакавіка, прызнаўшы жанчын вінаватымі ў распаўсюдзе інфармацыі пра несанкцыянаваную акцыю на Дзень Волі — 25 сакавіка (арт. 23. 34 КаАП).

9 красавіка рашэньнем адміністрацыйнай камісіі Чыгуначнага раёну Віцебску распаўсюднік недзяржаўных газетаў і часопісаў Барыс Хамайда быў аштрафаваны на 5 базавых велічыняў. Дадзенае “правапарушэньне” было зафіксавана 14 сакавіка. Штраф быў накладзены “за гандаль у неналежаным месцы”.

У той час, калі большасьць недзяржаўных грамадзка-палітычных выданьняў ня мелі доступу да сетак “Белпошта” і “Белсаюздрук”, а іх распаўсюд праз грамадскіх і прыватных асобаў быў значна абцяжараны і пагражаў рэпрэсіямі, для арганізацыі падпісной кампаніі на дзяржаўныя СМІ па ўсёй краіне задзейнічаўся магутны адміністрацыйны рэсурс.

У снежні рэдакцыя недзяржаўнай газеты “Новы час” атрымала ліст, адрасаваны ўсім кіраўнікам прадпрыемстваў, арганізацыяў і ўстановаў, з “просьбай” аб правядзеньні ведамаснай падпіскі. Падпіску, як указана ў лісьце за подпісам намесьніка кіраўніка адміністрацыі Першамайскага раёну Менску Веры Богдан, неабходна аформіць на 14 дзяржаўных выданьняў, першым з якіх называецца газета адміністрацыі прэзідэнта “Советская Белоруссия”, а копію падпісной квітанцыі прапануецца накіраваць у ідэалагічны аддзел райвыканкаму.

У распараджэньні “Беларускай асацыяцыі журналістаў” аказалася копія “Плану арганізацыйных мерапрыемстваў правядзеньня падпіскі

на друкаваныя СМІ на 1-е паўгодзьдзе 2009 году”, распрацаванага ідэолагамі Берасьцейскага аблвыканкаму. Дакумент разьмяркоўвае абавязкі паміж прадстаўнікамі розных зьвеньняў мясцовай “вертыкалі”, супрацоўнікамі “Белпошты” і кіраўнікамі прадпрыемстваў вобласьці. У прыватнасьці, прадстаўнікі гарадзкіх і раённых выканкамаў павінны правесці нарады з кіраўнікамі прадпрыемстваў і ўстановаў па арганізацыі падпісной кампаніі ў працоўных калектывах. У сваю чаргу, кіраўнікі прадпрыемстваў і арганізацыяў усіх формаў уласнасьці абавязаны падаць заяўкі на ведамасную падпіску і пры гэтым “не дапускаць зьніжэньня ведамасных накладаў па асноўных рэспубліканскіх выданьнях, дзяржаўных абласных і раённых газэтах”. Паштавікі атрымалі заданьне кожны тыдзень “рапартаваць” ідэалагічным аддзелам аб ходзе падпіскі, а таксама прадстаўляць у аблвыканкам звесткі пра прадпрыемствы і ўстановы, якія не аформілі падпіску ці паменшылі “заяўленыя наклады”.

Працягвалася практыка блакаваньня доступу да найбольш наведваемых інтэрнэт-крыніцаў, якія актыўна асьвятляюць значныя падзеі ў грамадзка-палітычным жыцьці. 10 студзеня, у дзень правядзеньня масавай акцыі пратэсту прадпрымальнікаў, перасталі адчыняцца сайты “Харты-97”, “Радыё Свабода”, “Белорусский партизан”, usrb.org, недаступны быў таксама рэсурс livejournal.com. Аналагічная сітуацыя была падчас наступнага мітыngu прадпрымальнікаў 21 студзеня, калі на пэўны час былі заблакаваныя сайты “Нашай Нівы”, “Радыё Свабода”, “Харты-97”.

Сітуацыя паўтарылася 26 красавіка падчас правядзеньня вулічнай акцыі “Чарнобыльскі шлях”, калі за некалькі гадзін да пачатку мітыngu перасталі адчыняцца альбо адчыняліся надзвычай марудна беларускія навіновыя інтэрнэт-рэсурсы “Харты-97”, “Радыё Свабода”, “Белорусский партизан”. Сайт “Харты-97” не працаваў да 27 красавіка, да 28 вялася няспынная масіраваная скаардынаваная атака на сайт Радыё “Свабода”, сайт “Белорусский партизан” быў заблакаваны 3 дні.

Пісьмовыя папярэджаньні Міністэрства інфармацыі па-ранейшаму заставаліся фактарам ціску на СМІ і дзейным сродкам узьдзеяньня на іх рэдакцыйную палітыку, аднак трэба адзначыць зьніжэньне колькасьці ўжываньня дадзенай меры ў 2008 годзе. Згодна з дадзенымі Міністэрства інфармацыі, на працягу году за парушэньні Закону “Аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі” было вынесена 56 пісьмовых папярэджаньняў 51 выданьню (за 2007 год было вынесена 86 пісьмовых папярэджаньняў 76 СМІ).

Найбольш распаўсюджанымі прычынамі вынясення папярэджаньняў недзяржаўным СМІ зьяўляліся арганізацыйна-тэхнічныя: перавышэньне дазволенах аб'ёмаў рэкламнай плошчы ("Газета Слонімскай"), парушэньні ў разьмяшчэньні рэкламы ("Ганцавіцкі час"), парушэньні ў афармленьні выходных дадзеных і несвоечасовае паведамленьне Мінінфармацыі аб зьмене адрасу ("Вітэбскі курьер М"), зьмена мовы выхаду і недакладнасьці ў выходных дадзеных ("Новы час"), звужэньне тэрыторыі распаўсюду і мовы выданьня ("Бобруйскі курьер") і г. д. Аднак зафіксаваныя факты вынясення пісьмовых папярэджаньняў і за публікацыі, у якіх выказваліся крытычныя меркаваньні па значных грамадзка-палітычных падзеях. Так, 4 лістапада Мінінфармацыі вынесла папярэджаньне недзяржаўнай рэгіянальнай газеце "Борисовские новости" за артыкул "Бал сатаны, или третье пришествие Гуминского", прысьвечаны вынікам парламенцкіх выбараў у Барысаўскай выбарчай акрузе № 62, у якім распавядалася пра верагодныя парушэньні на выбарчых участках.

Такім чынам, палітыка ўладаў у дачыненні да непадкантрольных СМІ і незалежных журналістаў заставалася жорсткай, нягледзячы на нязначныя станоўчыя зрухі. Па меркаваньні эксьпертаў "Беларускай асацыяцыі журналістаў", забесьпячэньне свабоды выказваньня ў краіне і рэальнае паляпшэньне сітуацыі з беларускімі сродкамі масавай інфармацыі немагчымыя без выкананьня наступных крытэрыяў:

1. Забесьпячэньне роўных эканамічных умоваў для СМІ розных формаў уласнасьці, у першую чаргу: скасаваньне забароны на распаўсюд недзяржаўнай грамадзка-палітычнай прэсы праз сістэму прадпрыемстваў "Саюздруку" і вяртаньне недзяржаўных газетаў у падпісныя каталогі "Белпошты"; вяртаньне газет "Товарищ" і "Вітэбскі курьер-М" у беларускія друкарні.

2. Забесьпячэньне рэальнага доступу да інфармацыі, а менавіта: адмена артыкулаў Закону "Аб дзяржаўнай службе", а таксама палажэньняў ведамасных падзаконных актаў, якія абмяжоўваюць журналістаў у праве на доступ да інфармацыі пра дзейнасьць органаў улады; гарантаваньне свабоды акрэдытацыі карэспандэнтаў і адкрыцьця афіцыйных прадстаўніцтваў замежных СМІ ў Беларусі, а таксама ўвядзэньне заявачнага прынцыпу акрэдытацыі; недапушчэньне выпадкаў адмовы дзяржаўных службоўцаў прадастаўляць інфармацыю журналістам.

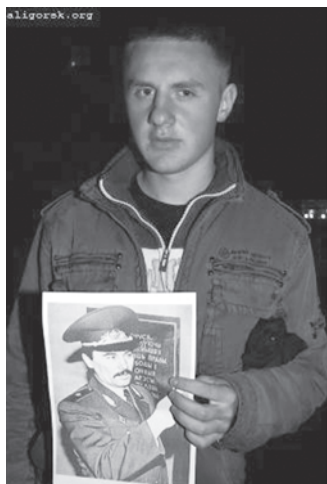
3. Прывядзэньне беларускага заканадаўства ў адпаведнасьць з міжнароднымі прававымі нормамаі, а менавіта: прывядзэньне ў адпаведнасьць з міжнароднымі нормамаі Закону "Аб сродках масавай

інфармацыі” і практыкі прымянення Закону “Аб супрацьдзеянні экстрэмізму”; адмена альбо мараторый на прымяненне пяці артыкулаў Крымінальнага кодэксу, а менавіта артыкулу 367 “Паклёп у дачыненні да Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”, артыкулу 368 “Зьнявага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь”, артыкулу 369 “Зьнявага прадстаўніка ўлады”, артыкулу 369—1 “Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь” і артыкулу 193—1, які тычыцца дзейнасці ад імя незарэгістраваных арганізацыяў, а ў далейшым — поўная дэкрэміналізацыя дыфамацыі.

Пакуль жа Рэспубліка Беларусь, па выніках даследаванняў міжнародных арганізацыяў, займае адно з апошніх месцаў у свеце па становішчы са свабодай слова і друку. Так, у сусветным рэйтынгу свабоды друку за 2008 год, вызначаным “Рэпарцёрамі бяз межаў”, са 173 краінаў Беларусь займала 154 пазіцыю; згодна з рэйтынгам “Freedom House” аб свабодзе друку, Беларусь займала 188-е месца са 195 магчымых.

16 сьнежня. У Менску памятаюць пра палітычныя зьнікненьні.

16 кастрычніка. Салігорск.
Акцыя салідарнасьці.

30 жніўня, Міжнародны дзень ахвяраў
гвалтоўнага зьнікненьня. У Беларусі
нагадалі пра зьніклых палітычных
і грамадзкіх дзеячоў.

Людзі патрабуюць, каб Аляксандра Казуліна адпусьцілі з турмы на пахаваньне жонкі Ірыны.

Разьвітаньне...

Аляксандр Казулін на волі.

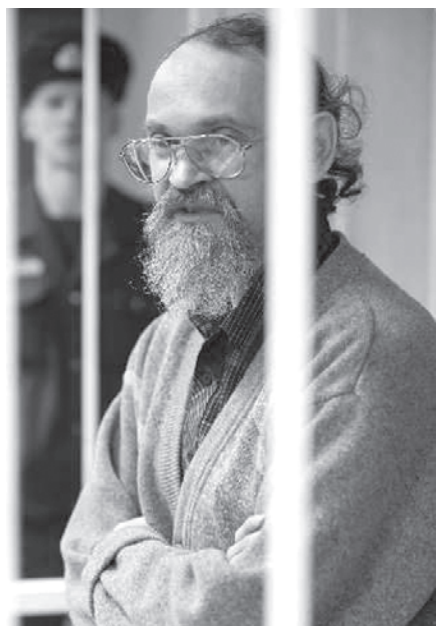
Вызваленне палітвязьня Дзьмітрыя Дашкевіча.

Сябры вітаюць на волі палітвязьня Артура Фінькевіча.

Андрэй Клімаў з жонкай Тацянай.
Радасьць сустрэчы на волі.

Судзяць журналіста
Аляксандра
Зьдзьвіжкова.

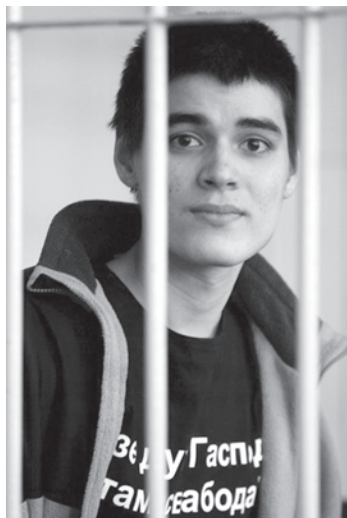

Акцыя пратэсту
прадпрымальнікаў
10 студзеня
ў Менску.

Дзеяннямі
міліцыі па
затрыманьнях
і зьбіцьці
ўдзельнікаў
акцыі кіраваў
асабіста міністр
унутраных
справаў
Уладзімір
Навумай.

Палітвязень
Андрэй Кім.

Андрэй Кім вызвалены паведле
ўказу А. Лукашэнкі аб памілаваньні.

Судовы працэс
над прадпрымальнікам
Сяргеем Парсюкевічам.

Сяргей Парсюкевіч вызвалены паведле
ўказу А. Лукашэнкі аб памілаваньні.

Асуджаныя па “справе 14-ці”.

Акцыя салідарнасьці падчас
судовага працэсу
над Аляксандрам Баразенкам.

Аляксандр Баразенка
вызвалены з пад варты
ў зале суда.

25 сакавіка.
Дзень Волі ў Менску
скончыўся масавымі
затрыманьнямі
і зьбіцьцём мірных
дэманстрантаў.

Чарнобыльскі
шлях. Менск.
26 красавіка.

Невядомыя сарвалі рэпрадукцыю
абразу Божай маці на капліцы
ў Курапатах.

Разбураныя крыжы
ў Курапатах.

Дзень памінаньня продкаў “Дзяды”. Традыцыйнае шэсьце
ва ўрочышча Курапаты.

Выбары дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў.

Вечар 28 верасня, Менск. Ня ўсе вераць абвешчаным вынікам выбараў.

Затрыманьне ўдзельнікаў акцыі, прымеркаванай да Дня правоў чалавека.

Затрыманьне праваабаронцы Ірыны Тоўсьцік за раздачу тэкстаў Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека.

Дзень правоў чалавека. Затрыманьне праваабаронцы Алеся Бяляцкага.

Парад у Менску,
прысьвечаны
Дню Рэспублікі.

Сімвалічна.
Абвалілася вежа
менскай турмы
на вул. Валадарскага.

5. Дыскрымінацыя грамадзянаў па палітычных, нацыянальных, моўных, рэлігійных і іншых прыкметах

У 2008 годзе ў краіне працягвалася пасьялядоўная і жорсткая дыскрымінацыя грамадзянаў па прыкмеце палітычных перакананняў. Гэта праяўлялася найперш у палітычна матываваных звальненнях і выключэннях з вучобы.

Пры звальненнях кіраўнікі прадпрыемстваў ці арганізацыяў карысталіся зазвычай тымі магчымасцямі, якія прадастаўляюцца існуючымі кароткатэрміновымі кантрактамі, заключанымі з пераважнай большасцю працоўных у краіне. Так, у чэрвені быў звольнены з матывіроўкай “сканчэнне кантракту” старшыня Гарадоцкай раённай арганізацыі Партыі БНФ, рэдактар недзяржаўнай газеты “Да перамогі” Леанід Аўтухоў, які працаваў аператарам ачышчальных збудаванняў. У чэрвені таксама быў звольнены кіраўнік Кобрынскай раённай рады Партыі БНФ, інжынер Управы магістральных газаправодаў Аляксандр Мех. У снежні ня быў працягнуты кантракт з актывістам АГП Рыгорам Грыкам, які 17 гадоў адпрацаваў сьлесарам-рамонтнікам на прадзільна-ткацкай фабрыцы № 2 у Баранавічах. Усе звольненія партыйныя актывісты вылучаліся кандыдатамі ў дэпутаты на выбарах у Палату прадстаўнікоў.

Зафікасаваныя выпадкі, калі кіраўнікі прадпрыемстваў звальнялі актывістаў пад ціскам уладаў ці пад пагрозай звальнення прымушалі адмовіцца ад грамадзкай ці палітычнай дзейнасці. Так, кіраўніцтва прыватнай фірмы па аказанні паслугаў таксі, асьцерагаючыся рэпрэсіяў у адносінах да фірмы з боку ўладаў, пад пагорозай звальнення і не зважаючы на існаванне працоўнага кантракту, паставіла ўмову спыніць усялякую палітычную дзейнасць кандыдату ў дэпутаты па Буда-Кашалёўскай выбарчай акрузе Канстанціну Жукоўскаму. Падчас выбарчай кампаніі нібыта “за прагулы” была звольненая актывістка Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Грамада), кандыдатка ў дэпутаты па Асіповіцкай выбарчай акрузе Таісія Кабанчук, якая працавала кладаўшчыцай Бабруйскага складу Баранавіцкай птушкафабрыкі. Пасья ўдзелу у парламенцкіх выбарах пад ціскам кіраўніцтва, на якое ў сваю чаргу аказалі ціск улады, быў вымушаны звольніцца сябра АГП у Гародні Віктар Падчыненкоў. У снежні быў скарачаны з

працы дэпутат Мастоўскага раённага Савету, перакладчык “Моста-дрэву” Дзьмітрый Кухлей. Сябра АГП, настаўніцу гісторыі Гомельскай гімназіі № 46 Святлану Палякову пад пагрозай звальнення прымусілі перайсці на ніжэйаплачваемую пасаду выхавацельніцы.

Выключэнне з вучобы выкарыстоўвалася ўладамі як метад пакарання моладзевых лідэраў ды актывістаў, а таксама як метад застрашэння шырокага кола моладзі і студэнцтва.

У чэрвені ў сярэдняй школе № 4 Салігорску ня быў дапушчаны да здачы апошняга выпускнога іспыту і выключаны са школы намесьнік старшыні “Маладога Фронту” Іван Шыла, які раней быў асуджаны па артыкуле 193.1 Крымінальнага кодэксу (“арганізацыя дзейнасці грамадзкага аб’яднання, рэлігійнай арганізацыі ці фонду, якія не прайшлі дзяржаўнай рэгістрацыі ці ўдзел у іх”). Першыя два іспыты І. Шыла здаў паспяхова, аднак перад апошнім пад ціскам аддзелу адукацыі Менскай вобласці педагагічная рада школы прагаласавала за недапушчэнне выпускніка да далейшай здачы па прычыне “актыўнай грамадзкай дзейнасці ды шматлікіх затрыманняў на вулічных акцыях”. Напярэдадні на знак пратэсту супраць непрыхаванага і неабгрунтаванага ціску на настаўніцкі калектыў заяву аб звальненні напісала дырэктарка школы В.Сянькова. У выніку Іван Шыла не атрымаў атэстату аб сярэдняй адукацыі і быў пазбаўлены магчымасці паступаць у ВУ.

Пагрозы аб выключэнні ад адміністрацыі школы атрымлівала навучэнка СШ № 37 Менску, намесьніца старшыні “Маладога Фронту” Наста Палажанка. У сваю чаргу, вельмі моцны ціск з пагрозамі аб звальненні з працы аказваўся на дырэктара навучальнай установы з боку аддзелу адукацыі.

За ўдзел у акцыі пратэсту прадпрымальнікаў 10 студзеня была асуджаная да 20 сутак арышту студэнтка 2-га курсу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту фізічнай культуры Тацяна Цішкевіч. У лютым яна была адлічаная з вучобы за “ўчыненне адміністрацыйнага парушэння, накіраванага супраць грамадзкай маралі”. У красавіку за ўдзел у гэтай жа акцыі Т. Цішкевіч была асуджаная на 2 гады абмежавання волі без накіравання ў папраўчыя ўстановы адкрытага тыпу.

Актыўны ўдзел у грамадзка-палітычных акцыях, шматлікія затрыманы і адміністрацыйныя пакаранні сталі прычынай выключэння ў красавіку з шостага курсу завочнага навучання гістарычнага факультэту БДУ аднаго з лідэраў моладзевай арганізацыі АГП “Маладыя дэмакраты” Міхаіла Пашкевіча. У гэтым жа месяцы ён быў асуджаны на 2 гады абмежавання волі без накіравання ў папраўчыя ўстановы адкрытага тыпу за ўдзел у акцыі пратэсту прадпрымальнікаў.

Нярэдка адміністрацыі навучальных устаноў прыкрывалі палітычныя матывы выключэння студэнтаў спасылкамі на ўнутраныя статуты, размытыя, неакрэсленыя фармулёўкі якіх давалі магчымасць распраўляцца з грамадзкімі актывістамі. Так, студэнт 1-га курсу гістарычнага факультэту БДУ Аляксандр Круцін быў адлічаны ўлетку 2008 году за “парушэнне ўнутранага распарадку ўніверсітэту”. Дэканат спачатку спрабаваў прымусяць А. Круціна забраць дакументы “па ўласным жаданні”, двойчы выносіў строгія вымовы, прапаноўваў перавесціся на завочнае навучанне і ўрэшце вынес рашэнне аб выключэнні. Пераможца нацыянальнай алімпіяды па гісторыі Беларусі, адзін з лепшых студэнтаў факультэту, А. Круцін некалькі разоў затрымліваўся і прыцягваўся да адміністрацыйнай адказнасці за ўдзел у грамадзкіх акцыях. З той жа фармулёўкай — “за парушэнне ўнутранага распарадку” — быў выключаны з Магілёўскага прафесійнага ліцэю № 2 грамадзкі актывіст Станіслаў Сенакосаў.

22 студзеня паўторна з Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэту быў адлічаны намеснік старшыні Гомельскай абласной арганізацыі Партыі БНФ, студэнт-выдатнік Дзьмітрый Жалезнічэнка. Першае адлічэнне актывіст абскардзіў у судзе і дамогся аднаўлення ў ВУ, але праз шэсць дзён ён быў зноўку адлічаны і неадкладна, 25 студзеня, прызваны ў войска.

“За акадэмічную непаспяховаць” з 3-га курсу факультэту журналістыкі БДУ у лютым быў адлічаны адзін з лепшых студэнтаў курсу, актывіст “Моладзі БНФ” Франак Вячорка. Ён быў затрыманы 16 студзеня ў будынку суду Цэнтральнага раёну і на наступны дзень арыштаваны на 15 сутак быццам бы “за нецэнзурную ляянку каля раённага ўпраўлення міліцыі”. Адбываючы арышт, Ф. Вячорка прапусціў два іспыты, а спецыяльныя камісіі паставілі яму незадавальняючыя адзнакі, хаця сярэдні бал за папярэднія сесіі студэнт меў 8,6 з 10 магчымых. Затрыманы разам з Ф. Вячоркам актывіст “Моладзі БНФ”, студэнт 1-га курсу Менскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэту Антон Каліноўскі, які таксама прапусціў некалькі іспытаў па прычыне адбыцця арышту, быў адлічаны з вучобы з той жа фармулёўкай.

Таксама за “акадэмічную непаспяховаць” быў адлічаны студэнт першага курсу Магілёўскага ўніверсітэту, актывіст “Маладога Фронту” Расьціслаў Панкратаў, на якога за грамадзкую дзейнасць аказвалі ціск супрацоўнікі КДБ і дэканат універсітэту. Супрацоўнікі КДБ дапытвалі Р. Панкратава ў памяшканні рэктарату, схілялі да супрацоўніцтва. Адміністрацыя ВУ змушала яго забраць дакументы “па ўласным жаданні”, а калі ён адмовіўся, не дапусціла да летняй сесіі і адлічыла.

З гэтага ж універсітэту “за непаспяховаць у вучобе” была адлічаная студэнтка 3-га курсу гістарычнага факультэту, моладзевая актывістка, прэтэндэнтка ў кандыдаты на выбары ў Палату прадстаўнікоў Тацяна Шамбалава.

З 2-га курсу Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэту радыёінфарматыкі і электронікі зноў жа “за акадэмічную непаспяховаць” быў выключаны актывіст “Маладога Фронту” Арцём Ластавецкі. Па выніках летняй сесіі ён быў пераведзены на 2-гі курс, а потым даведаўся пра адлічэнне. Некалькі разоў А. Ластавецкага затрымлівала міліцыя, і інфармацыя пра гэта, адпаведна, трапляла ў дэканат.

У лютым з Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі быў адлічаны сябра Партыі БНФ Ігар Пажарыцкі, які некалькі гадоў займаўся выданьнем незалежных студэнцкіх бюлетэняў — “Рэха” і “Студэнцкі гарадок”, збіраў подпісы студэнтаў супраць будаўніцтва ў Горацкім раёне атамнай электрастанцыі. Падчас зімовай сесіі І. Пажарыцкаму пасля чатырох пераздачаў не паставілі станоўчую адзнаку па адным з прадметаў і казалі, што будзе прызначаная камісія. Калі актывіст прыйшоў на факультэт даведацца, калі адбудзецца паседжаньне камісіі, яму паведамілі, што ён адлічаны за непаспяховае навучаньне.

Пропуск практыкі ў студзені падчас адбыцьця 20-сутчнага адміністрацыйнага зьянявольеньня за ўдзел у акцыі салідарнасьці са зьніклымі палітыкамі і палітзьняволенымі стаў прычынай выключэньня з 4-га курсу Менскага дзяржаўнага вышэйшага радыётэхнічнага каледжу грамадзкага актывіста Паўла Кур’яновіча.

У красавіку адміністрацыя Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэту пагражала выключэньнем студэнцы 3-га курсу, актывістцы “Маладога Фронту” Маўлюдзе Атакулавай, якая неаднаразова арыштоўвалася і штрафавалася за сваю грамадзкую дзейнасьць. У абарону адной з лепшых студэнтаў універсітэту аднакурснікі сабралі больш за сто подпісаў, а студэнцкі прафкам выступіў супраць яе адлічэньня.

Пагражалі адлічэньнем таксама студэнтцы 5-га курсу факультэту журналістыкі БДУ, прэс-сакратару Партыі БНФ Кацярыне Маркоўскай.

Прэзідэнцкі ўказ № 70, які ўвёў абавязковае сумоўе пры паступленьні ў ВНУ на шэраг спецыяльнасьцяў, выкарыстоўваўся для прасейваньня і недапушчэньня “непажаданых” абітурыентаў да ўступных іспытаў. Так, моладзевыя актывісты Партыі БНФ Аляксандр Кузьняцоў, Юлія Міхайлава, Вікторыя і Крысьціна Чыж не прайшлі сумоўе на факультэт правазнаўства і юрыдычнага права Віцебскага педагогіч-

нага ўніверсітэту. Не прайшоў сумоўе на факультэт журналістыкі БДУ, з 3-га курсу якога быў адлічаны, Франк Вячорка.

За выключанага студэнтаў ва ўніверсітэтах праводзіліся кампаніі падтрымкі: у студэнцкіх аўдыторыях і інтэрнатах распаўсюджваліся ўлёткі з інфармацыяй пра палітычна матываваныя адлічэнні. 54 подпісы за адзін дзень сабралі навучэнцы Менскага дзяржаўнага вышэйшага радыётэхнічнага каледжу з патрабаваннем аднавіць Паўла Кур'яновіча. Папличнікі Ігара Пажарыцкага раздавалі студэнтам і выкладчыкам Горацкай сельскагаспадарчай акадэміі спецыяльны нумар газеты “Горацкі выбар” з галоўным артыкулам “Адлічэнне Ігара Пажарыцкага з акадэміі”, а таксама газету “Студэнцкі гарадок”, пратэстуючы супраць ягонага адлічэння з навучальнай установы. Былі спробы правесці пікеты каля БДУ і Менскага лінгвістычнага ўніверсітэту ў падтрымку выключаных па палітычных матывах студэнтаў Ф. Вячоркі і А. Каліноўскага.

Рэагуючы на масавыя адлічэнні грамадзка актыўных студэнтаў, да міжнароднай супольнасці і замежных партнёраў беларускіх універсітэтаў з заклікам спыніць з імі супрацоўніцтва звярталася беларуская дэмакратычная супольнасць. Так, у звароце Партыі БНФ, сябры-студэнты якой былі выключаныя з розных беларускіх універсітэтаў, указвалася: “Партыя БНФ заклікае ўсе ўрадавыя структуры і прыватныя фонды дэмакратычных краінаў сьвету, структуры Еўрапейскага Саюзу, еўрапейскія ўніверсітэты неадкладна спыніць або прынамсі прыпыніць дачыненні з універсітэтамі ў Беларусі, якія заплямілі сябе ганебнымі палітычнымі рэпрэсіямі”.

У Беларусі працягвалася практыка дыскрымінацыі грамадзянаў па нацыянальнай прыкмеце, абмежавання іх грамадзянскіх ды палітычных правоў. Дзяржава не спрыяла разьвіццю нацыянальных супольнасцяў, імкнулася маніпуляваць імі, не праяўляла належнай актыўнасці ў спыненні антысеміцкіх інцыдэнтаў у краіне.

Па нацыянальнай прыкмеце найбольшай дыскрымінацыі падвяргаліся прадстаўнікі польскай меншасці ў Беларусі. Найперш гэта было звязана з канфліктамі, якія грунтуецца на жаданні беларускіх уладаў падпарадкаваць і кантраляваць няўрадавыя арганізацыі польскай меншасці, у прыватнасці “Саюз палякаў на Беларусі”, і нежаданнем значнай часткі грамадзкіх актывістаў трапляць у гэтую залежнасць. У 2005 годзе “Саюз палякаў на Беларусі” быў расколаны пры непасрэдным удзеле беларускіх уладаў, і на працягу апошніх гадоў практычна працягвалі дзейнічаць дзве арганізацыі: адна зарэгістраваная, пастаўленая пад кантроль і падтрыманая беларускім ура-

дам, другая дзейнічала як незарэгістраваная. Адпаведна, пад рэпрэсіі падпадалі актывісты непадкантрольнага беларускім уладам “Саюзу палякаў на Беларусі”, якіх, у сваю чаргу, як паўнамоцных прадстаўнікоў польскай меншасці ў Беларусі, падтрымлівала польская дзяржава.

Сітуацыю ўскладнялі дзеянні польскага ўраду, які ўвёў сьпецыяльныя прэферэнцыі для палякаў-грамадзянаў іншых краінаў, выкладзеныя ў Законе “Карта паляка”. Урад Беларусі заявіў, што ўвядзеныя “Карты паляка” “можа сур’ёзна дэстабілізаваць міжнацыянальныя стасункі ў краіне, выклікаць напружанасць у беларускім грамадстве, парушыць яго стабільнасць і парадзіць недавер паміж беларускімі грамадзянамі розных нацыянальнасцяў” і прапанаваў увесці марацорый на ўжыванне гэтага закону ў адносінах да беларускіх грамадзянаў, правесці ягоную міжнародную незалежную юрыдычную экспертызу на адпаведнасць міжнародным нормам. Прэс-сакратар МЗС Андрэй Папоў заявіў, што Менску “не застаецца іншага выбару, як зарэзерваваць за сабой права на прыняцце адпаведных мераў”. Тым ня менш Закон працаваў, і на працягу 2008 году некалькі тысячаў беларускіх грамадзянаў польскай нацыянальнасці скарысталіся прадстаўленымі ім магчымасцямі.

Адносна старшыні непрызнанага ўладамі “Саюзу палякаў на Беларусі” Анжалікі Борыс, іншых кіраўнікоў і актывістаў арганізацыі неаднаразова ўчыняліся правакацыі. Так, у лютым невядомыя на дзвярах і вокнах кватэры А. Борыс намалявалі фарбаю чорныя крыжы — як сімвал сьмерці. 29 сакавіка ў Гародні была затрыманая машына, у якой знаходзіліся А. Борыс, галоўны рэдактар часопіса “Magazyn Polski na uchodźstwie” Ігар Банцар і намесьнік старшыні “Саюзу палякаў на Беларусі” Юзаф Пажэцкі. Супрацоўнікі міліцыі запатрабавалі адчыніць багажнік машыны, а калі атрымалі адмову, увайшлі ў памяшканьне арганізацыі і зрабілі агляд. Пасьля таго як у офісе сабралася каля ста прыхільнікаў незарэгістраванага “Саюзу палякаў на Беларусі”, міліцыянты вымушаныя былі пакінуць памяшканьне.

Улічваючы, што значная частка беларускіх грамадзянаў польскай меншасці пражывае ў памежнай зоне, улады часта выкарыстоўвалі існуючыя абмежаваньні ў перасоўваньні дзеля перасьледу польскіх грамадзкіх актывістаў. 14 красавіка ў вёсцы Радунь Воранаўскага раёну за “парушэньне памежнага рэжыму” былі затрыманыя 8 польскіх і трое беларускіх грамадзянаў — А. Борыс, І. Банцар і кіроўца аўтобусу. На іх былі складзеныя пратаколы аб адміністрацыйным парушэньні, і яны былі аштрафаваныя.

2 траўня Генеральным консульствам Польшчы ў Гародні і незарэгістраваным “Саюзам палякаў на Беларусі” быў арганізаваны канцэрт

польскай групы “Ламбард”, прымеркаваны да 20-й гадавіны заснавання арганізацыі польскай меншасці ў Беларусі. Улады адмовіліся прадаставіць памяшканьне для імпрэзы, таму яна адбылася на тэрыторыі прыватнай фірмы. Сам канцэрт прайшоў без інцыдэнтаў, але праз тыдзень на А. Борыс быў складзены праатакол аб адміністрацыйным правапарушэньні за “арганізацыю несанкцыянаванага масавага мерапрыемства”, і яна была аштрафаваная на 40 базавых велічыняў. За тое ж “правапарушэньне” штрафы атрымалі старшыня абласной арганізацыі АГП Юры Істомін і праваабаронца Віктар Сазонаў.

У жніўні пры перасячэньні беларуска-польскай мяжы на працяглы час затрымліваліся старшыня гродзенскага аддзяленьня “Саюзу палякаў на Беларусі” Мечыслаў Яскевіч і рэдактарка “Głosu znad Niemna na uchodźstwie” Інэса Тодрык, у якіх быў праведзены асабісты дагляд. 4 верасьня М.Яскевіч быў затрыманы ў Гародні, ягоная машына была абшуканая, у выніку быў канфіскаваны 51 асобнік “Magazynu Polskego na uchodźstwie” і “Głosu znad Niemna na uchodźstwie”.

Узбуджэньне па ініцыятыве органаў КДБ грамадзянскіх справаў аб прызнаньні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі закранула і прадстаўнікоў польскай меншасці. У 2006 годзе пры перасячэньні польска-беларускай мяжы ў журналіста Андрэя Пісальніка быў канфіскаваны асобнік газеты “Głos znad Niemna na uchodźstwie”, а ў верасьні 2008 году Упраўленьне КДБ па Гарадзенскай вобласці перадало ў суд заяву з просьбай прызнаць гэты нумар газеты экстрэмісцкім. У сярэдзіне верасьня А. Пісальнік быў выкліканы ў суд Кастрычніцкага раёну Гародні ў якасьці адказчыка, аднак у лістападзе суд пакінуў заяву Упраўленьня КДБ без разгляду.

У кастрычніку ўлады спрабавалі сарваць сход выкладчыкаў польскай мовы ў Беларусі, арганізаваны Генеральным консульствам Польшчы ў Гародні, грамадзкай арганізацыяй “Macierz szkolna” і непрызнаным “Саюзам палякаў на Беларусі”. На сход ня здолелі прыехаць прыкладна палова запрошаных настаўнікаў: некаторым з якіх удзел у сходзе забаранілі адміністрацыі школаў, а для некаторых уладамі была арганізаваная метадычная канферэнцыя і экскурсія на Аўгустоўскі канал.

З дзейнасьцю “Саюзу палякаў на Беларусі” ў верасьні была зьвязаная падзея, якая закранула беларуска-польскія ўзаемадачыненьні на ўрадавым узроўні. У польскай газеце “Rzeczpospolita” быў надрукаваны артыкул са скандальным загаловам: “Міністэрства замежных справаў Польшчы гатова “прадаць” Анжаліку Борыс”. Размова ішла пра сустрэчу Анжалікі Борыс у польскім МЗС 9 верасьня, на якой ёй прапанавалі адмовіцца ад старшынства ў “Саюзе” дзеля геапалітыч-

ных інтарэсаў Польшчы і пацяплення польска-беларускіх стасункаў (гэтая сустрэча адбывалася за некалькі дзён да візіту міністра МЗС Польшчы Радаслава Сікорскага ў Беларусь). Паводле газеты, без удзелу і ў таямніцы ад прадстаўнікоў польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі паміж беларускім і польскім бокам было дасягнута пагадненне. Польскі бок дабіваўся легалізацыі незарэгістраванага “Саюзу палякаў на Беларусі”, беларускі бок настойваў на аб’яднанні двух Саюзаў, але з умоваю, што будзе абраны новы старшыня. Абудва бакі пагадзіліся, што новым кіраўніком Саюзу палякаў можа стаць Аліна Ярашэвіч, якая задавальняла і тых, і другіх. Нягледзячы на тое, што і польскія ўрадоўцы высокага рангу, і сама А. Борыс пасля працяглага маўчанья абверглі апублікаваныя звесткі, іх праўдзівасць пацвярджаецца пазнейшай заявай “Саюзу палякаў на Беларусі” адносна таго, што польскае МЗС было гатовае ахвяраваць іх інтарэсамі дзеля паляпшэння стасункаў з афіцыйным Менскам. Неўзабаве галоўная Рада непрызнанага “Саюзу палякаў на Беларусі” адмовілася ад прапановы польскага МЗС пра фармаванне працоўнай групы для перамоваў з праўрадавым Саюзам палякаў, палічыўшы такі варыянт вырашэння канфлікту вакол існавання двух арганізацый непрымальным. У канфлікт умяшаўся прэзідэнт Польшчы Лех Качыньскі, які 7 кастрычніка пасля сустрэчы з А. Борыс заявіў, што польская дзяржава “ня можа ўмешвацца ў справы добра працуючай арганізацыі польскай меншасці”.

На працягу году ў Беларусі адзначаліся праявы антысемітызму. Амбасадар Ізраілю ў Беларусі Зееў Бен-Ар’е, выступаючы на прэсканферэнцыі ў траўні, пералічыў выпадкі вандалізму на габрэйскіх могілках, зьяўленне выяваў свастыкі на помніку гета ў Слуцку, адзначыў распаўсюд антысеміцкіх ўлётак РНЕ ў Віцебску. З. Бен-Ар’е падкрэсліў: “У дадзеным выпадку важная пазіцыя ўраду, ягонае імкненне і ўменне знаходзіць вінаватых і караць іх... Мы вельмі разьлічваем на тое, каб гэтыя факты асуджаліся публічна самымі высокімі кіраўнікамі”.

Працягвалася палітыка дыскрымінацыі грамадзянаў па моўнай прыкмеце, і найперш гэта датычыла беларускамоўных грамадзянаў. Абмежаванне з боку беларускіх уладаў выкарыстання беларускай мовы ў розных сферах жыцця стала працягам палітыкі русіфікацыі, якая праводзіцца на беларускіх землях з часоў Расійскай імперыі.

Паводле арт. 17 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, дзяржаўнымі мовамі ў краіне зьяўляюцца беларуская і руская (у дадзенай рэдакцыі гэты артыкул быў выкладзены па выніках агульнанацыянальнага рэ-

ферэндуму, якія адбыўся ў траўні 1995 году), пры гэтым абедзвю дзяржаўныя мовы маюць роўны статус.

Адносіны ў сьферы развіцця, ужывання дзяржаўных моваў рэгулююцца Законам “Аб мовах”, выкладзеным у новай рэдакцыі ад 13 ліпеня 1998 году. Паводле арт. 3 дадзенага Закону, грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права карыстаньня іх нацыянальнымі мовамі, права зьвяртацца ў дзяржаўныя органы, органы мясцовага кіраваньня і самакіраваньня, на прадпрыемствы, ва ўстановы, арганізацыі і грамадзкія аб’яднаньні на беларускай, рускай ці іншай прымальнай для бакоў мове. Рашэньне па сутнасьці звароту афармляецца на беларускай ці рускай мове. Згодна з арт. 6 усялякія прывілеі ці абмежаваньне правоў асобы па моўных прыкметах недапушчальныя. Публічная абраза дзяржаўных і іншых нацыянальных моваў, стварэньне перашкодаў і абмежаваньняў у карыстаньні імі, прапаганда варожасьці па моўнай прыкмеце прадугледжваюць устаноўленую законам адказнасьць.

У той жа час шматлікія палажэньні Закону не замацоўваюць роўнага статусу дзяржаўных моваў. Так, паводле арт. 7 Закону, акты дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь прымаюцца і друкуюцца на беларускай і **(ці)** рускай мовах; акты органаў мясцовага кіраваньня і самакіраваньня прымаюцца і друкуюцца на беларускай і **(ці)** рускай мовах, а пры неабходнасьці — і на нацыянальнай мове большасьці насельніцтва той ці іншай мясцовасьці. Палажэньні Закону ў гэтай частцы ніяк не спрыяюць захаваньню роўнага статусу дзвюх дзяржаўных моваў краіны, паколькі акты дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь могуць прымацца ці на беларускай, ці на рускай мовах. Гэта азначае, што Закон не абавязвае органы дзяржаўнага і мясцовага кіраваньня выдаваць іх акты на беларускай і рускай мовах. Фармулёўка Закону “**і (ці)**” на практыцы прыводзіць да таго, што органы дзяржаўнай улады, органы мясцовага самакіраваньня выдаюць свае акты выключна на рускай мове. У Беларусі ўсе законы, якія прымае Палата прадстаўнікоў, разглядаюцца і прымаюцца выключна на рускай мове; тое ж датычыць амаль усіх пастановаў Ураду, міністэрстваў, актаў мясцовых органаў улады.

Тое ж датычыць і палажэньняў Закону “Аб мовах”, якія рэгулююць ужываньне дзяржаўных моваў у справаводстве, органах пракуратуры, судах. Закон “Аб судаўладкаваньні”, Грамадзянска-працэсуальны і Крымінальна-працэсуальны кодэксы вызначаюць, што мовамі судавытворчасьці ў Беларусі зьяўляецца беларуская і **(ці)** руская. Такая фармулёўка на практыцы прыводзіць да таго, што грамадзянін, які зьвярнуўся ў суд на беларускай мове, вымушаны ўдзельнічаць у пра-

цэсе, які суд праводзіць на рускай мове. Пры гэтым судзьдзі тракту- юць сваё права на вядзеньне суду на рускай мове, спасылаючыся менавіта на фармулёўкі вышэйгаданых законаў.

Што датычыць стасункаў грамадзянаў з дзяржаўнымі органамі і ўстановамі, то Закон “Аб мовах” не абавязвае службовых асобаў афармляць рашэньні па сутнасьці зваротаў на мове звароту (гэта па- лажэньне замацаванае і ў Законе “Аб звароце грамадзянаў”), што пры- водзіць да парушэньня законнага права грамадзянаў карыстацца бе- ларускай мовай у стасунках са службовымі асобамі і дзяржаўнымі ўстановамі. Грамадзяне, якія зьвяртаюцца ў дзяржаўныя ўстановы на беларускай мове, амаль заўсёды атрымліваюць адказы на рускай мове, што супярэчыць прынцыпу роўнасьці дзяржаўных моваў, надае перавагу адной з іх, прыводзіць да дыскрымінацыі грамадзянаў. Вар- та адзначыць, што арт. 4 Закону “Аб мовах” абавязвае службовых асо- баў валодаць рускай і беларускай мовамі ў аб’ёме, неабходным для выкананьня імі сваіх службовых абавязкаў. Аднак на практыцы прад- стаўнікі афіцыйных уладаў фактычна вывелі ўжываньне беларускай мовы з дзяржаўнага жыцьця краіны, аддаючы перавагу выключна рус- кай мове.

Такім чынам, адсутнасьць рэальных заканадаўчых гарантыяў за- бесьпячэньня роўнасьці дзвюх дзяржаўных моваў прывяла да выя- дзеньня беларускай мовы з дзяржаўнага ўжытку: на ёй не выдаюцца законы, іншыя акты дзяржаўнага і мясцовага кіраваньня; мовай дзяр- жаўнага тэлебачаньня фактычна зьяўляецца руская; мовай стасункаў грамадзянаў са службовымі асобамі зьяўляецца пераважна руская, тое ж датычыцца мовы судавытворчасці. У выніку гэта прыводзіць да масавай і сістэматычнай дыскрымінацыі беларускамоўных грама- дзянаў краіны.

Найбольш складаным заставалася становішча з беларускай мо- вай у навучальных установах. Па зьвестках “Таварыства беларускай школы”, колькасьць школьнікаў, якія навучаюцца па- беларуску, у 2008 годзе складала толькі 20,9%, а колькасьць беларускіх школаў штогод зьямяншаецца прыблізна на 1 працэнт.

Прыняцьце ў 2008 годзе Закону “Аб правілах беларускай арфа- графіі і пунктуацыі” адбывалася без шырокага грамадзкага абмерка- ваньня, без уліку меркаваньняў мовазнаўцаў, якія не прадстаўляюць афіцыйныя мовазнаўчыя інстытуцыяў. У выніку пасля ўступленьня За- кону ў сілу з 1 верасьня 2010 году фактычна па- за законам застануц- ца тыя выданьні, якія выходзяць на “тарашкевіцы”, спрабуючы ад- радзіць больш характэрныя для беларускай мовы правілы арфаграфіі, якія былі зьмененыя ў бок русіфікацыі яшчэ ў 1933 годзе. Што гэта

ДЫСКРЫМІНАЦЫЯ ГРАМАДЗЯНАЎ...

зьяўляецца адной з мэтаў прыняцця Закону, адлюстроўваюць словы міністра адукацыі Аляксандра Радзькова: “Закон стане дзейным сродкам спынення практыкі непрадуманага і супрацьзаконнага ўжывання ў перыёдыцы “тарашкевіцы”.

У 2008 годзе ў Беларусі ўпершыню была праведзеная шырокая акцыя грамадзкай падтрымкі беларускай мовы, ініцыяваная “Саюзам беларускіх пісьменьнікаў”, “Беларускім ПЭН-цэнтрам”, “Таварыствам беларускай мовы”, якая прайшла ў форме агульнанацыянальнай дыктоўкі. Удзел у акцыі прынялі беларускія грамадзяне, пісьменьнікі, дзеячы культуры і навукі, замежныя дыпламаты. Афіцыйныя ўлады ня толькі не падтрымалі гэтую грамадзкую ініцыятыву, але і забаранілі праводзіць дыктоўку ў дзяржаўных памяшканьнях. Так, на пададзеныя заяўкі ў самыя буйныя менскія бібліятэкі — Нацыянальную, Купалаўскую і Пушкінскую адносна прадастаўленьня памяшканьняў для правядзеньня дыктоўкі былі атрыманыя адмовы.

6. Рэалізацыя свабоды асацыяцыяў

Становішча з выкананьнем свабоды асацыяцыяў у Беларусі цягам 2008 году было неадназначным. На фоне звыклага неспрыяльнага стаўленьня ўладаў да дзейнасьці незалежных грамадзкіх аб'яднаньняў і апазіцыйных палітычных партыяў зьявіліся новыя тэндэнцыі, зьвязаныя з дыялогам паміж беларускімі ўладамі і Захадам (у першую чаргу з Еўрапейскім Саюзам і асобнымі ягонымі дзяржавамі-ўдзельніцамі, а таксама ЗША). Зьнешнепалітычны фактар ускладніў унутрыпалітычны фон, на якім адбываецца дзяржаўнае рэгуляваньне свабоды асацыяцыяў у Рэспубліцы Беларусь, пазбавіў яго аднамернасьці. Гэткая канфігурацыя прымушае ўстрымацца ад адназначных ацэнак свабоды асацыяцыяў і стану няўрадавых арганізацыяў у краіне ў 2008 годзе: адзначаць прынцыповае паляпшэньне ў гэтай сьферы было б памылкова, як і канстатаваць адсутнасьць зьменаў.

6

З аднаго боку, прававы клімат для стварэньня і дзейнасьці грамадзкіх аб'яднаньняў і некамерцыйных арганізацыяў іншых формаў застаўся па-ранейшаму надзвычай неспрыяльным, а ў некаторых сьферах нават пагоршыўся (напрыклад, была скасаваная ільгота на арэнду памяшканьняў дзяржаўнай маёмасьці для грамадзкіх аб'яднаньняў). Улады ў абсалютнай большасьці выпадкаў працягвалі ранейшую практыку адвольных адмоваў у рэгістрацыі непажаданых грамадзкіх аб'яднаньняў, аказвалі ціск на зарэгістраваныя няўрадавыя арганізацыі і апазіцыйныя палітычныя партыі, перасьледавалі сяброў незарэгістраваных грамадзка-палітычных аб'яднаньняў і рухаў. Нягледзячы на пратэсты і крытыку з боку беларускіх і міжнародных праваабарончых арганізацыяў, у беларускім заканадаўстве захоўваецца забарона на дзейнасьць незарэгістраваных грамадзкіх аб'яднаньняў, палітычных партыяў, рэлігійных арганізацыяў і фондаў. Яна падмацаваная прадугледжанай Крымінальным кодэксам адказнасьцю за такую дзейнасьць з магчымым пакараньнем да двух гадоў пазбаўленьня волі. Не было зафіксавана ніякіх незваротных паляпшэньняў у заканадаўстве аб няўрадавых арганізацыях альбо знакаў на тое, што падобныя паслабленьні разглядаюцца ўладамі ў якасьці магчымых.

З іншага боку, назіраюцца некаторыя тэндэнцыі да паслабленьня ўціску структураў грамадзянскай супольнасьці, да адмовы ад найбольш жорсткіх рэпрэсіўных і абмежавальных практыкаў, што ў пэўнай ступені пазітыўна адбіваецца на магчымасьцях рэалізацыі свабоды

ды асацыяцыі. Так, быў на практыцы лібералізаваны парадак рэгістрацыі такіх формаў некамерцыйных арганізацыяў, як установы і саюзы юрыдычных асобаў. Нязначна спрасьціўся парадак узгадненьня назваў фондаў, адбыліся іншыя захады ў накірунку дэбюракратызаваньня стасункаў некамерцыйных арганізацыяў і дзяржаўных органаў. Нягледзячы на тое, што парадак рэгістрацыі грамадзкіх арганізацыяў застаецца складаным і дае магчымасьці для адвольных адмоваў у рэгістрацыі, у 2008 годзе былі зарэгістраваныя шэраг грамадзкіх аб'яднаньняў, у тым ліку зьдзейсьненая знакавая рэгістрацыя Праваабаронча-асьветніцкага грамадзкага аб'яднаньня “Рух “За Свабоду””. Менш было перашкодаў для ўстаноўчых сходаў новых арганізацыяў. Артыкул 193-1 Крымінальнага кодэксу, згодна з якім прадугледжваецца адказнасьць за дзейнасьць незарэгістраваных арганізацыяў, выкарыстоўваўся ў 2008 годзе менш шырока, чым у 2006 і 2007 гадах, а асуджаны па ім у 2006 годзе палітвязень Зьміцер Дашкевіч быў вызвалены.

Гэтыя невялікія, фрагментарныя і непаслядоўныя крокі беларускіх уладаў па паляпшэньні стану няўрадавых арганізацыяў і свабоды асацыяцыяў былі выкліканыя ў першую чаргу намерам нармалізаваць стасункі з Захадам. У сувязі з тым, што беларускія ўлады маюць намер працягваць распачаты дыялог, для іх паўстае патрэба пазьбягаць рэзкіх крокаў на ўнутранай арэне, у тым ліку ўстрымлівацца ад найбольш брутальных рэпрэсіяў супраць няўрадавых арганізацыяў і найбольш жорсткіх абмежаваньняў свабоды асацыяцыяў. Аднак рэальнае набліжэньне да еўрапейскіх стандартаў узаемадзеяньня дзяржавы і грамадзянскай супольнасьці пакуль не зьяўляецца магчымым для сёньняшняга рэжыму. Таму некаторыя паслабленьні, зафіксаваныя ў 2008 годзе ў гэтай сьферы, пакуль ня маюць сістэмнага характару, зьяўляюцца кропкавымі і пераважна выключна дэманстратыўнымі. У пэўнай ступені некаторыя з гэтых паляпшэньняў (такія, як рэгістрацыя адзінкавых адкрыта апазіцыйных аб'яднаньняў на фоне дзясяткаў іншых адмоваў у рэгістрацыі) могуць быць кваліфікаваныя як сігналы на адрас Захаду. Нязначныя крокі ў сьферы практычных палітычных рашэньняў не суправаджаюцца лібералізацыяй заканадаўства аб няўрадавых арганізацыях альбо нават агульнай праваўжывальнай практыкі.

На працягу 2008 году значных зьменаў у прававым стане няўрадавых арганізацыяў не адбылося. У тым ліку ў Крымінальным кодэксе захаваўся артыкул 193-1. У красавіку 2008 году па ім была асуджаная актывістка незарэгістраванага “Маладога Фронту” Кацярына Салаўё-

ва з Наваполацку, якой суд прызначыў пакараньне ў выглядзе штрафу памерам 1 млн 750 тыс. рублёў (прыкладна 830 даляраў ЗША). У красавіку была спыненая крымінальная справа па артыкуле 193-1 за дзейнасьць у “Маладым Фронце” супраць моладзевага актывіста з Гомелю Андрэя Цянюты, а ў траўні прыпыненыя справы актывістаў са Жлобіну і Сьветлагорску Кірыла Атаманчыка і Арсеня Ягорчанкі. Пазьней прымяненьне гэтага артыкулу на практыцы зафіксавана не было.

Лідэр “Маладога Фронту” Зьміцер Дашкевіч, асуджаны ў 2006 годзе паводле артыкулу 193-1 да пазбаўленьня волі, быў вызвалены ў студзені 2008 году. Нягледзячы на тое, што вызваленьне мела даволі сумнеўнае юрыдычнае афармленьне, ягонае значэньне зьяўляецца велізарным: пасля гэтай падзеі ў Беларусі за кратамі не засталася вязьняў, асуджаных за ўдзел у грамадзкіх аб’яднаньнях.

Аднак артыкул 193-1 Крымінальнага кодэксу на працягу году выкарыстоўваўся як сродак застрашэньня грамадзкіх актывістаў, у тым ліку і шляхам вынясьленьня пракурорскіх папярэджаньняў аб магчымым прыцягненьні да адказнасьці за яго парушэньне. Так, у лістападзе 2008 г. кіраўніку Грамадзкага аб’яднаньня “За вольнае разьвіцьцё прадпрымальніцтва” Віктару Гарбачову было вынесенае пісьмовае папярэджаньне за подпісам пракурора Барысаўскага раёну Уладзіміра Шпакоўскага аб магчымым прыцягненьні да крымінальнай адказнасьці па артыкуле 193-1 на падставе таго, што спадар Гарбачоў у інтэрвію медыям выступае ад імя незарэгістраванай арганізацыі. 10 сьнежня падчас размовы з тым жа пракурорам Гарбачова ізноўку папярэдзілі аб магчымай крымінальнай адказнасьці. Пры гэтым ГА “За вольнае разьвіцьцё прадпрымальніцтва” падавала ў 2007 годзе дакументы на рэгістрацыю ў якасьці нацыянальнага грамадзкага аб’яднаньня, але атрымала адмову ад Міністэрства юстыцыі. Пазьней арганізацыя зарэгістравалася ва Украіне, што, аднак, не перашкодзіла органам пракуратуры трактаваць гэтую структуру як незарэгістраваную.

Ніякіх сігналаў пра магчымае скасаваньне артыкулу 193-1 Крымінальнага кодэксу ў 2008 годзе не было зафіксавана.

Афіцыйная рэгістрацыя па-ранейшаму заставалася недасяжнай для тых аб’яднаньняў, у шэрагі якіх уваходзяць асобы, што адкрыта заяўляюць пра свае апазіцыйныя погляды. Так, са студзеня і да 9 кастрычніка Міністэрствам юстыцыі і абласнымі ўпраўленьнямі юстыцыі было адмоўлена ў рэгістрацыі Сацыяльнаму грамадзкаму аб’яднаньню “БХД” (другая спроба рэгістрацыі), Рэспубліканскаму дабрачыннаму грамадзкаму аб’яднаньню “Каўчэг”, Праваабаронча-асьветніцкаму грамадзкаму аб’яднаньню “Рух “За Свабоду” (трэцяя спроба

рэгістрацыі), Сацыяльна-патрыятычнаму грамадзкаму аб'яднанню “Гарызанталь”, Грамадзкаму аб'яднанню пенсіянераў “Старшыя”, Сацыяльна-экалагічнаму грамадзкаму аб'яднанню “Цэнтр падтрымкі чарнобыльскіх ініцыятываў”, а таксама Грамадзкаму аб'яднанню “Дзіцяча-юнацкі клуб тээквандо “Хваранг” (Бабруйск), Моладзевому грамадзкаму аб'яднанню “Ліга фітнэсу” (Менская вобласць), Моладзевому грамадзкаму аб'яднанню “Эолавы арфы” (Магілёўская вобласць), Моладзевому грамадзкаму аб'яднанню “Бетэль” (Віцебск), Саюзу левых партыяў (другая спроба рэгістрацыі), Прафсаюзу малага бізнэсу “Разам” і іншым арганізацыям. У 2008 годзе Рэчыцкі раённы адмоўца паставіць на ўлік раённую арганізацыю незалежнага Беларускага прафсаюзу работнікаў радыёэлектроннай прамысловасці, тое ж самае адбылося і са структурай гэтага прафсаюзу ў Магілёве. У жніўні Упраўленне юстыцыі Гарадзенскага аблвыканкаму сёмы раз запар адмовіла ў рэгістрацыі абласной суполцы партыі Беларуская сацыял-дэмакратычная грамада. Тым арганізацыям, якія спрабавалі аспрэчыць рашэнне органаў юстыцыі ў судзе (у тым ліку ПАГА “Рух “За свабоду”, СПГА “Гарызанталь”, ГАП “Старшыя”, СГА “БХД”, было адмоўлена таксама і на судовым узроўні, і рашэнні аб нерэгістрацыі засталіся ў сіле. Судовыя інстанцыі некрытычна падыходзілі да разгляду скаргаў на адмовы ў рэгістрацыі і ніводнага разу не прымалі рашэнняў аб рэгістрацыі арганізацыяў.

17 кастрычніка Міністэрства юстыцыі адмовіла ў рэгістрацыі Грамадзкаму аб'яднанню беларускіх пенсіянераў “Наша пакаленне” — гэта была ўжо трэцяя адмова, атрыманая ініцыятарамі стварэння аб'яднання пенсіянераў на працягу апошніх двух гадоў. 23 кастрычніка Міністэрства юстыцыі адмовіла ў рэгістрацыі Сацыяльна-патрыятычнаму грамадзкаму аб'яднанню “Гарызанталь”, прычым гэта была паўторная адмова на працягу 2008 году. У лістападзе Магілёўскі гарвыканкам сёмы раз адмовіўся рэгістраваць гарадзкую суполку незалежнага Прафсаюзу радыёэлектроннай прамысловасці і іншых галінаў гаспадаркі. Афіцыйная падстава — адсутнасць у суполкі юрыдычнага адрасу, прычым гарвыканкам разглядаў пытанне аб рэгістрацыі са жніўня.

Напрыканцы году ў Вярхоўным судзе Рэспублікі Беларусь знаходзіліся на разглядзе, прынамсі, дзве справы па скаргах на рашэнні Міністэрства юстыцыі аб адмове ў рэгістрацыі грамадзкіх аб'яднанняў: Сацыяльна-экалагічнага грамадзкага аб'яднання “Цэнтр падтрымкі чарнобыльскіх ініцыятываў” і Сацыяльна-патрыятычнага грамадзкага аб'яднання “Гарызанталь”. У абодвух выпадках судовыя справы зацягваліся з-за патрабавання органаў юстыцыі правесці

графалагічную экспэртызу подпісаў некаторых заснавальнікаў арганізацыяў, нягледзячы на тое, што гэтыя асобы зьявіліся ў суд і пацьвердзілі сваё жаданьне ўдзельнічаць у стварэньні гэтых грамадзкіх аб'яднаньняў. Пры гэтым па справе СЭГА “Цэнтр падтрымкі чарнобыльскіх ініцыятываў” Вярхоўны суд нават прызначыў паўторную экспэртызу, нягледзячы на тое, што першасная не пацьвердзіла несапраўднасьці подпісаў заснавальнікаў у пададзеных на рэгістрацыю дакументах.

Аналіз прычынаў адмоваў у рэгістрацыі дае падставы сьцьвярджаць, што пры ўмове пісьменна падрыхтаваных дакументаў галоўнай перашкодай застаецца наяўнасьць у шэрагах заснавальнікаў палітычных апанентаў улады. Менавіта для палітычных апанентаў, а таксама для праваабарончых арганізацыяў рэгістрацыя застаецца па-ранейшаму амаль непераадольным бар'ерам.

Сімвалічным знакам стала рэгістрацыя 17 сьнежня з чацьвёртай спробы Праваабаронча-асьветніцкага грамадзкага аб'яднаньня “Рух “За Свабоду” (апошняя адмова ў рэгістрацыі была ўлетку 2008 г.) і 18 сьнежня — Гомельскага абласнога аддзяленьня Партыі БНФ, якое на працягу году беспаспяхова спрабавала аднавіць легальны статус.

Пасьля рэгістрацыі ПАГА “Рух “За Свабоду” шэраг арганізацыяў, якім раней было адмоўлена ў рэгістрацыі, заявілі пра намер ізноўку паспрабаваць атрымаць легальны статус, сярод іх: Асацыяцыя грамадзкіх аб'яднаньняў “Асамблея” (атрымала адмову ў 2003 г.); Партыя свабоды і прагрэсу (тройчы атрымлівала адмову); Праваабарончы цэнтр “Вясна” (незаконна ліквідаваны ў 2003 годзе, што было прызнана Камітэтам ААН па правах чалавека, атрымаў адмову ў 2007 г.); Грамадзкае аб'яднаньне “За вольнае разьвіцьцё прадпрымальніцтва” (адмова 2007 г.); “Беларуская хрысьціянская дэмакратыя”, якой было цягам году двойчы адмоўлена ў рэгістрацыі ў якасьці грамадзкага аб'яднаньня (СГА “БХД”), заявіла пра намер зарэгістравацца ў якасьці палітычнай партыі і інш.

Агулам цягам 2008 году органамі юстыцыі было зарэгістравана 94 новыя грамадзкія аб'яднаньні (у пераважнай большасьці мясцовага ўзроўню), 14 новых фондаў, 3 новых саюзы грамадзкіх аб'яднаньняў. Сярод іх: Дабрачыннае грамадзкае аб'яднаньне “Каўчэг” (да гэтага ўвесну 2008 году атрымлівала адмову ў рэгістрацыі), Міжнароднае экалагічнае грамадзкае аб'яднаньне “Прырода і мы”, Грамадзкае аб'яднаньне “Клуб заўзятараў футбольнай каманды БАТЭ”, Дабрачыннае грамадзкае аб'яднаньне “Кропля жыцьця”, Рэспубліканскае грамадз-

кае аб'яднаньне былых вязьняў фашызму канцлагеру “Азарычы”, Беларускае грамадзкае аб'яднаньне мэнэджэраў, Дабрачыннае грамадзкае аб'яднаньне “Скала”, Рэспубліканскае грамадзкае аб'яднаньне асобна-арыентаваных псіхатэрапеўтаў, Міжнароднае грамадзкае аб'яднаньне “Цэнтр падтрымкі спартоўцаў “Гранд”, Міжнароднае грамадзкае аб'яднаньне “Рыцары Утрымера”, Беларускае грамадзкае аб'яднаньне выкладчыкаў рускай мовы і літаратуры, Міжнародны дабрачынны фонд дапамогі дзецям “Шанс”, Міжнародны Альфераўскі фонд падтрымкі адукацыі і навукі, Міжнародны фонд разьвіцьця вясковых тэрыторыяў і іншыя. У траўні 2008 году Менскім гарадзкім упраўленьнем юстыцыі ў якасьці Менскай гарадзкой арганізацыі было зарэгістравана Грамадзкае аб'яднаньне параўнальна-прававых дасьледаваньняў, заснавальнікі якога раней былі сябрамі “Цэнтру канстытуцыяналізму і параўнальна-прававых дасьледаваньняў”, ліквідаванага ў 2005 годзе. Цягам 2008 году было зарэгістравана і пастаўлена на ўлік 28 новых арганізацыйных структураў палітычных партыяў, 1297 арганізацыйных структураў прафсаюзаў, 10017 арганізацыйных структураў грамадзкіх аб'яднаньняў. У цэлым гэтыя паказчыкі адпавядаюць колькасьці арганізацыяў, што рэгістраваліся ў 2007 годзе, але перавышаюць паказчыкі 2006 і 2005 гадоў.

Што датычыць прымусовай ліквідацыі грамадзкіх аб'яднаньняў і партыяў праз судовыя рашэньні, то ў 2008 годзе беларускія ўлады фактычна адмовіліся ад гэткай практыкі. У тым ліку ў лютым быў адкліканы пазоў Міністэрства юстыцыі ў Вярхоўны суд аб ліквідацыі Партыі камуністаў Беларускай, які быў пададзены 4 студзеня 2008 году на падставе таго, што партыя ажыццяўляла дзейнасьць, нягледзячы на ранейшае рашэньне Вярхоўнага суду аб прыпыненьні яе дзейнасьці на тэрмін 6 месяцаў (у якасьці ажыццяўленьня дзейнасьці ў гэты перыяд Міністэрства юстыцыі расцаніла стварэньне новых арганізацыйных структураў партыі і ўдзел яе сяброў у міжнародных канферэнцыях).

У лютым 2008 году Міністэрства юстыцыі адклікала з Вярхоўнага суду пазоў аб прыпыненьні дзейнасьці Рэспубліканскага праваабарончага грамадзкага аб'яднаньня “Беларускі Хельсінскі камітэт”, пададзены на падставе наяўнасьці ў арганізацыі запазычанасьці па падаткавым санкцыям. Тым ня менш, самі падатковыя санкцыі з гэтага грамадзкага аб'яднаньня не былі знятыя, і арганізацыя вінная дзяржаўнаму бюджэту больш за 180 мільёнаў рублёў (звыш 80 тысячаў даляраў) за парушэньні, быццам бы ўчыненыя падчас рэалізацыі праекту, прафінансаванага ў межах праграмы Еўрапейскай камісіі

АНАЛІТЫЧНЫ АГЛЯД 2008

яшчэ ў 2002—2003 гадах. З-за наяўнасці такіх вялікіх запазычанасцяў “Беларускі Хельсінскі камітэт” пазбаўлены магчымасці карыстацца сваім банкаўскім рахункам, а любыя ахвяраванні альбо іншыя сродкі, што патрапяць на яго, павінны быць сьпісаныя на карысьць дзяржавы.

Было зафіксавана паведамленьне аб ліквідацыі грамадзкага аб’яднаньня ў сувязі з канфліктамі фінансавага кшталту сярод ягоных удзельнікаў: Міністэрства юстыцыі на падставе скаргі аднаго з заснавальнікаў ажыццявіла праверку дзейнасці Грамадзкага аб’яднаньня “Міласэрнасьць дзецям”, паводле вынікаў якой быў пададзены пазоў у суд аб ліквідацыі. Усяго ў 2008 годзе праз суд былі ліквідаваныя 28 грамадзкіх аб’яднаньняў, некаторыя арганізацыі самастойна прымалі рашэньні аб ліквідацыі. Па стане на 1 студзеня 2009 году ў Беларусі было зарэгістравана 15 палітычных партыяў, 36 прафесійных саюзаў, 2221 грамадзкае аб’яднаньне, 22 саюзы грамадзкіх аб’яднаньняў, 75 фондаў. Такім чынам, колькасць грамадзкіх аб’яднаньняў паменшылася на 34 арганізацыі ў параўнаньні з мінулым годам.

Колькасць грамадзкіх аб’яднаньняў у Беларусі па дадзеных Міністэрства юстыцыі*

	1 красавіка 1998 г.	12 жніўня 2002 г.	30 кастрычніка 2003 г.	1 студзеня 2004 г.	1 студзеня 2005 г.	1 студзеня 2006 г.	1 студзеня 2007 г.	1 студзеня 2008 г.	1 студзеня 2009 г.
Грамадзкія аб’яднаньні	2191	1980	2248	2214	2259	2247	2248	2255	2221
Саюзы грамадзкіх аб’яднаньняў	-	8	16	16	17	16	17	19	22
Фонды							56	64	75

* У табліцы не адлюстраваныя дадзеныя аб колькасці палітычных партыяў, прафесійных саюзаў і рэлігійных арганізацыях.

Рэгістрацыя і ліквідацыя грамадзкіх аб'яднанняў па дадзеных Міністэрства юстыцыі

Год	Зарэгістраваныя	Ліквідаваныя судом	Ліквідаваныя ўласным рашэннем
2003	94	51	-
2004	155	38	69
2005	61	68	43
2006	85	-	-
2007	100	26*	48*
2008	94	28	-

* Па дадзеных на лістапад 2007 году.

Удзел кіраўнікоў і сяброў некаторых грамадзкіх аб'яднанняў і палітычных партыяў у масавых мерапрыемствах (мітынгі, сходы і шэсці) стаў падставай для праверкі з боку Міністэрства юстыцыі. Так, ад Партыі камуністаў Беларускай, Партыі БНФ і Аб'яднанай грамадзянскай партыі былі запатрабаваныя тлумачэнні адносна ўдзелу іх сяброў у мітынгу пратэсту прадпрымальнікаў, які адбыўся 10 студзеня 2008 году ў Менску. Аднак пасля дадзеных партыямі тлумачэнняў далейшых наступстваў гэты інцыдэнт ня меў, папярэджаньні альбо захаванні па ліквідацыі названых структураў не прадпрымаліся. У той жа час Міністэрства юстыцыі неадкладна пасля ўзгаданай масавай акцыі падало зыск аб ліквідацыі Рэспубліканскага грамадзкага аб'яднання "Перспектыва", якое займаецца адстойваньнем інтарэсаў дробных прадпрымальнікаў, і лідэр якога быў арыштаваны за ўдзел у дадзенай дэманстрацыі. Але затым пазоў аб ліквідацыі быў адкліканы з Вярхоўнага суду. Пазьней аналагічным чынам ад палітычных партыяў былі запатрабаваныя дадзеныя аб удзеле іх сяброў у акцыях пратэсту супраць фальсіфікацыі вынікаў парламенцкіх выбараў 28 верасня.

Такім чынам, органы юстыцыі і суды ў 2008 годзе амаль не выкарыстоўвалі ліквідацыю як самую жорсткую санкцыю супраць гра-

мадзкіх аб'яднанняў і палітычных партыяў. Пры гэтым у параўнаньні з мінулымі гадамі відавочна паменшылася і колькасць менш жорсткіх санкцыяў, а менавіта пісьмовых папярэджанняў, аднак практыка іх прымянення захоўвалася. У красавіку Міністэрства юстыцыі вынесла пісьмовае папярэджаньне Грамадзкаму аб'яднаньню “БНФ “Адраджэньне” ў сувязі з тым, што яго Гарадзенская абласная структура ня мела юрыдычнага адрасу. Спроба абскардзіць папярэджаньне ў Вярхоўным судзе не дало плёну, і 6 траўня ўпраўленьне юстыцыі зьяно з уліку Гарадзенскую абласную арганізацыю, фактычна ліквідаваўшы яе нават да вынясьнення рашэньня Вярхоўнага суду па дадзенай спрэчцы. У лютым 2008 году Вярхоўны суд таксама не задаволіў скаргу Кансерватыўна-Хрысьціянскай партыі БНФ на пісьмовае папярэджаньне, вынесенае за распаўсюд звароту да службовых асобаў, выканкамаў, установаў адукацыі, органаў юстыцыі пракуратуры ды іншых “Асіміляцыя — злачынства супраць чалавечтва” (пры гэтым суд адмовіўся ад правядзеньня лінгвістычнай экспэртызы гэтага ліста, які, на думку міністэрства, утрымліваў грубыя паклёпніцкія выпадкі ў дачыненні да нацыянальнай палітыкі Расійскай Федэрацыі). У студзені 2008 году было вынесенае пісьмовае папярэджаньне Аграрнай партыі.

Па-ранейшаму няўрадавыя аб'яднаньні знаходзіліся пад пільным кантролем органаў юстыцыі. Так, за дзесяць месяцаў 2008 году Міністэрствам юстыцыі без уліку праверак мясцовых арганізацыяў была праведзеная 41 праверка дзейнасьці рэспубліканскіх грамадзкіх аб'яднанняў (колькасць праверак меншая, чым у папярэднія гады). Паводле паведамленьня самога міністэрства, выкрытыя падчас праверак недахопы ў дзейнасьці грамадзкіх аб'яднанняў былі выпраўленыя “ў працоўным парадку” і не прывялі да ўжываньня санкцыяў. Кантрольная актыўнасьць адносна палітычных партыяў асабліва павялічылася падчас падрыхтоўкі да парламенцкіх выбараў. У надзвычайным парадку і без уліку патрабаваньняў заканадаўства былі праведзеныя праверкі зьездаў усіх партыяў па вылучэньні кандыдатаў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў.

Актыўна праводзіліся праверкі дзейнасьці грамадзкіх аб'яднанняў з боку падатковай інсьпекцыі ды іншых кантрольных дзяржаўных органаў. У ліпені 2008 году падаткавая інсьпекцыя цікавілася дзейнасьцю Партыі БНФ, а ў жніўні ў сядзібу гэтай партыі прыйшлі з праверкаю супрацоўнікі пажарнай службы Савецкага раёну Менску, якія прад'явілі шэраг заўваг адносна памяшканьня сакратарам Управы

партыі. Праз месяц офіс Партыі БНФ наведаў чыноўнік Міністэрства юстыцыі. Таксама вядома пра праверкі праваабарончых арганізацыяў — Рэспубліканскага грамадзкага аб’яднання “Правая ініцыятыва” і Рэспубліканскага праваабарончага грамадзкага аб’яднання “Беларускі Хельсінскі камітэт” (у апошнім выпадку праверка з боку падаткавай інспекцыі ня выявіла новых парушэнняў). Адзначым, што падаткавыя праверкі ажыццяўляліся і ў дачыненні да тых арганізацыяў, якія былі даўно ліквідаваныя: правяраліся ліквідаванае ў 2003 годзе Грамадзкае аб’яднанне “Беларускі фонд “Касіпяе” і ліквідаваная амаль дзесяць гадоў таму “Беларуская Еўраатлантычная Асацыяцыя”.

19 снежня прэзідэнт выдаў Указ № 689 “Аб некаторых мерах па ўдасканаленні кантрольнай і надзорнай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь”, згодна з якім на шэсьць месяцаў прыпыняецца ажыццяўленне праверак і рэвізіяў дзейнасці ўсіх юрыдычных асобаў, у тым ліку грамадзкіх аб’яднанняў. Гэта можа стаць крокам па змяншэнні кантрольнага прэсу на няўрадавыя арганізацыі і палітычныя партыі.

Акрамя афіцыйных праверак, улады іншымі спосабамі ўмешваліся ў дзейнасць арганізацыяў без законных на тое падставаў. Так, 18 лістапада, яшчэ да афіцыйнай рэгістрацыі Руху “За свабоду”, на ягоны офіс прыйшлі судовыя выканаўцы і міліцыянты. Яны апісалі ўсю маёмасць арганізацыі, спасылаючыся на судовае рашэнне, датычнае мінулых гаспадароў памяшкання. У сакавіку 2008 году ў Воршы быў праведзены незаконны вобск на офісе, дзе месціцца шэраг няўрадавых арганізацыяў, у выніку якога была сканфіскаваная друкаваная прадукцыя.

Беларускія ўлады і ў 2008 годзе ня выканалі рашэнняў Камітэту па правах чалавека ААН, згодна з якімі адмовы ў рэгістрацыі і ліквідацыі беларускіх няўрадавых арганізацыяў прызнаныя неабгрунтаванымі і парушаючымі Пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах. На дадзены момант у дачыненні да Рэспублікі Беларусь вынесены тры рашэнні Камітэту, датычныя парушэння свабоды асацыяцыяў: адмова ў рэгістрацыі Праваабарончага грамадзкага аб’яднання “Хельсінкі - XXI” (падзеі 2001 г.); ліквідацыя ў судовым парадку Гомельскага абласнога грамадзкага аб’яднання “Грамадзянскія ініцыятывы” (падзеі 2003 г.); ліквідацыя ў судовым парадку Грамадзкага аб’яднання “Праваабарончы цэнтр “Вясна” (падзеі 2003 г.).

У кастрычніку 2008 году Уладзімір Кацора, сябра ліквідаванага ГАГА “Грамадзянскія ініцыятывы”, з’вярнуўся ў Канстытуцыйны суд з патрабаваннем выканаць рашэнне Камітэту па правах чалавека аб аднаўленьні дзейнасці грамадзкага аб’яднання. Аналагічныя звароты былі накіраваныя ў МЗС і Міністэрства юстыцыі, але на ўсе былі атрыманы адмоўныя адказы.

У траўні 2008 году ў Вярхоўным судзе была разгледжаная наглядная скарга Алеся Бяляцкага, Валянціна Стэфановіча і Уладзіміра Лабковіча на рашэнне Вярхоўнага суду ад 26 кастрычніка 2007 году, згодна з якім рашэнне Міністэрства юстыцыі аб адмове ў дзяржаўнай рэгістрацыі Грамадзкага праваабарончага аб’яднання “Вясна” было пакінута ў сіле. Заснавальнікамі гэтай арганізацыі выступілі сябры ліквідаванага ў судовым парадку Грамадзкага аб’яднання “Праваабарончы цэнтр “Вясна”, якія меркавалі, што рэгістрацыя новай арганізацыі можа быць адэкватным узнаўленьнем іх права на асацыяцыю, парушэнне якога было зафіксаванае рашэннем Камітэту па правах чалавека ААН. Аднак і ў гэтым выпадку Вярхоўны суд палічыў, што скарга не падлягае задавальненню.

6

На дадзены момант беларускія ўлады дэманстратыўна і сьвядома адмаўляюцца выконваць рашэнні Камітэту па правах чалавека ААН, дзе знаходзяцца яшчэ некалькі скаргаў з Беларусі, датычных ліквідацыяў альбо адмоваў у рэгістрацыі грамадзкіх аб’яднанняў.

У красавіку 2008 году згодна з актамі прэзідэнта былі скасаваныя льготныя стаўкі арэнды памяшканьняў дзяржаўнай уласнасці для няўрадавых арганізацыяў, а пазьней — памяшканьняў камунальнай (г. з., мясцовага ўзроўню) уласнасці. Паколькі наяўнасьць офіснага памяшканьня для юрыдычнага адрасу грамадзкага аб’яднання застаецца абавязковай умовай згодна з беларускім заканадаўствам, сотні няўрадавых арганізацыяў былі вымушаныя плаціць у дзесяць разоў больш за свае офісы. Пры гэтым улады перайшлі да практыкі кропкавага прадастаўленьня льготных ставак арэнды — іх без перашкодаў атрымліваюць праўрадавыя арганізацыі, а апазіцыйныя і незалежныя ў пераважнай большасьці вымушаныя плаціць падвышаны кошт арэнды. Адмена льготных ставак арэнды памяшканьняў балюча ўдарыла па дзейнасці грамадзкіх аб’яднанняў, паставіўшы многія з іх на мяжу існаваньня.

Так, у сьнежні кіраўнік грамадзкага аб’яднання “Цэнтр па правах чалавека” Раіса Міхайлоўская заявіла пра магчымае спыненне дзей-

насыці арганізацыі з-за павышэння арэнднай платы са 109 да 480 еўра ў месяц (арганізацыя карыстаецца памяшканнем з 1998 году). У снежні было пазбаўленае памяшканьня “Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры” за тое, што ня здолела плаціць арэнду па новых тарифах. Пра непамерны цяжар новых ставак арэнднай платы заяўлялі “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны”, “Беларуская асацыяцыя юрысконсультаў”, “Беларускі саюз прадпрымальнікаў”, “Беларускае таварыства ацэншчыкаў”, “Беларуская асацыяцыя журналістаў”, “Беларускі фонд культуры”.

Рашэннем адмысловага органу, які вызначае ільготныя стаўкі арэнды памяшканняў (Рэспубліканская камісія па ўпарадкаваньні выкарыстання адміністрацыйных будынкаў, пабудоваў, вытворчых плошчаў ды іншых аб’ектаў дзяржаўнай уласнасці), ільготы па арэнднай плаце былі прадастаўленыя ўсім партыям, якія падтрымліваюць дзеючую ўладу. Адначасова ўсім апазіцыйным партыям і многім няўрадавым арганізацыям у прадастаўленьні ільготаў было адмоўлена: падобныя адмовы атрымалі Грамадзкае аб’яднаньне БНФ “Адраджэньне”, “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны” і інш. Толькі некаторыя грамадзкія арганізацыі здолелі дамагчыся вяртаньня ранейшых ільготных ставак арэнды, сярод іх: Грамадзкае аб’яднаньне “Азбука прадпрымальніцтва”, “Беларускі кангрэс дэмакратычных прафсаюзаў”.

У жніўні 2008 году камунальныя службы Савецкага раёну Менску пагражалі Партыі БНФ скасаваць дамову арэнды памяшкання. 4 снежня “Рэгіянальны цэнтр інвалідаў Менскай вобласці”, які зьяўляецца структурным падразьдзяленьнем Рэспубліканскага грамадзкага аб’яднаньня інвалідаў вайны ў Аўганістане, атрымаў паведамленьне аб непрацягненьні дамовы арэнды памяшкання з патрабаваньнем вызваліць офіс да пачатку 2009 году, хаця карыстаецца ім больш за дваццаць гадоў.

На працягу 2008 году фіксаваліся факты перашкодаў і прыцягненьня да адміністрацыйнай адказнасці за правядзеньне ўстаноўчых сходаў грамадзкіх аб’яднаньняў, што практыкавалася і ў мінулыя гады. Так, 29 снежня суд Клецкага раёну аштрафаваў на 30 базавых велічыняў мясцовага актывіста Сяргея Панамарова за правядзеньне 7 снежня сустрэчы па стварэньні першаснай гарадзкой арганізацыі “Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры”.

Адначасова ўлады адмаўлялі грамадзкім актывістам і няўрадавым аб'яднаньням у правядзеньні сходаў і мітынгаў, накіраваных на рэалізацыю іх статутнай дзейнасьці. Напрыклад, не былі задаволеныя заяўкі сябра “Беларускага Хельсінскага камітэту” Паўла Левінава на правядзеньне пікетаў 10 сьнежня з нагоды 60-годдзя Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. У кастрычніку ўлады Менску адмовілі Партыі БНФ у арэндзе памяшканьня для сьвяткаваньня 20-годзьдзя стварэньня партыі. Выканкам Менску забараніў правядзеньне 1 лістапада на сталічнай плошчы Бангалор дабрачыннага канцэрту ў межах агульнаацыянальнай кампаніі “Беларускую кнігу — дзецям”, дзе меліся выступіць вядомыя беларускія выканаўцы.

* * *

Ацэньваючы ўплыў зьнешнепалітычнага фактару на трансфармацыю палітыкі беларускіх уладаў у сьферы рэгуляваньня свабоды асацыяцыяў і няўрадавых арганізацыяў, нельга ня ўлічваць значэньня тых дакументаў, якімі Еўрапейскі Саюз пазначае шлях да магчымых паляпшэньняў. Ужо ў вядомым дакуменце 2006 году “Што Еўрасаюз можа даць Беларусі” ўсталяваньне павагі да свабоды асацыяцыяў у Беларусі было ў агульных рысах пазначанае як адна з неабходных умоваў, якія беларускі ўрад мусіць выканаць для разгортваньня беларуска-еўрапейскага дыялогу. Сфармуляваная ў самых агульных словах, тым ня менш, гэтая ўмова прадэманстравала беларускім уладам, наколькі вялікае значэньне іх еўрапейскія партнёры па дыялогу надаюць дзейнасьці грамадзянскай супольнасьці.

У 2008 годзе гэтая ўмова знайшла сваё разьвіцьцё ў новых дакументах еўрапейскіх структураў, дзе яна была канкрэтызаваная і дзе былі пазначаныя паказчыкі і некаторыя крытэрыі для ацэнкі зьменаў, што адбываюцца ў Беларусі. Рэзалюцыя Еўрапейскага парламенту ад 9 кастрычніка 2008 г. заклікала беларускі ўрад зьняць перашкоды для стварэньня і дзейнасьці няўрадавых арганізацыяў (арт. 8, пункт с), а таксама скасаваць крымінальную адказнасьць за дзейнасьць незарэгістраваных грамадзкіх аб'яднаньняў, фондаў, рэлігійных арганізацыяў, палітычных партыяў праз выключэньне артыкулу 193-1 з Крымінальнага кодэксу (арт. 8, пункт а). Прыняцьце гэтай рэзалюцыі і пазначэньне шасьцімесячнага перыяду для яе магчымага выкананьня стала важным пунктам адліку для ацэнкі рэальных зьменаў у Беларусі. Няўрадавыя арганізацыі краіны віталі гэтыя патрабаваньні еўрапейскіх структураў і, дзеля насычэньня іх канкрэтным зместам,

выпрацавалі сваю трактоўку магчымых дзеянняў па іх выкананні. Найбольш важнымі для беларускай грамадзянскай супольнасці былі прызнаны наступныя крокі:

1. Скасаванне артыкулу 193-1 Крымінальнага кодэксу Рэспублікі Беларусь, які карае за ўдзел у дзейнасці незарэгістраваных грамадзкіх аб'яднанняў, палітычных партыяў, рэлігійных арганізацыяў альбо фондаў. Пры гэтым не дастаткова проста адмовы ад ужывання гэтых артыкулаў на практыцы, бо сама наяўнасць у заканадаўстве пакарання за грамадскую дзейнасць робіць немагчымым нармальнае развіццё грамадзянскай супольнасці, заганяе яе ў падполье. Скасаванне крымінальнай адказнасці за дзейнасць незарэгістраваных ініцыятываў і групаў таксама вымагае ўнясення змяненняў у Закон “Аб грамадзкіх аб'яднаннях”, Закон “Аб палітычных партыях” і іншыя акты беларускага заканадаўства, якія ўтрымліваюць забарону на дзейнасць незарэгістраваных групаў.

2. Спыненне практыкі адвольных адмоваў у рэгістрацыі грамадзкіх аб'яднанняў і палітычных партыяў, стварэнне якіх ініцыюецца апанентамі дзеючай улады. У прыватнасці, у якасці сведчаньня адыходу ад палітычна матываваных адмоваў у рэгістрацыі аб'яднанняў магла б разглядацца рэгістрацыя тых арганізацыяў, якім ужо неаднаразова было адмоўлена ў рэгістрацыі па сумнеўных з юрыдычнага пункту гледжання матывах: Грамадзкае аб'яднанне “Праваабарончы цэнтр “Вясна”, Сацыяльна-патрыятычнае грамадзкае аб'яднанне “Гарызанталь”, Сацыяльнае грамадзкае аб'яднанне “БХД” і іншыя. Аб'яднанні і кааліцыі палітычных партыяў, такія як Саюз левых партыяў, павінны мець рэальную магчымасць зарэгістравацца, таксама як і мясцовыя арганізацыйныя структуры палітычных партыяў.

3. Выкананне рашэнняў Камітэту па правах чалавека ААН адносна выпадкаў неправамернага абмежавання свабоды асацыяцыяў з боку беларускага ўраду. Кампетэнцыя гэтага органу разглядаць выпадкі парушэння правоў чалавека ў Беларусі прызнаная беларускай дзяржавай, аднак дагэтуль ягоня рашэнні па канкрэтных справах не выконваюцца беларускім бокам. У прыватнасці, гэта тычыцца рашэнняў Камітэту па правах чалавека ААН у справах неправамернай ліквідацыі Грамадзкага аб'яднання “Праваабарончы цэнтр “Вясна” і Гомельскага абласнога грамадзкага аб'яднання “Грамадзянскія ініцы-

ятывы”. Узнаўленьне правоў сяброў гэтых аб’яднаньняў магчымае двума шляхамі: праз перагляд раней прынятых судовых рашэньняў аб ліквідацыі гэтых асацыяцыяў альбо праз іх рэгістрацыю у якасьці новых арганізацыяў.

4. Скасаваньне забароны на выкарыстаньне ў якасьці юрыдычнага адрасу некамерцыйных арганізацыяў (грамадзкіх аб’яднаньняў, палітычных партыяў, фондаў, устаноў) прыватных кватэраў, якія належаць іх заснавальнікам. Цяпер гэтая забарона рэалізуецца на практыцы на падставе артыкулу 272 Грамадзянскага кодэксу і артыкулу 8 Жыльлёвага кодэксу. Скасаваньне забароны можа быць ажыццёўленае праз прыняцьце асобнага нарматыўнага акту паводле аналогіі з Дэкрэтам прэзідэнта № 29 ад 17 сьнежня 2002 г., які ўсталяваў законнасьць разьмяшчэньня юрыдычных адрасоў унітарных прадпрыемстваў па месцы жыхарства заснавальніка.

5. Заканадаўчае замацаваньне прадстаўленьня грамадзкім аб’яднаньням, палітычным партыям, прафсаюзным арганізацыям права льготнай арэнднай стаўкі пры разьмяшчэньні сваіх юрыдычных адрасоў у арандаваных памяшканьнях, якія знаходзяцца ў дзяржаўнай уласнасьці.

6. Адмова ад стварэньня перашкодаў для правядзеньня ўстаноўчых і іншых сходаў, што ладзяцца грамадзкімі арганізацыямі альбо ініцыятыўнымі групамі ці аргкамітэтамі.

Выкладзеныя пункты на прапанову Асамблеі няўрадавых дэмакратычных арганізацыяў былі ўключаныя ў дакумент “Прыярытэты Аб’яднаных дэмакратычных сілаў Беларусі ў зьменах заканадаўства для дэмакратызацыі становішча ў краіне цягам бліжэйшых 6 месяцаў”, які быў ухвалены на сумеснай нарадзе прадстаўнікоў палітычных і грамадзкіх арганізацыяў Беларусі 20 кастрычніка 2008 году.

Пры гэтым варта адзначыць, што пункт аб дэкрыміналізацыі дзейнасьці незарэгістраваных арганізацыяў зьяўляецца прынцыповай і першачарговай умовай — такое меркаваньне канвенцыяна ўзгодненае пераважнай большасьцю беларускіх праваабаронцаў. Кансэнсус накіраваны гэтыя быў дасягнуты на канфэрэнцыі “193-1: Бягучае становішча і шляхі пераадоленьня наступстваў”, што адбылася 29-30 траўня 2008 году ў Вільні. У канфэрэнцыі бралі ўдзел прадстаўнікі Асамблеі няўрадавых дэмакратычных арганізацыяў, вядучых праваабарончых арганізацыяў Беларусі (Праваабарончы цэнтр “Вясна”, “Беларускі

РЭАЛІЗАЦЫЯ СВАБОДЫ АСАЦЫЯЦЫЯЎ

Хельсінскі камітэт”, “Прававая ініцыятыва”, “Магілёўскі праваабарончы цэнтр”, Рух “За Свабоду”, “Фонд разьвіцьця прававых тэхналяў”, “Праваабарончы альянс”, “Прававая дапамога насельніцтву”) і іншых зацікаўленых у праблеме арганізацыяў, а таксама прадстаўнік “Швэцкай ініцыятывы за дэмакратыю і правы чалавека”.

Відавочна, што ясна заяўленыя еўрапейскімі структурамі прапановы паўплывалі на стаўленьне Рэспублікі Беларусь да пытання выкананьня свабоды асацыяцыяў. Аднак урад пакуль устрымліваецца ад унясення зьменаў у заканадаўства, якія б зрабілі паляпшэньне становішча няўрадавых арганізацыяў сістэмным і незваротным, незалежным ад палітычнай кан’юнктуры.

7. Рэалізацыя свабоды мірных сходаў. Адвольныя затрыманьні грамадзянаў у сувязі з іх грамадзка-палітычнай дзейнасьцю

У 2008 годзе ўзровень выкананьня свабоды мірных сходаў у Беларусі заставаўся незадавальняючым.

Закон Рэспублікі Беларусь “Аб масавых мерапрыемствах” утрымлівае шэраг абмежаваньняў, якія не зьяўляюцца неабходнымі ў дэмакратычным грамадзтве і не спрыяюць рэалізацыі свабоды мірных сходаў грамадзянамі краіны. Адно з іх — права мясцовых органаў выканаўчай улады сваімі рашэньнямі вызначаць месцы для правядзеньня масавых мерапрыемстваў, а таксама месцы, дзе іх правядзеньне забароненае. У большасьці гарадоў Беларусі дзейнічаюць адпаведныя рашэньні мясцовых выканаўчых органаў улады, згодна з якімі правядзеньне масавых мерапрыемстваў на цэнтральных вуліцах і плошчах забароненае, а сталымі месцамі вызначаныя, як правіла, маланаведваемыя часткі населеных пунктаў (стадыёны, паркі, скверы і г. д.). Вельмі часта ў рашэньнях мясцовых органаў улады ўказаныя толькі месцы, вызначаныя для правядзеньня масавых мерапрыемстваў, без ўказаньня месцаў, дзе іх правядзеньне забароненае, што трактуецца як забарона правядзеньня масавых мерапрыемстваў у месцах, не ўказаных у рашэньнях выканкамаў. Дадзеныя акалічнасьці на практыцы прыводзілі да таго, што магчымасьці для рэалізацыі свабоды мірных сходаў насілі вельмі абмежаваны характар.

Паказальным прыкладам у гэтым плане зьяўляецца спроба берасьцейскіх актывістаў правесці 30 ліпеня ў цэнтры гораду шэсьце “Марш дробных хуліганаў” з мэтай прыцягненьня ўвагі грамадзкасьці да масавых затрыманьняў і арыштаў апазіцыйных дзеячоў напярэдадні значных грамадзка-палітычных падзеяў у краіне з далейшым абвінавачаннем у “дробным хуліганстве”. Мясцовыя ўлады забаранілі дадзеную акцыю на той падставе, што, згодна з рашэньнем гарвыканкаму, месцам для правядзеньня масавых мерапрыемстваў у Берасьці вызначаны стадыён “Лакаматыў”. Трэба адзначыць, што з падобнай фармулёўкай на працягу году былі забароненыя пікеты ў гадавіну зьнікненьня Юрыя Захаранкі (7 траўня), Дзьмітрыя Завадзкага (7 ліпеня), Віктара Ганчара і Анатоля Красоўскага (16 верасьня). Ня згодныя з

дадзенай практыкай, арганізатары “Маршу дробных хуліганаў” 22 верасня звярнуліся ў Берасьцейскі гарвыканкам з патрабаваньнем афіцыйнага тлумачэньня рашэньня №1715 “аб вызначэньні пастаяннага месца для правядзеньня масавых мерапрыемстваў у г. Берасьці”, на падставе якога неаднаразова забараняліся грамадзкія акцыі. Заяўляльнікі прасілі патлумачыць, “ці азначае вызначэньне пастаяннага месца для правядзеньня масавых мерапрыемстваў у горадзе (фізкультурна-спартыўны комплекс “Лакаматыў”) забарону масавых мерапрыемстваў у іншых месцах Берасьця”. Акрамя таго, заяўляльнікі звярнуліся са скаргай у суд, дзе ўказалі, што лічаць адмову ў правядзеньні маршу неабгрунтаванай, паколькі стадыён “Лакаматыў” быў вызначаны выканкамам для правядзеньня ўсіх масавых мерапрыемстваў, за выключэньнем дэманстрацыяў і вулічных шэсьцяў, якім і зьяўляўся запланаваны “Марш дробных хуліганаў”. Суд Ленінскага р-ну Берасьця адмовіў актывістам у задавальненьні скаргі, прызнаўшы рашэньне гарвыканкаму правамоцным.

Мясцовыя органы ўлады, упаўнаважаныя разглядаць і выносіць рашэньні па заявах грамадзянаў, згодна з Законам, надзеленыя правам зьмяняць дату, час і месца правядзеньня масавых мерапрыемстваў, а таксама забараняць іх. Пры гэтым Закон прадугледжвае, што дадзеныя рашэньні павінныя насіць матываваны характар. Нягледзячы на гэта, улады часам выносілі ня толькі нематываваныя, але і абсурдныя адмовы, а суды заўсёды становіліся на бок выканкамаў.

Так, Сьветлагорскі райвыканкам забараніў правядзеньне пікету з мэтай інфармаваньня грамадзянаў аб дзеяньнях уладаў па забароне палітычных партыяў і грамадзкіх арганізацыяў. Намесьнік старшыні райвыканкаму С. Меркулаў указаў у рашэньні: “У дадзеным выпадку публічнае выказваньне пратэсту ня мае пад сабой падставаў”. Заяўляльнікі звярнуліся са скаргай на дадзенае рашэньне ў суд Сьветлагорскага раёну. Суд заняў дваякую пазіцыю: з аднаго боку, пагадзіўся, што адказ чыноўніка аб адмове ў правядзеньні пікету ня можа быць падставай для забароны мерапрыемства, аднак узяў пад увагу прадстаўленае старшынёй райвыканкаму падчас працэсу рашэньне аб забароне пікету па прычыне запланаванай заліўкі катка. У выніку суд пастанавіў, што забарона мерапрыемства была правільнай. Рашэньне суда Сьветлагорскага раёну было абскарджанае ў касацыйным парадку, і 15 траўня судовая калегія па грамадзянскіх справах Гомельскага абласнога суду прызнала рашэньне сьветлагорскага суду “законным і абгрунтаваным”.

Яшчэ адно палажэньне Закону, якое сур'ёзна абмяжоўвае свабоду мірных сходаў, утрымлівае патрабаваньне аб аплаце арганізатарамі масавых мерапрыемстваў выдаткаў, зьвязаных з іх правядзеньнем (ахова грамадзкага парадку, медыцынскае абслугоўваньне, прыборка тэрыторыі). Парадак і памеры аплаты ўстанаўліваюцца рашэньнямі адпаведных мясцовых выканаўчых органаў улады.

Калі ў папярэднія гады невыкананьне патрабаваньняў аб аплаце выдаткаў за рэалізацыю канстытуцыйнага права на свабоду сходаў часта станавілася падставай для адмоваў у задавальненьні заявак на правядзеньне масавых мерапрыемстваў, то ў 2008 годзе ўладамі быў адпрацаваны новы падыход фінансавых прэтэнзіяў у дачыненні да іх арганізатараў. Так, карыстаючыся палажэньнямі Закону аб матэрыяльнай адказнасьці заяўляльнікаў у выпадку нанясення шкоды падчас правядзеньня сходаў, шэраг прадпрыемстваў Менску падалі зыскі ў суд Савецкага р-ну да арганізатараў “Еўрапейскага маршу”, які адбыўся 14 кастрычніка 2007 году. Згодна з зыскам “Гаррэмаўтадару”, які разглядаўся судом 11-12 сакавіка, да заяўнікаў акцыі Анатоля Лябедзькі, Віктара Івашкевіча, Вінцука Вячоркі, Аляксандра Мілінкевіча, Яўгена Афнагеля і Дзьмітрыя Хведарука былі вылучаныя фінансавыя прэтэнзіі ў сувязі з тым, што ў выніку адхіленьня ад вызначанага гарадзкімі ўладамі маршруту (замест шэсьця ад Акадэміі навук да плошчы Бангалор пачалі марш ад Кастрычніцкай плошчы) падчас руху калоны дэманстранты засьмецілі сталічныя вуліцы. Дзяржпрадпрыемства Менгарвыканкаму ацаніла дадатковыя выдаткі на прыборку вуліцаў сталіцы ў 2 мільёны 135 тысяч 974 рублі. Яшчэ некалькі прадпрыемстваў Менску таксама выставілі зыскі арганізатарам “Еўрапейскага маршу”: так, ЖРЭА Цэнтральнага раёну запатрабавала 673 870 рублёў за шкоду, нанесеную жылым дамам і дваравым тэрыторыям; ЖРЭА Савецкага раёну — 951 088 рублёў за шкоду жылым дамам, фасадам і дошкам аб’яваў; ЖРЭА Ленінскага раёну — 239 697 рублёў за пашкоджаную невядома калі вадасьцёкавую трубу на жылым доме; УП “Менскзелянбуд” — 1 433 798 рублёў за патаптаны засохлы восеньскі газон, паламанае дрэўца ля Сьвіслачы і пашкоджаныя кусты. Такім чынам, агульная сума выдаткаў, якія было запатрабавана кампенсаваць, дасягнула 10 мільёнаў рублёў. Зыскавыя патрабаваньні былі задаволеныя судом у поўным аб’ёме.

Значна абмежаваныя магчымасьці правядзеньня санкцыянаваных масавых мерапрыемстваў прыводзілі да таго, што грамадзяне часта рэалізавалі сваю свабоду мірных сходаў і выказваньня меркаваньня без адпаведных дазволаў мясцовых выканаўчых уладаў. Разам з тым

за парушэнне парадку арганізацыі ці правядзеньня масавых мерапрыемстваў у Беларусі ўстаноўлена адміністрацыйная адказнасць: згодна з арт. 23.34 КаАП, за дадзеныя правапарушэнні можа быць вынесены штраф памерам да 50 базавых велічыняў альбо арышт да 15 сутак. На працягу году ўлады актыўна выкарыстоўвалі прыцягненні ня толькі да адміністрацыйнай, але і да крымінальнай адказнасці грамадзянаў краіны, якія арганізавалі ці ўдзельнічалі ў мірных сходах. Часта супраць удзельнікаў такіх мерапрыемстваў супрацоўнікі міліцыі ўжывалі фізічную сілу і спецыяльныя сродкі, прычым у большасці выпадкаў — яўна неабгрунтавана.

Масавымі затрыманьнямі з ужываньнем фізічнай сілы і спецсродкаў скончыліся мірныя акцыі пратэсту прадпрымальнікаў, якія адбыліся ў Менску 10 і 21 студзеня. За ўдзел у мітынгу 10 студзеня да адміністрацыйнай адказнасці судамі Менску было прыцягнута 25 чалавек, 23 з іх былі асуджаныя на 15 сутак адміністрацыйнага арышту згодна з артыкулам 23.34 КаАП — “парушэнне парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў”; адна з удзельніц акцыі яшчэ і па артыкуле 17.1 КаАП — “дробнае хуліганства” (агульнае пакараньне яе склала 20 сутак арышту). На працягу наступнага тыдня яшчэ 7 удзельнікаў акцыі былі затрыманыя і арыштаваныя. 21 студзеня было затрымана 25 чалавек: з іх падвергнутыя арыштам 7 удзельнікаў акцыі, 18 — атрымалі вялікія штрафы.

Па факце падзеяў 10 студзеня была ўзбуджаная крымінальная справа згодна з ч.1 арт. 342 Крымінальнага кодэксу — “арганізацыя альбо актыўны ўдзел у групавых дзеяннях, якія груба парушаюць грамадзкі парадок”. Па абвінавачанні ва ўчыненні дадзенага “злачынства” Аляксей Бондар, Арцём Дубскі, Міхаіл Пашкевіч, Тацяна Цішкевіч, Аляксей Стральцоў, Міхаіл Крываў, Міхаіл Субач, Павел Вінаградаў і Аляксей Чарнышоў былі асуджаныя на 2 гады абмежавання волі без накіравання ў папраўчыя ўстановы, Аляксандр Баразенка — на 1 год і непаўнагадовы Максім Дашук — на 1 год і 6 месяцаў, Уладзімір Сяргееў і Антон Койпіш атрымалі пакараньне ў выглядзе штрафаў памерам 100 базавых велічыняў. Андрэй Кім абвінавачваўся яшчэ ў тым, што нібыта падчас шэсьця 21 студзеня ўдарыў супрацоўніка міліцыі, ягоныя дзеянні былі дадаткова кваліфікаваныя па арт. 364 Крымінальнага кодэксу — “гвалт альбо пагроза гвалту ў адносінах да работніка міліцыі”, і ён быў асуджаны да пазбаўлення волі на год і шэсьць месяцаў з адбываньнем пакараньня ў калоніі агульнага рэжыму. Асноўным абвінавачаньнем і доказам грубага парушэння грамадзкага парадку падчас шэсьця 10 студзеня, на думку следства, было перакрыццё ўдзельнікамі акцыі праспекту, што прывяло да зрыву працы

грамадзкага транспарту, грашовым стратам, якія нібыта панеслі прадпрыемствы-перавозчыкі. Аднак у ходзе судовага разьбіральніцтва ніводзін з апытаных прадстаўнікоў дадзеных прадпрыемстваў не пацвердзіў грашовых стратаў ад дзеяньняў дэманстрантаў, што пацвердзіла мірны характар акцыі.

25 сакавіка ў Менску прайшла традыцыйная дэманстрацыя, прысьвечаная 90-ым угодкам абвяшчэньня Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР). Менгарвыканкамам было санкцыянаванае шэсьце ад пляцоўкі каля Акадэміі навук да парку Дружбы народаў, аднак частка дэманстрантаў не пагадзілася з вызначаным маршрутам і сабраліся ў раёне перакрываваньня вул. Казлова і пр. Незалежнасьці, а таксама ў раёне пл. Якуба Коласа. Гэтыя ўдзельнікі сьвяточнай дэманстрацыі былі атакаваныя сьпецпадразьдзяленьнямі, супраць іх была ўжытая грубая фізічная сіла і сьпецсродкі. Дзясяткі чалавек былі зьбітыя, больш за сто затрыманыя, сярод іх былі непаўнагадовыя, журналісты нацыянальных і замежных СМІ, замежныя грамадзяне. У выніку судовых працэсаў, якія адбыліся 26 сакавіка, за кратамі апынулася 26 чалавек, каля 50 атрымалі буйныя штрафы — усе яны былі абвінавачаныя ў парушэньні парадку арганізацыі і правядзеньня масавых мерапрыемстваў.

На працягу году фактычна любы несанкцыянаваны выхад на вуліцу грамадзянаў з мэтай выказваньня свайго меркаваньня ці пратэсту расцэнваўся ўладамі як парушэньне закону, акцыі заканчваліся разгонам і затрыманьнямі іх удзельнікаў. За ўдзел у акцыі салідарнасьці ў Менску 16 студзеня былі затрыманыя Кацярына Краснова, Кацярына Галіцкая, Маўлюда Атакулава, Максім Вінярскі, Павел Кур'яновіч; на наступны дзень судом Цэнтральнага раёну яны былі арыштаваныя на тэрмін ад 10 да 20 сутак.

Масавымі затрыманьнямі скончылася сьвяткаваньне 60-годзьдзя прыняцьця Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. 10 сьнежня ў Гародні былі затрыманыя праваабаронцы і журналісты Віктар Сазонаў, Уладзімір Хільмановіч, Ян Роман, Алег Калінкоў; у Магілёве — Аляксандр Каралёў і Аляксандр Падалян; у Берасьці ў РУУС былі дастаўленыя маладафронтаўцы Андрэй Шарэнда і Юрый Бакур; у Кобрыне — Станіслаў Кучынскі і яшчэ адзін актывіст “Маладога Фронту”. У Менску пераапранутыя амапаўцы затрымалі і даставілі ў РУУС Цэнтральнага раёну праваабаронцаў Алеся Бяляцкага, Уладзіміра Лабковіча, Алега Мацкевіча, Марыну Статкевіч, Сяргея Сыса і Ірыну Тоўсьцік, якія раздавалі менчукам Дэкларацыі. Пры затрыманьні Алеся Бяляцкага і Ірыны Тоўсьцік прымянялася грубая фізічная сіла, у дзяўчыны адабралі тэлефон і незаконна завалодалі СІМ-картай. Практычна праз

некалькі хвілінаў таксама за раздачу тэкстаў Дэкларацыі былі затрыманыя актывісты “Моладзі БНФ” Сяржук Карповіч, Франак Вячорка, Антон Койпіш і Сяржук Семянюк. У гэты ж дзень каля будынку КДБ былі затрыманыя 8 актывістаў ініцыятывы “Маладая Беларусь” — Артур Фінькевіч, Алесь Круткін, Алесь Сыцепаненка, Сяржук Ключоў, Валерый Саковіч, Раман Багдановіч, Ніка Лазоўская і Вольга Бурневіч, якія былі апранутыя ў турэмную вопратку. Усе затрыманыя былі адпушчаныя без складання пратаколаў аб адміністрацыйным затрыманні і правапарушэнні.

Як і ў папярэднія гады, была распаўсюджаная практыка прэвентыўных затрыманняў грамадзянаў напярэдадні масавых мерапрыемстваў з прыцягненнем да адміністрацыйнай адказнасці па ілжывых абвінавачаннях у “нецэнзурнай лаянцы ў грамадскім месцы”. Падобныя затрыманні па сутнасці з’яўляліся інтэрніраваннем грамадзянаў выключна ў сувязі з іх грамадзкай і палітычнай дзейнасцю.

Так, 24 сакавіка, напярэдадні Дня Волі, ва ўласнай майстэрні кіраўніка творчай суполкі “Пагоня” Аляксея Марачкіна быў праведзены ператрус, у выніку якога міліцыянты канфіскавалі плакаты, сцягі, расьцяжкі, падрыхтаваныя да дэманстрацыі. Сам мастак быў дастаўлены ў РУУС Цэнтральнага раёну Менску, дзе на яго быў складзены адміністрацыйны пратакол па арт. 17.1 КаАП — “дробнае хуліганства”. На наступны дзень А. Марачкін быў пакараны судом адміністрацыйным арыштам на 5 сутак нібыта за нецэнзурную лаянку каля РУУС — такое рашэнне вынесла судзьдзя Тацяна Паўлючук.

Прэвентыўныя затрыманні актыўна выкарыстоўваліся і напярэдадні акцыяў пратэсту прадпрымальнікаў. Так, у Рэчыцы 9 студзеня міліцыя затрымала актывіста прадпрымальніцкага руху Алега Шабетніка, якія быў адным з заяўляльнікаў мітыngu прадпрымальнікаў 10 студзеня. Да яго на вуліцы пад’ехаў міліцэйскі “варанок”, з яго выйшлі міліцыянты і папрасілі праехаць з імі для размовы. У аддзяленні міліцыі А. Шабетніка абвінавацілі ў нецэнзурнай лаянцы ў грамадскім месцы і пазней прыцягнулі да адміністрацыйнай адказнасці ў выглядзе арышту на 5 сутак па арт. 17.1 КаАП (“дробнае хуліганства”). 9 студзеня, напярэдадні мітыngu прадпрымальнікаў, непадалёк ад Траецкага прадмесця ў Менску быў прэвентыўна затрыманы Вячаслаў Сіўчык і таксама абвінавачаны ў лаянцы; асуджаны судом Цэнтральнага р-ну (судзьдзя Тацяна Паўлючук) на 10 сутак арышту традыцыйна па арт. 17.1 КаАП. 10 студзеня салігорскі прадпрымальнік Аляксандр Цацура, адзін з заяўнікаў мітыngu, накіроўваўся ў Менск на ўласным мікрааўтобусе разам з жонкай, сынам і калегам Віктарам

Крывалем, аднак па дарозе быў спынены супрацоўнікамі ДАІ. Міліцыянты забралі ў А. Цацуры вадзіцельскія дакументы і абвінавацілі ў парушэньні правілаў дарожнага руху. Калі ж Аляксандр Цацура з сям'ёй і Віктар Крываль рушылі ў Менск пешкі, то іх пад прымусам даставілі ў РАУС Менскага раёну, дзе пратрымалі сем гадзінаў і абвінавацілі ў непадпарадкаваньні патрабаваньням супрацоўнікаў міліцыі. Трое з затрыманых былі прыцягнутыя да адміністрацыйнай адказнасьці ў выглядзе штрафаў.

Вельмі часта распаўсюд інфармацыйных матэрыялаў аб запланаваных масавых мерапрыемствах расцэньваўся судамі як парушэньне Закону “Аб масавых мерапрыемствах” і, адпаведна, станавіўся падставай для адміністрацыйнага перасьледу. Пры гэтым суды не аналізавалі, ці зьяўляўся распаўсюд такой інфармацыі пагрозай для нацыянальнай бясьпекі, грамадзкага парадку, маральнасьці і здароўя насельніцтва.

13 лютага ў офісе Гомельскай арганізацыі Аб'яднанай грамадзянскай партыі адбыўся ператрус. Супрацоўнікі міліцыі шукалі ўлёткі, у якіх распавядалася пра забарону мясцовымі ўладамі сустрэчы жыхароў гораду з лідэрам руху “За свабоду” Аляксандрам Мілінкевічам. Падставай для ператрусу стала тое, што напярэдадні ў цэнтры гораду пры раздачы ўлётак з такім зьместам былі затрыманыя актывісты Уладзімір Шумілін і Андрэй Аляшкевіч, якія паказалі, што атрымалі друкаваную прадукцыю ад кіраўніка офісу АГП Уладзіміра Кацоры. Таму астатнія інфармацыйныя бюлетэні міліцыянты вырашылі пашукаць у офісе АГП, і хаця гэта не дало вынікоў, Уладзіміра Кацору затрымалі і даставілі ў РУУС Савецкага раёну Гомелю, а затым — у суд, які прызнаў палітычнага актывіста вінаватым і падверг яго адміністрацыйнаму арышту на тэрмін 7 сутак. Уладзімір Шумілін і Андрэй Аляшкевіч былі аштрафаваныя на 30 базавых велічыняў кожны.

Адной з падставаў для крытыкі Закону “Аб масавых мерапрыемствах” зьяўляюцца:

вызначэньні відаў масавых мерапрыемстваў, некаторыя з якіх сфармуляваныя такім чынам, што даюць магчымасьць вельмі шырокага іх трактаваньня праваахоўнымі органамі і судамі. Так, паводле Закону, сходам прызнаецца сумесная прысутнасьць грамадзянаў у загадзя вызначаным месцы, у загадзя вызначаны час у мэтах абмеркаваньня пытаньняў, што закранаюць іх інтарэсы. На практыцы дадзеная шырокая трактоўка прыводзіць да таго, што вельмі часта грамадзянаў прыцягваюць да адміністрацыйнай адказнасьці за права-

дзеньне сустрэчаў у закрытых памяшканьнях і іншых непублічных месцах.

Крытыку выклікае таксама рэгуляваньне абсалютна розных па сваёй сутнасьці відаў масавых мерапрыемстваў, як дэманстрацыі, пікеты, шэсьці, спартыўныя і культурна-масавыя мерапрыемствы палажэньнямі аднаго Закону, паколькі яны зьяўляюцца абсалютна рознымі па сваёй прававой прыродзе. Так, дэманстрацыі, шэсьці, пікеты маюць непасрэднае дачыненьне да свабоды мірных сходаў, а культурныя і спартыўныя ня маюць да гэтага ніякага дачыненьня. Распаўсюд палажэньняў Закону на спартыўна-масавыя і культурныя мерыпрыемствы нярэдка выкарыстоўваецца ў палітычных мэтах: напрыклад, прыцягненьне да адміністрацыйнай адказнасьці за выкарыстаньне нацыянальнага бел-чырвона-белага сьцягу падчас падобных імпрэзаў.

14 траўня на гарадзёнскага праваабаронцу Віктара Сазонава маёры міліцыі з Ленінскага РУУС Пётр Лянец і Іван Вечар склалі адміністрацыйны пратакол па арт. 23.34 КаАП (“парушэньне парадку арганізацыі або правядзеньня масавага мерапрыемства”) за ўдзел у канцэрце польскага гурта “Lombard”, на якім грамадзкі актывіст размахваў бел-чырвона-белым сьцягам. Вулічны канцэрт адбыўся 2 траўня ў Дзень Палоніі на прыватным падворку пад вокнамі Генеральнага консульства Рэспублікі Польшча ў Гародні і быў расцэнены супрацоўнікамі міліцыі як несанкцыянаванае масавае мерапрыемства. З аналагічным абвінавачаньнем былі складзеныя адміністрацыйныя пратаколы на старшыню абласной арганізацыі АГП Юрыя Істоміна і на кіраўніцу непрызнанага ўладамі “Саюзу палякаў на Беларусі” Анжаліку Борыс. Суд Ленінскага р-ну Гародні прызнаў усіх трох вінаватымі, прыцягнуў да адказнасьці ў выглядзе штрафаў: А. Борыс — на 40 базавых велічыняў, В. Сазонаў — на 30, Ю. Істомін — на 50.

1 траўня ў Менску адбыліся афіцыйныя сьвятаваньні з нагоды Дня салідарнасьці працоўных. Адно з мерапрыемстваў адбывалася на пляцоўцы каля будынку Нацыянальнай бібліятэкі, куды прыйшлі таксама моладзевыя актывісты са сьцягамі Еўрасаюзу і беларускімі нацыянальнымі сьцягамі — яны хацелі нагадаць пра Дзень Еўропы, які адзначаўся у гэты ж дзень. Моладзь была затрыманая і дастаўленая ў РУУС Першамайскага раёну, дзе на іх былі складзеныя пратаколы аб адміністрацыйным правапарушэньні па арт. 23.34 КаАП (“парушэньне парадку арганізацыі і правядзеньня масавага мерапрыемства”). 15 траўня моладзевыя актывісты Зьміцер Дашкевіч, Артур Фінькевіч, Павел Юхневіч і Яўген Афнагель былі завочна асуджаныя судом Першамайскага р-ну на сем сутак адміністрацыйнага арышту, Зьміцер Хведарук і палітык Мікола Статкевіч — на 10 сутак.

У некаторых выпадках такія мерапрыемствы, як ускладаньне кветак і ўшанаваньне памерлых таксама кваліфікавалася як парушэньне парадку правядзеньня масавых мерапрыемстваў. Так, 23 красавіка старшыня секцыі “Мемарыял” Беларускага добаахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Вячаслаў Сіўчык быў асуджаны судом Старадарожскага раёну Менскай вобласьці на 15 сутак адміністрацыйнага арышту на падставе артыкулу 23.34 КаАП за ўдзел ва ўстаноўцы і асьвячэньні крыжа сьвятой Еўфрасіньні Полацкай у памяць аб 25 мірных жыхарах, забітых партызанамі 2-й Менскай брыгады 15 красавіка 1943 году. Крыж быў устаноўлены 19 красавіка ў вёсцы Дражна Старадарожскага раёну, а праз некалькі дзён, паводле рашэньня мясцовых уладаў, дэмантаваны. На 15 сутак арышту быў асуджаны і журналіст Віктар Хурсік, аўтар кнігі “Кроў і попел Дражна”, які ўдзельнічаў у цырымоніі. У дадзенай сітуацыі відавочны ідэалагічны падыход у прымяненьні палажэньняў Закону “Аб масавых мерапрыемствах”, паколькі ўдзельнікі аналагічных мерапрыемстваў па ўшанаваньні памяці савецкіх воінаў, якія загінулі падчас Другой сусьветнай вайны, ніколі не затрымліваюцца і не прыцягваюцца да адміністрацыйнай адказнасьці.

4 чэрвеня Вячаслаў Сіўчык быў асуджаны на 10 сутак адміністрацыйнага арышту за ўдзел у цырымоніі памінаньня ахвяраў сталінізму ў сувязі з 20-годзьдзем выяўленьня месца масавых расстрэлаў пад Менскам — урочышча Курапаты. В. Сіўчык абвінавачаны ва ўдзеле ў несанкцыянаваным мерапрыемстве на падставе артыкулу 23.34 КаАП (“парушэньне парадку арганізацыі або правядзеньня масавага мерапрыемства”); пастанова аб арышце вынес судзьдзя суду Менскага раёну Вячаслаў Тулейка.

Такім чынам, у 2008 годзе ў Беларусі свабода мірных сходаў заставалася вельмі абмежаванай: працягваўся адміністрацыйны і крымінальны перасьлед удзельнікаў масавых мерапрыемстваў, шырока прымянялася практыка прэвентыўных затрыманьняў і арыштаў, перавага аддавалася палітычнай мэтазгоднасьці, а ня праву. Сапраўднае выкананьне свабоды мірных сходаў магчымае толькі пры сістэмным падыходзе, унясенні зьменаў у дзеючы Закон “Аб масавых мерапрыемствах” і прывядзеньні яго ў адпаведнасьць міжнародным стандартам.

8. Ціск сьпецслужбаў на грамадзянаў у сувязі з іх грамадзка-палітычнай дзейнасьцю

У 2008 годзе КДБ значна актывізаваў ціск на грамадзянаў краіны ў сувязі з іх грамадзка-палітычнай дзейнасьцю. Найперш гэта было звязана з правядзеньнем выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў. Аб'ектамі пільнай увагі сьпецслужбаў зьяўляліся найперш актывісты палітычных партыяў і няўрадавых арганізацыяў, незалежныя журналісты.

Падчас правядзеньня выбарчай кампаніі КДБ былі запланаваныя асаблівыя мерапрыемствы сумесна з органамі пракуратуры і ўпраўленьнямі ўнутраных справаў аблвыканкамаў. У Праваабарончы цэнтр “Вясна” быў перададзены дакумент пад назвай “Рашэньне на забеспячэньне аховы правапарадку і дарожнай бясьпекі ў перыяд падрыхтоўкі і правядзеньня на тэрыторыі Берасьцейскай вобласьці выбараў у дэпутаты Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь чацьвёртага скліканьня”, зацьверджаны начальнікам УУС Берасьцейскага аблвыканкаму палкоўнікам міліцыі В. Л. Красьнічэнкам і ўзгоднены з начальнікам УКДБ па вобласьці палкоўнікам Л. Н. Дзядковым і пракурорам вобласьці, старэйшым дарадцам юстыцыі С. К. Хмаруком. З гэтага дакументу, датаванага 7 жніўня 2008 году, стала вядома аб стварэньні на тэрыторыі Берасьцейскай вобласьці Сітуацыйна-аператыўнага штабу (САШ) “у мэтах каардынацыі дзеяньняў сілаў і сродкаў, задзейнічаных на ахову правапарадку ў перыяд правядзеньня выбарчай кампаніі 2008 году”. Пры гэтым ёсьць усе падставы меркаваць, што падобныя САШ былі створаныя ва ўсіх абласьцях краіны.

Акрамя мерапрыемстваў, якія сапраўды зьяўляюцца неабходнымі для забеспячэньня грамадзкага парадку і бясьпекі грамадзянаў, у дакуменце пазначаныя і такія, што сьведчаць пра падрыхтоўку да масавых рэпрэсіяў супраць палітычных апанентаў улады і іншадумцаў. Так, розным структурным падразьдзяленьням і іх кіраўнікам ставіліся задачы: прыняць прэвентыўныя меры па папярэджаньні магчымых правакацыйных дзеяньняў, нейтралізацыі грамадзянаў, які выношваюць замыслы сарваць, дэарганізаваць падрыхтоўку і правядзеньне выбараў ці ажыццявіць акцыі па дэстабілізацыі абстаноўкі ў перыяд

падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў, у тым ліку з боку нефармальных моладзевых груп; *арганізаваць* працу са спецапаратам, арыентаваўшы яго на выяўленьне асобаў, схільных да супрацьпраўных дзеяньняў у перыяд падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў, у тым ліку правядзеньня несанкцыянаваных мерапрыемстваў; *арганізаваць* своечасовае інфармаваньне САШ УУС аб перамяшчэньні дэструктыўна настроеных грамадзянаў чыгуначным транспартам; *правесці* працоўныя сустрэчы са старшынямі судаў па пытаннях скарачэньня колькасці прымянення да асобаў, якія ўчынілі правапарушэньні, спаняньняў у выглядзе адміністрацыйных арыштаў на час правядзеньня выбараў; *паставіць* у абавязкі падраздзяленьням дарожна-патрульнай службы ДАІ адсочваньне на маршрутах патруляваньня фактаў расклейваньня ўлётак, перавозкі друкаваных выданьняў, вырабленых з парушэньнем устаноўленага заканадаўства, вывешваньня сыягоў неўстаноўленай сімволікі і недапушчэньне надпісаў на фасадах будынкаў і збудаваньняў, правядзеньня несанкцыянаваных мерапрыемстваў; *арганізаваць кантроль за правядзеньнем* прафілактычных размоваў з паштальёнамі аддзяленьняў сувязі, старастамі сельскіх саветаў аб недапушчальнасьці правядзеньня з іх боку незаконнай агітацыі і распаўсюду друкаваных матэрыялаў антыдзяржаўнага зьместу, своечасовага інфармаваньня праваахоўных органаў пры выяўленьні грамадзянаў, якія займаюцца антыдзяржаўнай агітацыяй і заклікаюць да байкоту выбараў; *арганізаваць* узаемадзеяньне з УКДБ Рэспублікі Беларусь па Берасьцейскай вобласьці і тэрытарыяльнымі аддзеламі на перыяд падрыхтоўкі і правядзеньня выбараў — па пытаннях кантролю за перамяшчэньнем і знаходжаньнем замежных грамадзянаў, аператыўнага кантролю за лідэрамі дэструктыўных сілаў, асобамі, які задумваюць тэрарыстычныя акты.

У шэрагу выпадкаў супрацоўнікі КДБ аказвалі адкрыты ціск на кандыдатаў у дэпутаты ад апазіцыйных партыяў, пагражалі ім звальненьнем з працы, схілялі да адмовы ад удзелу ў выбарах. Так, стратай працы за ўдзел у выбарчай кампаніі адкрыта пагражаў начальнік Кобрынскага ўпраўленьня КДБ Андрэй Басько інжынеру Упраўленьня магістральных газаправодаў ААТ “Белтрансгаз”, кіраўніку Кобрынскай арганізацыі Партыі БНФ Аляксандру Меху. Пад пагрозай звальненьня з працы патрабаваў адмовіцца ад удзелу ў выбарах і непасрэдна начальнік кандыдата ў дэпутаты Уладзімір Галашка. Гутарку з начальнікам і супрацоўнікам КДБ Аляксандрам Мех запісаў на дыктафон, але гэта ня стала для суда, якія разглядаў зыск супраць рашэньня адміністрацыі прадпрыемства не працягваць з партыйным дзеячом працоўны

кантракт, доказам сапраўдных падставаў для звальнення. Не знайшла належнага рэагавання і скарга А. Меха на дзеянні супрацоўніка КДБ.

З грамадзка-палітычнымі актывістамі супрацоўнікі КДБ актыўна практывалі “сустрэчы і гутаркі”, у большасці выпадкаў імкнучыся захаваць іх нефармальны і непрацэсуальны характар. Па тэлефоне спрабавалі выклікаць у раённы аддзел КДБ гарадзенскую моладзевую актывістку Хрысьціну Марчук, але паколькі яна адмовілася ісьці на сустрэчу без афіцыйнай позовы, 15 красавіка позову ёй прынеслі проста ва ўніверсітэт, і перадаў яе студэнтцы дэкан філалагічнага факультэту. У КДБ Х. Марчук дзеве гадзіны дапытвалі адносна яе дзейнасці ў “Маладым Фронце”, аднак паколькі яшчэ на пачатку размовы супрацоўнікі спецслужбаў катэгарычна адмовіліся назваць свае прозьвішчы і пасады, дзяўчына адмовілася даваць афіцыйныя тлумачэнні і падпісваць занатаваны змест размовы. У канцы “гутаркі” супрацоўнікі КДБ папярэдзілі Х. Марчук пра крымінальную адказнасць за ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі.

Адным з відаў аказання ціску на актывістаў зьяўлялася вынясенне афіцыйных папярэджанняў. У сярэдзіне красавіка гарадзенскі актывіст Аб'яднанай грамадзянскай партыі АГП Уладзімір Ларын быў выкліканы ва УКДБ па Гарадзенскай вобласці, дзе яму было вынесенае папярэджанне аб магчымым узбуджэнні крымінальнай справы паводле арт. 342 Крымінальнага кодэксу (“арганізацыя і актыўны ўдзел у дзеяннях, якія груба парушаюць грамадзкі парадак”) за арганізацыю і ўдзел у апазіцыйных несанкцыянаваных масавых мерапрыемствах. Пасьля пісьмовых тлумачэнняў У. Ларына адпусьцілі.

Афіцыйнае папярэджанне аб недапушчальнасці дзеянняў, якія груба парушаюць грамадзкі парадак, 21 лютага было вынесенае УКДБ па Гарадзенскай вобласці грамадзкаму актывісту Эдварду Дмухоўскаму. Супрацоўнікі спецслужбаў убачылі дзеянні, якія могуць падпасыці пад арт. 342 Крымінальнага кодэксу, у адзначэнні дня памяці братаў Каліноўскіх, якое штогод адбываецца ў Сьвіслачы.

Ціску падвяргаліся ня толькі самі грамадзка-палітычныя актывісты, але і іх родныя. 19 сакавіка на працу да маці старшыні Рэчыцкай суполкі “Моладзі БНФ” Ігара Міхалеўскага прыйшоў супрацоўнік КДБ, які папярэдзіў жанчыну аб магчымых адміністрацыйных пакараньнях сына ў выпадку, калі ён ня спыніць сваю дзейнасць. Асабліва супрацоўнік КДБ адзначыў арганізацыю сустрэчы з былым кандыдатам у

прэзідэнты Александрам Мілінкевічам і зьвярнуў увагу на акцыю 25 сакавіка, папярэдзіўшы, што І. Міхалеўскаму лепей ня ехаць на яе ў Менск.

У траўні загадчыку псіханеўралагічнага аддзяленьня Слонімскай цэнтральнай райбальніцы сп. Кандратоўскаму быў дасланы ліст, падпісаны кіраўніком мясцовага аддзяленьня КДБ Александрам Мазальковым, з загадам праверыць па ўліках псіханеўралагічнага і наркалагічнага дыспансераў галоўнага рэдактара адзінага незалежнага выданьня на Гарадзеншчыне “Газеты Слонімскай” Віктара Валадашчука і ягоных блізкіх. Акрамя гэтага, ваенны камісар Слонімскага раёну Юрый Труш прапанаваў В. Валадашчуку падпісаць дакумент аб згодзе на правядзеньне органамі дзяржаўнай бясьпекі правяральных мерапрыемстваў і часовае абмежаваньне ў сувязі з гэтым права на недатыкальнасьць прыватнага жыцьця.

Асаблівую ўвагу КДБ скіраваў на дзейнасьць незалежных журналістаў, якія працуюць на замежных радыёстанцыі “Радыё Рацыя”, “Еўрапейскае радыё для Беларусі” і тэлеканалу “БелСат”. 27-28 сакавіка быў праведзены паказальны рэйд па офісах і прыватных кватэрах журналістаў па ўсёй Беларусі. Ператрусы праводзілі супрацоўнікі КДБ, якія мелі пракурорскую санкцыю ў межах крымінальнай справы, распачатай у 2005 годзе за паклёп на Аляксандра Лукашэнку. У выніку ў журналістаў былі канфіскаваны кампутары і ўсе носьбіты інфармацыі. Да канца году амаль уся канфіскаваная тэхніка была вернутая ўладальнікам.

У 2008 годзе ўпершыню з боку органаў дзяржбясьпекі былі ініцыяваныя грамадзянскія справы аб прызнаньні шэрагу інфармацыйных выданьняў экстрэмісцкімі. Згодна з Законам “Аб супрацьдзеянні экстрэмізму”, друкаваныя выданьні ці публікацыі могуць быць прызнаныя экстрэмісцкімі ў судовым парадку. Па ініцыятыве начальніка Гарадзенскага абласнога ўпраўленьня КДБ Ігара Сяргеенкі грамадзянскія справы “Аб прызнаньні інфармацыйных матэрыялаў экстрэмісцкімі” былі ўзбуджаныя Кастрычніцкім раённым судом Гародні адносна шэрагу матэрыялаў, якія беларускія мытнікі вымалі ў грамадзянаў пры перасячэньні мяжы на працягу апошніх трох гадоў. Адказчыкамі па справе выступалі 9 асобаў. Сярод так званых экстрэмісцкіх матэрыялаў фігураваў “Агляд-хроніка парушэньняў правоў чалавека ў Беларусі ў 2004 годзе” Праваабарончага цэнтру “Вясна”, канфіскаваны мытнікамі ў моладзевага актывіста Аляксея Трубкаіна. Як было адзначана ў заяве начальніка Гарадзенскага абласнога ўпраў-

леньня КДБ, кніга “ўтрымлівае значную колькасьць фотаматэрыялаў з масавымі несанкцыянаванымі пратэстнымі акцыямі ў Рэспубліцы Беларусь (“Дзень Волі”, “Чарнобыльскі шлях”, “Дзяды”) антыбеларускай скіраванасьці (...), утрымлівае матэрыялы з прыкметамі закліку да захопу дзяржаўнай улады неканстытуцыйным шляхам і арганізацыі масавых беспарадкаў”. У лістападзе стала вядома, што суд у разглядзе справы адмовіў, паколькі заява КДБ была пададзеная з парушэньнямі патрабаваньняў Грамадзянска-працэсуальнага кодэксу, а неадхопы не былі выпраўленыя ў вызначаны судом тэрмін.

9 верасьня судзьдзя суду Іўеўскага раёну (Гарадзенская вобласць) Аляксандр Тоўсьцік прызнаў жнівеньскі нумар незарэгістраванага выданьня “Свабода” экстрэмісцкім на падставе заявы, якую падаў начальнік Упраўленьня КДБ па Гарадзенскай вобласці Ігар Сяргеенка. 5 лістапада калегія па грамадзянскіх справах Гарадзенскага абласнога суду адмяніла дадзенае рашэньне, абгрунтаваўшы свой вердыкт працэсуальнымі парушэньнямі, дапушчанымі Іўеўскім райсудом. Справа была накіраваная на новы разгляд. 12 сьнежня суд Іўеўскага раёну паўторна разгледзеў справу і пакінуў яе без разгляду па фармальных падставах.

У лістападзе ў суд Маскоўскага раёну Берасьця было пададзенае хадайніцтва аб прызнаньні матэрыялаў афіцыйна зарэгістраванага навукова-папулярнага і грамадзка-палітычнага часопісу “ARCHE” (№7-8 за 2008 год) экстрэмісцкім на падставе заключэньня Камітэту дзяржаўнай бяспекі. Дзесьць асобнікаў часопісу былі канфіскаваныя ў кастрычніку ў Берасьці на мяжы.

2008 год адзначыўся выкарыстаньнем спецслужбамі ваенкаматаў і структураў Міністэрства абароны ў мэтах барацьбы з іншадумцамі. Дадзены від ціску на моладзевых актывістаў датычыў у першую чаргу студэнтаў, якія былі адлічаны з ВНУ за грамадзка-палітычную дзейнасьць і страціўшых з-за гэтага права на адтэрміноўку вайскавай службы. Асноўнай прычынай, якая дазваляе сыцьвярджаць, што падобныя прызывы ў войска інспіраваныя менавіта спецслужбамі, зьяўляецца іх актыўнае ўмяшальніцтва ў мерапрыемствы, зьвязаныя з прызывам, затрыманьне моладзевых актывістаў асобамі ў цывільным для іх дастаўкі ў ваенкаматы, перагляды раней вынесеныя медыцынскіх заключэньняў.

Яшчэ адным з відаў ціску на грамадзка-палітычных актывістаў зьяўляецца ажыццяўленьне кантролю за перасячэньнем імі дзяржаўнай мяжы. Кантролю падвяргаюцца асобы, уключаныя ў спецыяльныя

АНАЛІТЫЧНЫ АГЛЯД 2008

сьпісы, сфармаваныя ў тым ліку і аддзеламі КДБ. У дачыненні да такіх грамадзянаў начальнік зьмены памежных войскаў выносіць прадпісаньне па мытным аглядзе ці даглядзе іх асабістых рэчаў і транспартных сродкаў на прадмет перавозу праз мяжу грашовых сродкаў, друкаваных матэрыялаў і іншых носьбітаў інфармацыі, якія могуць “нанесці шкоду канстытуцыйнаму ладу Рэспублікі Беларусь”. Пры гэтым прадстаўнікі мытных і памежных органаў адмаўляюцца тлумачыць прычыны падобных дзеяньняў.

Такім чынам, у 2008 годзе кантроль як над асобнымі грамадзка-палітычнымі актывістамі і незалежнымі журналістамі, так і над усёй грамадзянскай супольнасьцю і палітычнай апазіцыяй заставаўся адной з прыярытэтных задачаў спецслужбаў.

9. Выкарыстаньне катаваньняў і іншых відаў жорсткага і негуманнага абыходжаньня

У міжнародным праве фармулёўку тэрміну “катаваньне” ўтрымлівае Канвенцыя супраць катаваньняў і іншых жорсткіх, бесчалавечных альбо прыніжаючых годнасьць відаў абыходжаньня і пакараньня, прынятая Генэральнай Асамблеяй ААН 10 сьнежня 1984 году. Згодна з артыкулам 1 Канвенцыі, “катаваньне — азначае любое дзеяньне, якім нейкай асобе наўмысна наносіцца моцны боль альбо пакута, фізічная альбо маральная, каб атрымаць ад яе альбо ад трэцяй асобы зьвесткі альбо прызнаньні, пакараць яе за дзеяньне, якое здзейсніла яна альбо трэцяя асоба ці ва ўчыненьні якога яна падазраецца, а таксама запалохаць ці прымусіць яе ці трэцюю асобу, альбо па любой прычыне, заснаванай на дыскрымінацыі любога характару, калі такі боль альбо пакута прычыняюцца дзяржаўнай службовай асобай ці іншай асобай, якая выступае ў афіцыйнай якасьці, альбо па іх падбухторваньні ці з іх ведама альбо маўклівай згоды”. Артыкул 2 Канвенцыі абавязвае дзяржавы-ўдзельніцы прадпрымаць “эфектыўныя заканадаўчыя, адміністрацыйныя, судовыя і іншыя меры для папярэджаньня актаў катаваньня на любой тэрыторыі пад яе юрысдыкцыяй”.

Рэспубліка Беларусь ратыфікавала Канвенцыю 13 сакавіка 1987 году (уступіла ў дзеяньне 26 чэрвеня гэтага ж году), але заняла пазіцыю па ўхіленьні ад выкананьня ўзятых на сябе міжнародных абавязаньстваў. Так, Беларусь прадставіла ў адмысловы Камітэт ААН супраць катаваньняў толькі тры даклады — першапачатковы і два перыядычныя; трэці перыядычны даклад, які павінен быў быць прадстаўлены ў 1996 годзе, быў пададзены толькі ў красавіку 2000. Чацьвёрты і пяты перыядычныя даклады Камітэт чакаў ад нашай дзяржавы 25 чэрвеня 2000 і 25 чэрвеня 2004 гг. адпаведна, аднак яны так і не былі пададзеныя.

Між тым праблема катаваньняў і іншых відаў жорсткага альбо негуманнага абыходжаньня застаецца актуальнай для Беларусі. Занепакоенасьць найперш выклікае становішча асобаў, якія ўтрымліваюцца ў месцах пазбаўленьня волі, псіхіятрычных бальніцах, лячэбна-працоўных прафілакторыях.

У верасні ў Менску адбылася прэзентацыя дакладу “Умовы ўтрымання пад вартай у Рэспубліцы Беларусь”, падрыхтаванага Міжнароднай федэрацыяй правоў чалавека (FIDH) з дапамогай беларускіх праваабаронцаў. Доклад быў складзены па выніках працы міжнароднай даследчай місіі і зьяўляецца каштоўнай крыніцай інфармацыі аб умовах знявольнення ў Беларусі, паколькі па прычыне адсутнасці кантролю за пенітэнцыярнай сістэмай Беларусі з боку незалежных, нацыянальных або міжнародных механізмаў, інфармацыя аб умовах утрымання ў краіне практычна адсутнічае. У справаздачы зробленая выснова, што “ўмовы ўтрымання пад вартай у Беларусі скрайне нездавальняючыя і ўяўляюць сабою формы бесчалавечнага абыходжання, забароненага Міжнародным пактам аб грамадзянскіх і палітычных правах, Канвенцыяй ААН супраць катаванняў і іншага жорсткага, бесчалавечнага і прыніжальнага абыходжання”.

Праваабаронца з Берасця Раман Кісьляк неаднаразова звяртаў увагу мясцовых уладаў на нездавальняючыя ўмовы ў ізалятары часовага ўтрымання гораду і выказваў свае прапановы па паляпшэнні працы гэтых устаноў. У зваротах да кіраўніцтва Міністэрства ўнутраных спраў праваабаронца, у прыватнасці, прапаноўваў абсталяваць камеры вокнамі, якія б прапускалі натуральнае дзённае святло, вентыляцыяй, размяшчаць па розных камерах знявольненых, што паляць і ня паляць, выдзяляць большую колькасць пітной вады, а ў ізалятарах, дзе ўтрымліваюцца жанчыны, задзейнічаць супрацоўнікаў з ліку жанчын. Прапановы Р. Кісьляка не засталіся без рэагавання, і кіраўніцтва ІЧУ часткова палепшыла ўмовы ўтрымання, аднак засталіся ня вырашанымі праблемы адсутнасці натуральнага асвятлення ў камерах і недастатковага доступу свежага паветра.

Некаторыя будынкi ўстаноў пенітэнцыярнай сістэмы знаходзяцца ў незадавальняючым стане. Так, будынак СІЗА № 1 у Менску, які зьяўляецца помнікам архітэктуры XIX стагоддзя, даўно знаходзіцца ў неналежаўным стане, што было прызнана і адпаведнай дзяржаўнай камісіяй. 21 красавіка абвалілася адна з вежаў СІЗА, і хаця дадзенае здарэнне не прывяло да чалавечых ахвяраў, гэта падштурхнула кіраўніцтва МУС да вырашэння пытання пабудовы новага следчага ізалятара.

Нягледзячы на тое, што яшчэ ў 2006 годзе пры Мінюсце і абласных упраўленнях юстыцыі былі створаныя камісіі па ажыццяўленні грамадзкага кантролю за месцамі пазбаўлення волі, іх наведванні пенітэнцыярных устаноў носяць несістэмны характар, не былі праведзеныя належныя даследаванні ўмоваў утрымання знявольненых

з выпрацоўкай канкрэтных рэкамендацыяў адпаведным дзяржаўным органам па выпраўленьні выяўленых недахопаў.

Згодна з арт. 46 Закону “Аб ахове здароўя”, у выпадку захворваньня на сухоты, асобы могуць быць падвергнутыя прымусавай шпіталізацыі па рашэньні суда. Такім чынам, дыспансеры для хворых на сухоты таксама ў пэўнай ступені зьяўляюцца месцам прымусовага ўтрыманьня грамадзянаў.

У траўні атрымала грамадзкі рэзананс сітуацыя, якая склалася ў Багушэўскай абласной бальніцы для хворых на сухоты (Віцебская вобласць). Нечалавечыя ўмовы знаходжаньня і лячэньня ў медустанове сталі прычынай звароту пацыентаў у незалежныя СМІ. Хворыя скардзіліся на парушэньне санітарна-бытавых умоваў, дрэннае харчаваньне, адсутнасьць радыёкропак, газет і тэлевізараў, магчымасьці наведаць лазню і карыстацца душам, абмежаваньні ў прагулках.

У пачатку году ў Рэспубліканскай бальніцы для сухотнікаў у пасёлку Наваельня Гарадзенскай вобласьці хворыя галадалі ў знак пратэсту супраць незадавальняючых умоваў абслугоўваньня.

У 2008 годзе актуальнай заставалася праблема празьмернага выкарыстаньня фізічнай сілы і спецсродкаў супрацоўнікамі спецпадразьдзяленьняў МУС пры разгоне ўдзельнікаў мірных масавых мерапрыемстваў, а таксама зьбіцьцё затрыманых.

Былі моцна зьбітыя ўдзельнікі мітынгу пратэсту прадпрымальнікаў 10 студзеня Міхаіл Пашкевіч, Міхаіл Крываў і Арсень Пахомаў. Тацяну Цішкевіч пры затрыманьні моцна ўдарылі па галаве, у Юрыя Каксюка была зламаная рабрына. Нягледзячы на траўмы, затрыманя правялі ноч у Цэнтры ізаляцыі правапарушальнікаў без аказаньня медыцынскай дапамогі, і толькі ў судзе адвакатка запатрабавала выклікаць для іх “хуткую дапамогу”.

У выніку сілавога разгону мірнай дэманстрацыі 25 сакавіка больш за 20 чалавек атрымалі траўмы рознай ступені цяжкасьці, двое затрыманых — Яраслаў Грышчэня і Юрый Карэтнікаў былі шпіталізаваныя.

Фіксаваліся выпадкі катаваньняў супрацоўнікамі міліцыі грамадзкіх актывістаў. 29 траўня, напярэдадні прыезду А. Лукашэнкі ў Бабруйск, быў прэвентыўна затрыманы мясцовы апазіцыйны палітык Алесь Чыгір, калі апоўначы вяртаўся дахаты разам з сям’ёй пасья адзначэньня свайго дня народзінаў. У аддзяленьні міліцыі № 1 УВД Бабруйскага гарвыканкаму актывіст быў зьбіты: яму расьцягвалі шыю,

падымалі за валасы, рабілі “ластаўку”, кідалі на падлогу і ставілі на яго ногі, пагражалі адсекчы пальцы. Гэтымі дзеяннямі кіраваў маёр Тоўсьцік з дапамогай старшыні Пашолкіна. На А. Чыгіра былі складзеныя адміністрацыйныя пратаколы з абвінавачаньнямі ў дробным хуліганстве і непадпарадкаваньні супрацоўнікам міліцыі. 30 траўня, пасля таго, як судзьдзя Наталя Чарапуха вярнула супрацоўнікам міліцыі матэрыялы справы на дапрацоўку з-за істотных недахопаў, Алесь Чыгір адразу накіраваўся ў судмедэкспертызу, каб зьняць пабоі. Актывіст накіраваў скаргу на неправамоцныя дзеянні супрацоўнікаў міліцыі ў пракуратуру і аддзел унутраных расьсьледаваньняў УУС.

Барысаўская актывістка Алесь Ясюк 7 ліпеня была затрыманая ў Менску супрацоўнікамі РУУС Цэнтральнага раёну, якія знайшлі ў яе сумцы некалькі налэпак з надпісам “Байкот”. У аддзяленьні міліцыі ў кабінет прыйшлі 2 чалавекі ў цывільным з відэакамерай, адзін з якіх сарваў з валасоў дзяўчыны гумку, зьняў акулера і кінуў іх на падлогу, другі разадраў правую далонь да крыві. Потым у кабінет увайшла супрацоўніца міліцыі і пачала распранаць Алесью дагала ў прысутнасьці мужчын, нягледзячы на пратэсты затрыманай, пры гэтым усё гэта здымалася на відэакамеру. Пратрымаўшы 6 гадзінаў, Алесью адпусьцілі без складаньня пратаколу. Усім працэсам кіраваў маёр Анатоль Шытыка.

Трэба адзначыць, што інфармацыя аб выкарыстаньні катаваньняў і іншых жорсткіх відаў абыходжаньня носіць латэнтны характар. Большасьць грамадзянаў не зьвяртаюцца са скаргамі на незаконныя дзеянні службовых асобаў. У сітуацыі адсутнасьці грамадзкага кантролю за дзейнасьцю органаў МУС і іншых сілавых ведамстваў выпадкі перавышэньня службовых паўнамоцтваў у значнай ступені застаюцца беспакаранымі.

10. Абмежаваньне права на свабоду і асабістую недатыкальнасьць. Выкарыстаньне прымусовай працы

Права на свабоду і асабістую недатыкальнасьць гарантуецца міжнароднымі дакументамі ў галіне правоў чалавека і нацыянальнымі канстытуцыямі.

Універсальны характар правоў чалавека, згодна з арт. 2 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, азначае, што яны належаць кожнаму, незалежна ад расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных ці іншых перакананьняў, нацыянальнага ці сацыяльнага паходжаньня, маёмаснага, саслоўнага ці іншага становішча. Адмаўленьне ўніверсальнасьці правоў чалавека на карысьць пэўных інтарэсаў разбурае саму сістэму правоў чалавека, адкрывае дарогу да бяспраўя, дыскрымінацыі і рэпрэсіяў.

У апошнія гады ўрадам Беларусі актыўна вядзецца кампанія супраць алкагалізму. Праблема алкагалізацыі грамадства сапраўды вельмі актуальная і патрабуе распрацоўкі дзяржаўнай праграмы, скіраванай на яе мінімізацыю, на лячэньне і далейшую сацыяльную рэабілітацыю асобаў, якія пакутуюць на залежнасьць ад алкаголю і наркатыкаў. Разам з тым дзяржаўныя органы пры правядзеньні мерапрыемстваў, накіраваных на барацьбу з гэтым сацыяльным злом, дапускаюць парушэньні правоў чалавека, неабгрунтавана пазбаўляюць людзей свабоды, прыніжаюць іх чалавечую годнасьць.

Доўгі час наяўнасьць у краіне такіх установаў, як лячэбна-працоўныя прафілакторыі (ЛПП), не афішавалася ўладамі, але ў апошнія часы гэта ўсё часцей становіцца тэмай дыскусіяў. Неаднаразова на працягу году кіраўнік дзяржавы і вышэйшыя службовыя асобы выказваліся аб неабходнасьці пашырэньня сістэмы ЛПП, будаўніцтве працоўных лагераў для алкаголікаў і нядбайных бацкоў і г. д. Гэтыя абставіны вымушаюць зьвярнуць пільную ўвагу на заканадаўчае рэгуляваньне і практыку ізаляцыі грамадзянаў у ЛПП, паколькі яны супярэчаць Канстытуцыі і некаторым нормам дзеючага заканадаўства, а таксама міжнародным стандартам у галіне правоў чалавека.

Першы лячэбна-працоўны прафілакторый зьявіўся ў СССР у 1967 годзе на тэрыторыі Казахскай ССР. У далейшым сістэма ЛПП актыўна

выкарыстоўвалася для прымусовай ізаляцыі асобаў, якія пакутуюць на алкагалізм і наркаманію, парушаюць грамадзкі парадак і правілы “сацыялістычнага агульнага жыцця”. Грамадзяне накіроўваліся ў ЛПП па пастанове раённага суду ў тэрмін ад 6 месяцаў да 2 гадоў. Рашэнне суду зьяўлялася канчатковым і абскарджанню ў касацыйным парадку не падлягала. За ўцёкі з ЛПП была ўстаноўленая крымінальная адказнасць. Праваабаронцы ў СССР называлі ЛПП часткай карнай савецкай сістэмы.

25 кастрычніка 1990 г. Камітэт Канстытуцыйнага нагляду СССР прыняў Заключэнне “Аб заканадаўстве па пытанні аб прымусовым лячэнні і працоўным перавыхаванні асобаў, якія пакутуюць на алкагалізм і наркаманію”, у адпаведнасці з якім некаторыя нормы дзеючага тады заканадаўства СССР у гэтай сьферы, у тым ліку і саюзных рэспублік, былі прызнаныя не адпаведнымі Канстытуцыі СССР і міжнародным нормам у галіне правоў чалавека. Пасля распаду СССР сістэма ЛПП была ліквідаваная ў большасці былых савецкіх рэспублік, і на дадзены момант ужываецца ў толькі ў Беларусі, Туркменістане і Украіне.

У Беларусі сістэма ЛПП пасля 1991 году фактычна не ўжывалася. Адраджэнне практыкі прымусовай ізаляцыі грамадзянаў, якія пакутуюць на алкагалізм і наркаманію, пачалося ў канцы 90-х гадоў і ў апошнія гады атрымала шырокі распаўсюд. У краіне дзейнічаюць чатыры ЛПП: у г. Светлагорску (Гомельская вобл.), у г. Слуцку (Менская вобл.), жаночы ЛПП у г. Горкі (Магілёўская вобл.) і ў г. Наваградку (Гарадзенская вобл.). Яшчэ два ЛПП на дадзены момант знаходзяцца ў стадыі будаўніцтва (на базе былых калоніяў агульнага рэжыму). У 2008 годзе 844 чалавекі былі ізаляваныя ў ЛПП па пастановах суду, з іх 134 — жанчыны.

Працэдура накіравання грамадзянаў, якія пакутуюць на алкагалізм і наркаманію, у ЛПП рэгулюецца Законам Рэспублікі Беларусь “Аб мерах прымусовага ўздзеяння ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў”, прынятым Вярхоўным Саветам БССР 21 чэрвеня 1991 г., з улікам дапаўненняў і зменаў, унесеныя ў дадзены Закон у 1994, 2000, 2008 гадах. У адпаведнасці з п.1 дадзенага Закону, хранічныя алкаголікі і нарканы, якія сваімі паводзінамі, звязанымі са злоўжываннем алкаголем, або на глебе ўжывання наркатыхных сродкаў сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак або правы іншых асобаў, могуць быць па рашэнні раённага (гарадскога) суду прымусова іза-

ляванья на тэрмін ад аднаго да паўтара гадоў у лячэбна-працоўных прафілакторыях для іх медыка-сацыяльнай рэадаптацыі з абавязковым прыцягненьнем да працы.

У адпаведнасьці з п. 3 Закону, асобы, прыцягнутыя больш за два разы на працягу году да ўстаноўленай заканадаўствам адказнасьці за парушэньне грамадзкага парадку або правоў іншых асобаў, якія ўчынілі гэтыя правапарушэньні ў стане алкагольнага ап'яньненья альбо ў стане, выкліканым ужываньнем наркатычных сродкаў, псіхатропных, таксічных або іншых адурманьваючых рэчываў, накіроўваюцца ва ўстановы аховы здароўя для абсьледаваньня і ўстанаўленьня дыягназу аб хранічным алкагалізме або наркаманіі на падставе матываванай пастановы органу ўнутраных справаў. У выпадку ўхіленьня ад медыцынскага абсьледаваньня асоба можа быць падвергнутая ва ўстаноўленым заканадаўствам парадку прымусоваму медыцынскаму абсьледаваньню. Рашэньне аб прызнаньні асобы хранічным алкаголікам або наркаманам прымаецца камісіяна лекарамі-псіхіятрамі або лекарамі-нарколагамі псіхіятрычных або наркалагічных установаў аховы здароўя.

Такім чынам, для накіраванья ў ЛПП неабходная наяўнасьць двух фактараў: асоба павінна быць прызнаная хранічным алкаголікам або наркаманам, а таксама быць прыцягнутай да адміністрацыйнай адказнасьці за парушэньне грамадзкага парадку або правоў іншых асобаў больш за два разы на працягу году.

Матэрыялы аб накіраваньні хранічнага алкаголіка або наркамана ў лячэбна-працоўны прафілакторый разглядаюцца пры наяўнасьці медыцынскага заключэньня раённым (гарадзкім) судом па месцы яго жыхарства (у дачыненьні да асобаў, якія ня маюць сталага месца жыхарства — па месцы знаходжанья ў момант узбуджэньня хадайніцтва) у тэрмін не больш за дзесяць дзён у адкрытым судовым паседжаньні з удзелам асобы, у дачыненьні да якой узбуджанае хадайніцтва, і па ягоным жаданьні — абаронцы, з удзелам пракурора, у неабходных выпадках — з удзелам прадстаўнікоў грамадзкіх аб'яднаньняў, працоўных калектываў і дзяржаўных органаў, а таксама членаў сям'і або блізкіх сваякоў.

Тэрмін ізаляцыі ўстаноўлены Законам ад 1 да 1,5 года. Па прадстаўленьні адміністрацыі ЛПП, па рашэньні суда, дадзены тэрмін можа быць зьменшаны.

У адпаведнасьці з п. 2 Закону, асобы, накіраваныя ў лячэбна-працоўныя прафілакторыі, карыстаюцца правамі грамадзянаў Рэспублікі Беларусь з абмежаваньнямі, якія вынікаюць з неабходнасьці забесьпячэньня прымусовай ізаляцыі і медыка-сацыяльнай рэадап-

тацыі з абавязковым прыцягненнем да працы, якія ўстаноўленыя законам.

ЛПП знаходзяцца ў падпарадкаванні Міністэрства ўнутраных справаў і ўпраўленьняў унутраных справаў абласных выканаўчых камітэтаў. Парадак утрыманьня грамадзянаў у ЛПП рэгулюецца пастановамі МУС, а таксама Палажэньнем “Аб лячэбна-працоўных прафілакторыях для алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак або правы іншых асобаў”, зацьверджаным Пастановай Вярхоўнага Савету БССР ад 21 чэрвеня 1991 г. У адпаведнасьці з п. 2 дадзенага Палажэньня, асноўнай задачай лячэбна-працоўнага прафілакторыю зьяўляецца прымусовая ізаляцыя, медыка-сацыяльная рэадаптацыя з абавязковым прыцягненнем да працы асобаў.

У лячэбна-працоўных прафілакторыях устанаўліваецца рэжым, які забяспечвае абавязковую ізаляцыю, выкананьне медыка-сацыяльных прадпісаньняў і працоўных абавязкаў утрымліваемых у іх асобаў, а таксама сталы нагляд за імі. Асобам, якія зьмяшчаюцца ў лячэбна-працоўных прафілакторыях, не дазваляецца мець пры сабе асабістыя дакументы, грошы і прадметы, забароненыя для захоўваньня. Захаванасьць асабістых дакументаў і грошай забяспечваецца адміністрацыяй прафілакторыю. Пры наяўнасьці дастатковых падставаў падзраваць асобу, якая зьмешчаная ў лячэбна-працоўным прафілакторыі, у намеры пранесьці або атрымаць забароненыя прадметы яна падвяргаецца асабістаму дагляду, які праводзіцца толькі асобамі аднаго полу з даглядаемым. Яго пасылкі, перадачы і бандэролі таксама падлягаюць дагляду.

Да асобы, зьмешчанай у лячэбна-працоўны прафілакторыі, калі яна аказвае фізічны супраціў персаналу прафілакторыю, праяўляе агрэсію або ўчыняе іншыя гвалтоўныя дзеянні, дапускаецца ў мэтах прадухіленьня прычыненьня ёю шкоды акружаючым або самой сабе ўжываньне фізічнай сілы, спецыяльных сродкаў (наручнікі, гумовыя палкі, сродкі зьвязваньня, спецыяльныя хімічныя рэчывы і іншыя спецыяльныя сродкі, а таксама службовыя жывёлы) і агнястрэльнай зброі ў адпаведнасьці з дзеючым заканадаўствам.

Аналіз правілаў утрыманьня ў ЛПП сьведчыць аб тым, што зьмешчаная там асобы ўтрымліваюцца ва ўмовах строгай ізаляцыі, падобных на ўмовы і парадак утрыманьня ў калоніях агульнага рэжыму. Асабліва варта адзначыць прадугледжаную вышэйуказаным палажэньнем магчымасьць ужываньня агнястрэльнай зброі ў дачыненні да ізаляваных грамадзянаў.

Па інфармацыі, якая паступае ад асобаў, якія ўтрымліваюцца ў ЛПП, яны практычна не атрымліваюць медыцынскага лячэння. Асноўным “лячэннем” такіх асобаў зьяўляецца выключна працоўная тэрапія, у тым ліку іх праца выкарыстоўваецца ў інтарэсах прыватных кампаніяў, а таксама для рамонту прыватных жылых памяшканняў. Пры гэтым нізкая аплата працы ізаляваных у ЛПП грамадзянаў робіць яе практычна бясплатнай.

Такім чынам, Закон Рэспублікі Беларусь “Аб мерах прымусовага ўздзеяння ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў” устанаўлівае, што грамадзяне, якія пакутуюць на алкагалізм і наркаманію, падвяргаюцца прымусовай ізаляцыі на падставе пастановы раённага суда. Аналіз правілаў і ўмоваў утрымання сьведчыць, што прымусовая ізаляцыя зьяўляецца нічым іншым, як пазбаўленьнем волі. У дадзеным выпадку пазбаўленьне волі адбываецца па-за межамі крымінальнага перасьледу, г. зн., не ў сувязі з учыненым злачынствам і не згодна з прысудам суда. Адзінымі падставамі для такой ізаляцыі зьяўляюцца хранічны алкагалізм або наркаманія асобы і прыцягненьне яе больш за два разы да адміністрацыйнай адказнасці за правапарушэнні, звязаныя з парушэннем грамадзкага парадку або інтарэсаў іншых асобаў. Гэта значыць, што пазбаўленьне волі або прымусовая ізаляцыя на тэрмін да году і шасьці месяцаў адбываецца выключна ў сувязі з хваробай грамадзяніна (хранічны алкагалізм або наркаманія) і яго антыграмадзкімі паводзінамі. Пры гэтым варта адзначыць, што за ўчыненыя правапарушэнні дадзеныя асобы ўжо былі прыцягнутыя да адміністрацыйнай адказнасці ва ўстаноўленым законам парадку, г. зн., ужо панесьлі адказнасць за пэўныя супрацьпраўныя дзеянні. У дадзеным выпадку юрыдычны статус такіх “ізаляваных у ЛПП” асобаў ня вызначаны: яны не зьяўляюцца асуджанымі альбо адміністрацыйна арыштаванымі. Паняцьце “ізаляваны” не прадугледжана ніякімі іншымі заканадаўчымі актамі, акрамя як дадзеным Законом.

Разам з тым працягласьць і ўмовы ізаляцыі асобаў у ЛПП, па сутнасці, зьяўляюцца нічым іншым, як пазбаўленьнем волі, якое можа быць прызначанае выключна ў выпадку прызнання асобы вінаватай ва ўчыненні злачынства, калі яе віна будзе даказаная ўступіўшым у сілу прысудам суда.

У адпаведнасці з ч. 1 арт. 25 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, дзяржава забяспечвае свабоду, недатыкальнасць і годнасць асо-

бы. Абмежаваньне або пазбаўленьне асабістай свабоды магчыма ў выпадках і парадку, устаноўленых законам. У Рэспубліцы Беларусь пазбаўленьне альбо абмежаваньне волі магчыма выключна ў межах крымінальнага перасьледу за ўчыненія зьлачынныя дзеянні, на падставе ўступіўшага ў сілу прысуду суда. Падставы абмежаваньня або пазбаўленьня асабістай свабоды магчымыя ў выпадках і парадку, устаноўленым законам — Крымінальным кодэксам Рэспублікі Беларусь. Ізаяцыя, г. зн. пазбаўленьне волі грамадзянаў на тэрмін да 1,5 гадоў на падставе пастанова суду, вынесенага ў межах грамадзянскай, а не крымінальнай судавытворчасьці, не зьяўляецца працэдурай, устаноўленай законам. Такім чынам, Закон Рэспублікі Беларусь “Аб мерах прымусовага ўздзеяньня ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў” знаходзіцца ў відавочнай супярэчнасьці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і парушае свабоду і недатыкальнасьць асобы.

Акрамя таго, прадугледжаная дадзеным Законам працэдура прымусовага лячэньня асобаў, якія пакутуюць на хранічны алкагалізм або наркаманію, супярэчыць Закону Рэспублікі Беларусь “Аб ахове здароўя”, паколькі прадугледжвае меры прымусовага медыцынскага лячэньня. У адпаведнасьці з дадзеным Законом, медыцынская дапамога ў Рэспубліцы Беларусь носіць добраахвотны характар. Выключэньне складаюць меры прымусовага медыцынскага лячэньня, прызначаныя ў адпаведнасьці з прысудам суду ў сувязі з ўчыненнем крымінальнага злачынства, г. зн., у межах крымінальнага працэсу. Дадзены від прымусовага медыцынскага лячэньня рэгулюецца нормаўмі Крымінальна-працэсуальнага кодэксу. Выключэньне таксама складаюць выпадкі прымусовай псіхіятрычнай дапамогі асобам, якія пакутуюць на псіхічныя расстройствы і ўяўляюць пагрозу сабе альбо акружаючым (арт. 30 Закону Рэспублікі Беларусь “Аб псіхіятрычнай дапамозе і гарантыях правоў грамадзянаў пры яе аказанні”), а таксама выпадкі прымусовага лячэньня асобаў, якія пакутуюць на захворваньні, што ўяўляюць небясьпеку для здароўя насельніцтва (арт. 46 Закону Рэспублікі Беларусь “Аб ахове здароўя”). У апошнім выпадку прымусовае лячэньне ажыццяўляецца на падставе рашэньня суду, якое выносіцца ў межах спецыяльнай грамадзянскай вытворчасьці (арт. 391-393 ГПК РБ). Пры гэтым падставай для такой прымусовай шпіталізацыі зьяўляецца наяўнасьць у асобы захворваньня, якое наносіць шкоду здароўю грамадзянаў. Пералік такіх захворваньняў устаноўлены Пастановай Міністэрства аховы здароўя Рэспублікі Беларусь ад 13 чэрвеня 2002 № 31 “Аб зацьвярджэньні пераліку захвор-

ваньняў, якія ўяўляюць небяспеку для здароўя насельніцтва”. У дадзеным пераліку такія захворваньні, як хранічны алкагалізм або наркаманыя, не ўказаныя.

У выпадку накіраваньня ў ЛПП прымусовае медыцынскае лячэньне ажыццяўляецца па-за крымінальным працэсам і не ў сувязі з неабходнасьцю аказаньня псіхіятрычнай дапамогі альбо ў мэтах абароны здароўя насельніцтва. Такім чынам, прадугледжаная Законам “Аб мерах прымусовага ўзьдзеяньня ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў” практыка ўжываньня прымусавой медыцынскай дапамогі супярэчыць Закону “Аб ахове здароўя” і парушае законныя правы грамадзянаў, іх асабістую недатыкальнасьць.

Прымусовае прыцягненьне грамадзянаў да працы, прадугледжанае Законам “Аб мерах прымусовага ўзьдзеяньня ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў”, супярэчыць арт. 41 Канстытуцыі, які ўстанаўлівае працу як права, а не абавязак грамадзянаў. Варта таксама адзначыць, што ў дадзеным выпадку ажыццяўляецца прымусовае прыцягненьне да працы не асуджаных за крымінальнае злачынства, а хворых грамадзянаў. Пры гэтым прымусовая праца разглядаецца як адзін з відаў “лячэньня”, від “медыка-сацыяльнай рэадаптацыі”.

Неабходна адзначыць, што Закон “Аб мерах прымусовага ўзьдзеяньня ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў” супярэчыць і міжнародным нормам у галіне правоў чалавека, у прыватнасьці, арт. 8 і 9 Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах.

Так, у адпаведнасьці з п. 3 а) арт. 8 Пакту, ніхто не павінен змушацца да прымусавой або абавязковай працы. б) у тых краінах, дзе ў выглядзе пакараньня за злачынствы можа прызначацца пазбаўленьне волі, спалучанае з катаржнымі працамі, пункт 3 а) ня лічыцца перашкодай для выкананьня катаржных працаў па прысудзе кампетэнтнага суда, які прызначыў пакараньне. Паводле п.3 с), тэрмінам “прымусовая або абавязковая праца” не ахопліваюцца: і) якая б то ні была не ўзгаданая ў падпункце б) праца або служба, якую, як правіла, павінна выконваць асоба, якая знаходзіцца ў зьянвольенні на падставе законнага распараджэньня суда, або асоба, умоўна вызваленая ад такога зьянвольеньня; іі) якая б то ні была служба вайсковага характару, а ў тых краінах, у якіх прызнаюцца адмова ад ваеннай службы па палітычных або рэлігійна-этычных матывах, якая б то ні была служба,

АНАЛІТЫЧНЫ АГЛЯД 2008

прадугледжаная законам для асобаў, якія адмаўляюцца ад ваеннай службы па такіх матывах; iii) якая б то ні была служба, абавязковая ў выпадках надзвычайнага становішча або бедства, што пагражаюць жыццю або дабрабыту насельніцтва; iv) якая б то ні была праца або служба, якая ўваходзіць у звычайныя грамадзянскія абавязкі.

Артыкул 9 Пакту гарантуе кожнаму чалавеку права на свабоду і асабістую недатыкальнасць. Ніхто ня можа быць падвергнуты адвольнаму арышту або ўтрыманню пад вартай. Ніхто не павінен быць пазбаўлены волі інакш, як на такіх падставах і ў адпаведнасці з такой працэдурай, якая ўстаноўленая законам.

Такім чынам, Закон Рэспублікі Беларусь “Аб мерах прымусовага ўздзеяння ў дачыненні да алкаголікаў і наркаманаў, якія сістэматычна парушаюць грамадзкі парадак і правы іншых асобаў” і практыка прымусовай ізаляцыі грамадзянаў у ЛПП, іх прымусовага лячэння і прыцягнення да працы зьяўляецца грубым парушэннем правоў чалавека. ЛПП і да таго падобныя ўстановы зьяўляюцца нічым іншым, як спадчынай савецкай і нават сталінскай таталітарнай сістэмы.

11. Праваабарончая дзейнасьць. Ціск на праваабаронцаў і праваабарончыя арганізацыі

На працягу 2008 году беларускія праваабаронцы, аб'яднаныя ў розныя арганізацыі і групы, а таксама індывідуальна, праводзілі актыўную працу па абароне ахвяраў парушэньняў правоў чалавека, зборы і распаўсюдзе праваабарончай інфармацыі, рабілі аналіз і давалі ацэнкі сітуацыі з правамі чалавека, удзельнічалі ў міжнародных канферэнцыях па праваабарончай тэматыцы, арганізаваных Еўрасаюзам, Саветам Еўропы, АБСЕ.

У першай палове году былі прадпрынятыя захады па дыскрэдытацыі беларускіх праваабаронцаў праз афіцыйныя СМІ. Пасьля таго як 12 чэрвеня праваабаронцы абвясцілі пра намер праводзіць шырокую кампанію “Праваабаронцы за свабодныя выбары” з мэтай маніторынгу парламенцкіх выбараў, у гэты ж дзень на Першым дзяржаўным тэлеканале быў праанансаваны сюжэт з паклёпніцкімі зьвесткамі адносна яе арганізатараў. 15 чэрвеня сюжэт быў паказаны ў праграме навінаў “Панарама”, дзе са спасылкаю на адзін з сайтаў “палітолага”, нядаўняга супрацоўніка Адміністрацыі прэзідэнта сьцьвярджалася, што праваабаронцы Алесь Бяляцкі і Алег Гулак скралі 400 тысячаў дэляраў, выдаткаваных на правядзеньне маніторынгу.

Напярэдадні выбарчай кампаніі на Першым дзяржаўным тэлеканале быў паказаны прапагандысцкі дакументальны серыял “Сетка”, дзе дэманстраваліся вокны прыватнай кватэры і паведамлялася, што там знаходзіцца офіс незарэгістраванай арганізацыі Праваабарончы цэнтр “Вясна”, якая займаецца дыскрэдытацыяй Беларусі (нагадаем, што “дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь” перасьледуецца ў крымінальным парадку). У гэтым жа сюжэце з негатыўнымі каментарамі паказваліся здымкі прыватнага жылля старшыні ліквідаванага ўладамі Праваабарончага цэнтру “Вясна” А. Бяляцкага. У чэрвені яшчэ некалькі разоў ягонае прозьвішча згадвалася ў негатыўным плане ў разнастайных тэлесюжэтах.

Кампанія правэркі даходаў і маёмасьці праваабаронцаў была распачатая ўладамі таксама ў чэрвені. Прадпісаньні прадставіць дэкла-

рацыі пра даходы і маёмасьць ад Міністэрства па падатках і зборах атрымалі старшыня “Беларускага Хельсінскага камітэту” Алег Гулак, экс-старшыня БХК Тацяна Процька, сябра БХК Зьміцер Маркушэўскі, старшыня ліквідаванага Праваабарончага цэнтру “Вясна” Алесь Бяляцкі, праваабаронца Валянцін Стэфановіч, а таксама члены іх сям’яў.

Асаблівую ўвагу ўлады надавалі перамяшчэньню праваабаронцаў праз беларускую мяжу. Так, з вясны 2008 году ў спецыяльныя сьпісы памежнікаў былі ўключаныя праваабаронцы Алесь Бяляцкі, Валянцін Стэфановіч, Уладзімір Лабковіч, Тацяна Рэвяка, Віктар Сазонаў, Уладзімір Хільмановіч. Пры кожным перасячэньні мяжы спецыяльнаму догляду падвяргаліся іх рэчы, у адносінах да некаторых складаліся спецыяльныя Акты аб правядзеньні мытнага дагляду.

1 траўня на мытні “Варшаўскі мост” у старшыні “Беларускага Хельсінскага камітэту” Алега Гулака і рэгіянальнага актывіста БХК Эдуарда Баланчука былі сканфіскаваныя два нотбукі і некалькі тысячаў еўра. На запыт у дзяржаўны мытны камітэт праваабаронцам адказалі, што па пытаньнях аргтэхнікі і грошай яны павінныя зьвяртацца ў КДБ.

Актыўныя дзеяньні праваабаронцаў выклікалі рэпрэсіі ў дачыненні да іх з боку беларускіх уладаў. Так, 27 сакавіка ў Віцебску падчас аказаньня прававой дапамогі журналісту Вадзіму Баршчэўскаму, у кватэры якога на той час праводзіўся ператрус, быў затрыманы прадстаўнік “Беларускага Хельсінскага камітэту” Павел Левінаў. На яго склалі пратакол адміністрацыйнага правапарушэньня з абвінавачаннем у нецэнзурнай ляяцы і непадпарадкаваньні патрабаваньням супрацоўнікаў міліцыі. У знак пратэсту супраць парушэньня ягоных правоў і фальсіфікацыі дакументаў, на падставе якіх было вылучанае абвінавачаньне, а таксама з мэтай прыцягнуць увагу да гэтага выпадку П. Левінаў абвясціў галадоўку, пра што пісьмова паведаміў выконваючаму абавязкі пракурора Віцебскай вобласьці А. Лескаўцу. Пасьля 14-ці дзён галадоўкі праваабаронца вымушаны быў спыніць яе з-за пагрозаў для здароўя. 26 траўня, пасьля некалькіх паседжаньняў, суд прызнаў П. Левінава вінаватым і вынес пастанову аб адміністрацыйным арышце на 10 сутак і штрафе ў памеры 20 базавых велічыняў. 15 ліпеня П. Левінаў накіраваўся на прыём да пракурора Віцебскай вобласьці, каб дабіцца адмены незаконнага судовага рашэньня па ягонай справе. Пракурор абяцаў разабрацца, аднак пры выхадзе з будынку пракуратуры праваабаронца гвалтам быў затрыманы супрацоўнікамі АМАПу. У РУУС Першамайскага раёну, куды даставілі П. Левінава, яму стала кепска, і “хуткая дапамога” адвезла яго ў 2-ю клінічную

бальніцу. Дзяжурны кардыёлаг пасья размовы па тэлефоне з невядомымі адмовіўся шпіталізаваць праваабаронцу. Выходзячы з бальніцы, П. Левінаў страціў прытомнасьць і патрапіў у рэанімацыю — у яго здарыўся гіпертанічны крыз. Усю ноч палату, у якой ляжаў П. Левінаў, сьцераглі чацьвёра міліцыянтаў, а зранку пасья выпіскі міліцыянты адразу даставілі яго ў ізалятар часовага ўтрыманьня, дзе ён адбыў вызначанае яму пакараньне.

23 траўня ў кватэры віцебскага праваабаронцы Леаніда Сьвеціка супрацоўнікамі КДБ на працягу 9 гадзінаў праводзіўся ператрус, у выніку якога была канфіскаваная аргтэхніка і друкаваная прадукцыя. Пасья гэтага праваабаронцу некалькі гадзінаў дапытвалі ў КДБ. Усе гэтыя дзеянні праводзіліся ў межах крымінальнай справы, узбуджанай 20 траўня па артыкуле 130.1 Крымінальнага кодэксу — “распальваньне нацыянальнай і рэлігійнай варожасьці”, па якой Л. Сьвецік напачатку праходзіў як сьведка, а затым — як падазраваны. Праваабаронца на працягу апошніх гадоў дапамагаў асобам, якія атрымлівалі пагрозы ад неанакцыскай арганізацыі РНЕ (сябрам КХП-БНФ Яну Дзяржаўцаву і Яну Тапыгу, грамадзкай актывістцы Вікторыі Дашкевіч, рэдактару бюлетэну “Кур’ер з Віцебску” Уладзіміру Базану, экс-старшыні гарадзкой арганізацыі АГП Алене Залескай) зьвяртацца ў пракуратуру ды іншыя дзяржаўныя органы са скаргамі. У верасьні крымінальная справа ў дачыненні да Л. Сьвеціка была прыпыненая, а праваабаронца апынуўся пад падпіскаю аб нявыезьдзе. Варта адзначыць, што за апошні час Л. Сьвецікам было падрыхтавана 5 скаргаў на парушэньні правоў беларускіх грамадзянаў, якія былі прынятыя да разгляду Камітэтам па правах чалавека ААН.

26 чэрвеня супрацоўнікамі міліцыі і КДБ была праведзеная спецаперацыя па затрыманьні сябра “Беларускага Хельсінскага камітэту”, аднаго з удзельнікаў маніторынгу выбараў Эдуарда Баланчука. Ягоная машына была затрыманая супрацоўнікамі міліцыі і КДБ каля офісу БХК у Менску, дзе ў гэты час праходзіла нарада праваабаронцаў. Э. Баланчука абвінавацілі ў непадпарадкаваньні патрабаваньням супрацоўнікаў міліцыі і дробным хуліганстве. На наступны дзень праваабаронца быў асуджаны на 10 сутак адміністрацыйнага арышту і штраф у памеры 30 базавых велічыняў, а з ягонай машыны супрацоўнікамі КДБ было канфіскавана 10 нотбукаў.

7 ліпеня ў межах крымінальнай справы, узбуджанай паводле ч. 3 арт. 339 Крымінальнага кодэксу (“асабліва злоснае хуліганства”) па факце выбуху, учыненага ўначы з 3 на 4 ліпеня ў Менску, быў затрыманы ў якасьці падазраванага і правёў 10 сутак у зьянявольенні моладзевы актывіст і праваабаронца Ілья Богдан. У кватэры, дзе ён

жыве, быў праведзены ператрус, у выніку якога быў канфіскаваны нотбук і дакументы, датычныя праваабарончай дзейнасці. Крымінальны перасьлед адносна І. Богдана праз некалькі месяцаў быў спынены ў сувязі з адсутнасцю складу злачынства, а нотбук і праваабарончыя матэрыялы вернутыя.

У ліпені ў межах расьсьледаваньня справы аб арганізацыі выбуху ў Менску ва ўпраўленьні КДБ Гародні быў дапытаны праваабаронца Віктар Сазонаў, у яго былі ўзятыя адбіткі пальцаў. Праз тыдзень праваабаронцу зноў выклікалі ў міліцыю для атрымання біямэтрычных дадзеных.

6 сакавіка ў прыватны дом бабрыйскага праваабаронцы Ігара Ходзькі пад выглядам пажарнага агляду ўварваліся некалькі чалавек. Яны правялі ператрус і канфіскавалі каля 500 асобнікаў газеты “Свабода”. Праваабаронца І. Ходзька і грамадзкі актывіст А. Чыгір пры спробе перашкодзіць правядзеньню незаконных дзеяньняў прадстаўнікоў улады былі зьбітыя.

8 чэрвеня ў Гомелі падчас правядзеньня семінару праваабаронцаў з актывістамі моладзевага дэмакратычнага руху на тэму прэвентыўнай абароны, у офіс абласной арганізацыі АГП, дзе адбывалася сустрэча, увайшлі чатыры супрацоўнікі міліцыі. Прычынай свайго зьяўленьня яны назвалі пошук зьбеглага злачынцы, які, згодна з атрыманай ананімнай інфармацыяй, хаваецца па гэтым адрасе. Міліцыянты выклікалі сьпецназ, правялі дагляд памяшканьня, перапісалі пашпартныя дадзеньня прысутных, затым пакінулі памяшканьне.

У офісным памяшканьні наваполацкіх праваабаронцаў у сьнежні невядомымі былі пашкоджаныя ралеты на вокнах і намаляваная на сьцяне свастыка.

Драматычна ў некаторых гарадах Беларусі разьвіваліся падзеі, зьвязаныя са сьвяткаваньнем 60-й гадавіны прыняцьця Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. 10 сьнежня ў Гародні пры раздачы тэкстаў Дэкларацыі ды іншых праваабарончых матэрыялаў былі затрыманыя праваабаронцы і журналісты Віктар Сазонаў, Уладзімір Хільмановіч, Ян Роман, Алег Каленкоў. У РУУС Ленінскага раёну ва ўсіх былі ўзятыя тлумачэньні, канфіскаваныя накідкі з надпісам “60 гадоў Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека” і тэксты Дэкларацыі. Праз дзьве з паловай гадзіны затрыманых адпусьцілі.

У гэты ж дзень у Магілёве былі затрыманыя і некалькі гадзінаў правялі ў апорным пункце аховы парадку праваабаронцы і юрысты незалежнага прафсаюзу Аляксандр Каралёў і Аляксандр Падалян, якія раздавалі мінакам тэкст Усеагульнай дэкларацыі.

ПРАВААБАРОНЧАЯ ДЗЕЙНАСЬЦЬ. ЦІСК НА ПРАВААБАРОНЦАЎ...

У Менску 10 сьнежня пры раздачы Дэкларацыяў на прасьпекце Незалежнасьці з ужываньнем гвалту былі затрыманыя праваабаронцы Алясь Бяляцкі, Уладзімір Лабковіч, Алег Мацкевіч, Марына Статкевіч, Валянцін Стэфановіч, Сяргей Сыс, Ірына Тоўсьцік, а таксама моладзевыя актывісты Франак Вячорка, Сяржук Карповіч, Антон Койпіш, Сяргей Семянюк. Усе яны былі дастаўленыя ў РУУС Цэнтральнага раёну, дзе іх пратрымалі каля дзвюх гадзінаў, а затым выпусьцілі, сканфіскаваўшы тэксты Дэкларацыяў і накідкі з надпісам “60 гадоў Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека”.

Спробы праваабаронцаў адсьвяткаваць 60-ю гадавіну прыняцьця Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека шляхам правядзеньня санкцыянаваных акцыяў натыкаліся на перашкоды з боку ўладаў. Так, Віцебскі гарвыканкам адмовіў Паўлу Левінаву ў правядзеньні пікетаў на той падставе, што месца іх правядзеньня было заяўленае ў жылых кварталах гораду, а не ў загадзя вызначаных гарадзкіх парках на краі абласнога цэнтру. Спробы абскарджаньня рашэньня выканкаму аб забароне пікетаў у судзе ня мелі станоўчага выніку.

Мітынг у гонар 60-х угодкаў Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека быў дазволена Берасьцейскім гарвыканкамам на стадыёне “Лакматыў”. Разам з тым напярэдадні міліцыянтамі былі затрыманыя актывісты Зінаіда Міхнюк і Валянціна Лазарэнкава, якія на вуліцы раздавалі запрашэньні на санкцыянаванае мерапрыемства.

Баранавіцкія гарадзкія ўлады ўвогуле не адрэагавалі на прапанову мясцовых праваабаронцаў і грамадзкіх актывістаў аб разьмяшчэньні ў горадзе хаця б адной інфармацыйнай расьсяжкі да 60-й гадавіны Усеагульнай дэкларацыі. Адначасова быў арганізаваны ціск на падпісантаў дадзенага звароту. Так, 4 сьнежня супрацоўнік міліцыі прыйшоў на кватэру да праваабаронцы Сяргея Гоўшы і паведаміў, што ён накіраваны з праверкай намесьнікам начальніка баранавіцкай міліцыі, бо ў іх зьявілася інфармацыя, што ў кватэры праваабаронцы знаходзіцца забароненая літаратура. Ордэр на правядзеньне ператрусу прад’яўлены ня быў.

Такім чынам, на працягу 2008 году ўмовы працы беларускіх праваабаронцаў былі набліжаныя да экстрэмальных. За праваабарончую дзейнасьць яны неаднаразова атрымлівалі пагрозы, затрымліваліся, асуджаліся, у іх памяшканьнях праводзіліся дагляды і ператрусы, канфіскоўвалася офісная тэхніка. Тым ня менш, эфэктыўная дзейнасьць, накіраваная на абарону правоў чалавека ў краіне, працягвалася.

P6_TA-PROV(2008)0071

Беларусь

Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту па Беларусі ад 21 лютага 2008 г.

Еўрапейскі Парламент,

— улічваючы свае папярэднія рэзалюцыі па сітуацыі ў Беларусі, у прыватнасці рэзалюцыю ад 6 красавіка 2006 па сітуацыі ў Беларусі пасля прэзідэнцкіх выбараў 19 сакавіка 2006¹,

— улічваючы дэкларацыю Камісіі ад 21 лістапада 2006 аб гатоўнасці Еўрапейскага Саюзу ўзнавіць ягоня адносіны з Беларуссю і яе народам у межах Еўрапейскай палітыкі добрасуседства (ЕПД),

— улічваючы сваю Прэмію Сахарава за свабоду думкі, прысуджаную Беларускай Асацыяцыі Журналістаў 14 сьнежня 2004 і Аляксандру Мілінкевічу 13 сьнежня 2006,

— улічваючы Правіла 115(5) сваіх Працэдурных Правілаў,

А. паколькі ён неаднаразова асуджаў несапраўдныя прэзідэнцкія, парламенцкія і мясцовыя выбары ў Беларусі,

Б. паколькі ён заклікаў Савет і Камісію ўнесці прапановы адносна далейшага ціску на рэжым Лукашэнкі ў межах міжнародных арганізацыяў і патрабаваў, каб быў вылучаны поўны пакет канкрэтных і мэтанакіраваных санкцыяў, якія сурова караюць адказных за прыгнёт без прычынення дадатковых пакутаў грамадзянам Беларусі,

В. паколькі ён у прыватнасці асуджаў той факт, што мясцовая дэмакратыя, якая зьяўляецца падмуркам любога дэмакратычнага кіравання і выражае волю звычайных людзей дзеля ажыццяўлення іх сапраўдных надзеяў і чаканняў, ігнаравалася ў Беларусі,

Г. паколькі пастаянны палітычны і адміністрацыйны ўціск недзяржаўных арганізацыяў у Беларусі пагражае іх існаваньню і падрывае іх незалежнасць,

Д. паколькі ў студзені 2008 адбылася серыя акцыяў пратэсту прадпрымальнікаў у Менску, лідэры якіх затрымліваліся, а часта і зьбіваліся,

Е. Паколькі нядаўна адбыліся пазітыўныя зьмены адносна заснаваньня дэлегацыі Камісіі ў Менску,

1. Выказвае глыбокае шкадаваньне ў сувязі з адсутнасцю паляпшэньня сітуацыі з дэмакратыяй, правамі чалавека і вяршэнствам

права ў Беларусі; указвае, што пастаянныя адвольныя арышты актывістаў грамадзянскай супольнасці і апазіцыі (асабліва часовае затрыманьне Аляксандра Мілінкевіча) і перасьлед незалежных мас-медыя супярэчаць нядаўнім выказваньням Беларускага Ураду аб ягоным жаданні палепшыць адносіны з Еўрапейскім Саюзам;

2. Выказвае сваё шкадаваньне з нагоды асуджэньня журналіста Аляксандра Зьдзьвіжкова да трох гадоў турэмнага зьняволеньня, мяркуючы, што пакараньне зьяўляецца неапраўдана жорсткім, і заклікае Беларускі Урад перагледзець ягонае рашэньне;

3. Адзначае нядаўняе вызваленьне некалькіх актывістаў дэмакратычнай апазіцыі, уключаючы лідэраў моладзевага руху Беларускага Народнага Фронту і “Маладога Фронту”, і разам з тым асуджае арышт актывістаў на 15 дзён і пагрозы іх выключэньня з вышэйшых навучальных устаноў пасля мірных дэманстрацыяў 16 студзеня 2008, праведзеных дзеля адзначэньня дня салідарнасьці са зьняволенымі актывістамі беларускай апазіцыі і сем’ямі зніклых вядомых беларусаў;

4. Заклікае беларускія ўлады неадкладна і безумоўна вызваліць апошняга палітычнага зьняволенага Аляксандра Казуліна і спыніць запалоханьне, перасьлед, мэтавы арышт і палітычна матываваны судовы перасьлед актывістаў дэмакратычнай апазіцыі і грамадзянскай супольнасці ў Беларусі;

5. Вітае нядаўнія зрухі, зьвязаныя са згодай на заснаваньне дэлегацыі Камісіі ў Менску ў якасьці пазітыўнага кроку да ўзнаўленьня дыялогу з Еўрапейскім Саюзам; заахвочвае Камісію выкарыстаць поўны патэнцыял адкрыцьця дэлегацыі;

6. Узгадвае, што 21 лістапада 2006 Еўрапейскі Саюз абвясціў сваю гатоўнасьць узнавіць адносіны з Беларуссю і яе народам у межах ЕПД, як толькі Беларускі Урад прадэманструе павагу да дэмакратычных каштоўнасьцяў і асноўных правоў беларускага народу;

7. Падкрэсьлівае, што для ўступленьня ў любы рэальны дыялог з ЕС Беларусі неабходна выканаць астатнія ўмовы, прадстаўленьня ў “недакуменце” пад назваю “Што Еўрапейскі Саюз мог бы прынесці Беларусі”, у тым ліку: вызваленьне палітычных зьняволеных, адмену сьмяротнага пакараньня, забесьпячэньне свабоды мас-медыя і права на самавыражэньне, незалежнасьць судовай улады і павагу да дэмакратычных каштоўнасьцяў і асноўных правоў беларускага народу;

8. Асуджае той факт, што Беларусь зьяўляецца адзінай краінай Еўропы, у якой дасюль існуе сьмяротнае пакараньне, што супярэчыць еўрапейскім каштоўнасьцям;

9. Заклікае беларускія ўлады адмяніць Дэкрэт № 70 ад 8 лютага 2008, прадпісаньні якога парушаюць права беларускіх грамадзянаў на адукацыю, ствараючы перашкоды пры паступленьні ў вышэйшыя навучальныя ўстановы;

10. Заклікае беларускія ўлады выконваць рэкамендацыі Арганізацыі па Бясьпецы і Супрацоўніцтву ў Еўропе (АБСЕ) пры арганізацыі надыходзячых парламенцкіх выбараў, прызначаных на 28 верасьня 2008; заклікае Урад прадаставіць прадстаўнікам дэмакратычнай апазіцыі доступ у выбарчыя камісіі, прадаставіць рэгістрацыю ўсім кандыдатам у парламент і іх назіральнікам і не ствараць перашкодаў для ўсеабдымнага і поўнага міжнароднага назіраньня за выбарамі;

11. Заклікае Савет і Камісію прадпрыняць далейшыя крокі па спрашчэньні і лібералізацыі візавых працэдураў для беларускіх грамадзянаў, паколькі толькі такія дзеяньні могуць дапамагчы ў дасягненьні галоўных мэтай палітыкі Еўрапейскага Саюзу ў дачыненні да Беларусі, а менавіта — спрыяць інтэнсіфікацыі кантактаў паміж людзьмі і дэмакратызацыі краіны; у сувязі з гэтым заклікае разгледзець магчымасьць зьніжзеньня кошту візаў для беларускіх грамадзянаў, якія ўязджаюць на Шэнгенскую тэрыторыю, што зьяўляецца адзіным шляхам прадухіленьня ўзрастаючай ізаляцыі Беларусі і яе грамадзянаў;

12. Заклікае краіны-ўдзельніцы Шэнгенскага пагадненьня выкарыстоўваць усе даступныя інструменты (нацыянальныя візавыя кошты) дзеля спрыяньня перамяшчэньню беларускіх грамадзянаў па тэрыторыі кожнай з краінаў-удзельніц;

13. Заклікае Савет, Камісію і міжнародную супольнасьць у цэлым пашырыць падтрымку грамадзянскай супольнасьці ў Беларусі, у прыватнасьці павысіць фінансавую падтрымку незалежным мас-медыя, незьзяраўным арганізацыям і беларускім студэнтам, якія навучаюцца за мяжой; вітае фінансавую падтрымку, якая аказваецца Камісіяй Еўрапейскаму гуманітарнаму ўніверсітэту ў Вільні (Літва); заклікае Савет і Камісію разгледзець фінансавую падтрымку існуючага праекту, скіравага на стварэньне незалежнага беларускага тэлевізійнага каналу БелСат;

14. Выказвае салідарнасьць з аб'яднанай дэмакратычнай апазіцыяй Беларусі і лідэрам гэтага руху Аляксандрам Мілінкевічам, а таксама з усімі беларускімі грамадзянамі, якія імкнуцца да незалежнай, дэмакратычнай і адкрытай Беларусі, заснаванай на вяршэнстве права; заахвочвае лідэраў апазіцыі дэманстраваць еднасьць і прыняць рашэньне адносна парламенцкіх выбараў;

15. Выказвае шкадаваньне ў сувязі з неаднаразовымі адмовамі беларускіх уладаў у выдачы візаў дэпутатам Еўрапейскага Парламенту

на працягу апошніх двух гадоў; заклікае беларускія ўлады не ствараць перашкодаў візітам дэлегацыі Еўрапейскага Парламенту па адносінах з Беларусьсю і атрыманьню непасрэднага досьведу ў Беларусі;

16. Асуджае абмежаваньні, накладзеныя беларускімі ўладамі на замежнае духавенства з мэтай абмежаваньня ягонага доступу ў краіну дзеля працы ў рэлігійных арганізацыях і заклікае беларускія ўлады адмяніць гэтыя абмежаваньні;

17. Даручае свайму Прэзідэнту перадаць гэтую рэзалюцыю ў Савет, Камісію, парламенты і ўрады краінаў-удзельніц, Генеральнаму Сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў, Парламенцкай Асамблеі АБСЕ і Савету Еўропы, а таксама беларускім уладам.

¹ OJ C 293 E, 2.12.2006, p. 304.

P6_TA(2008)0239

Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту ад 22 траўня 2008 г. па арышце палітычных апанентаў у Беларусі

Еўрапейскі Парламент,

— улічваючы свае папярэднія рэзалюцыі па сітуацыі ў Беларусі, у прыватнасці рэзалюцыю ад 6 красавіка 2006 па сітуацыі ў Беларусі пасля прэзідэнцкіх выбараў 19 сакавіка 2006¹,

— улічваючы дэкларацыю Камісіі ад 21 лістапада 2006 аб гатоўнасці Еўрапейскага Саюзу ўзнавіць адносіны з Беларуссю і яе народам у межах Еўрапейскай Палітыкі Добрасуседзтва (ЕПД),

— улічваючы Дэкларацыю па Беларусі Старшынства ЕС ад 28 сакавіка,

— улічваючы заяву Старшынства ЕС ад 29 красавіка 2008 па ўзнаўленні турэмнага знявольнення і пераследу палітычных апанентаў у Беларусі,

— улічваючы заяву Старшынства ЕС ад 6 траўня 2008 па нядаўнім паляпшэнні адносінаў паміж Беларуссю і Злучанымі Штатамі,

— улічваючы Правіла 115(5) сваіх Працэдурных Правілаў,

А. паколькі два беларускія дэмакратычныя актывісты, Андрэй Кім і Сяргей Парсюкевіч, атрымалі вялікія пакаранні за ўдзел у мірных дэманстрацыях прадпрымальнікаў 10 і 21 студзеня 2008,

Б. паколькі працяг знявольнення Аляксандра Казуліна зьяўляецца яшчэ адным прыкладам ігнаравання Беларуссю сваіх абавязальстваў паважаць прынцыпы і абавязкі Арганізацыі па Бяспецы і Супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ), удзельніцай якой зьяўляецца Беларусь,

В. паколькі ён заклікаў Савет і Камісію ўнесці прапановы адносна далейшага ціску на рэжым Лукашэнкі ў межах міжнародных арганізацыяў і патрабаваў, каб быў вылучаны поўны пакет канкрэтных і мэтанакіраваных санкцыяў, якія б сурова каралі адказных за прыгнёт, без прычынення дадатковых пакутаў грамадзянам Беларусі,

Г. паколькі ён асудзіў выкарыстанне сілы і арышт вялікай колькасці ўдзельнікаў акцыі ў гонар Дня Волі ў Менску і іншых гарадах Беларусі 25 сакавіка 2008,

Д. паколькі рашэнне ўраду Беларусі абвесьціць 10 дыпламатаў Злучаных Штатаў персонамі *non-grata* і гвалтоўнае выгнанне Амбусадара ЗША ў Беларусі зьяўляюцца мерамі неапраўданымі, якія шкодзяць інтарэсам беларускага народу,

1. Выказвае глыбокае шкадаваньне ў сувязі з адсутнасьцю паляпшэньня сітуацыі з дэмакратыяй, правамі чалавека і вяршэнствам права ў Беларусі; указвае, што пастаянныя адвольныя арышты актывістаў грамадзянскай супольнасьці і апазіцыі (асабліва часовае затрыманьне і суд над Аляксандрам Мілінкевічам) і перасьлед незалежных мас-медыя супярэчаць нядаўнім выказваньням Беларускага ўраду аб ягоным жаданьні палепшыць адносіны з Еўрапейскім Саюзам;

2. Асуджае жорсткія прысуды, вынесеныя Сяргею Парсюкевічу і Андрэю Кіму 22 і 23 красавіка 2008 у Менску за іх удзел у акцыі прадпрымальнікаў 10 студзеня 2008; у той жа час выказвае шкадаваньне ў сувязі з празьмерным ужываньнем сілы беларускімі сілавымі структурамі і арыштамі мірных грамадзянаў, якія сабраліся 25 сакавіка 2008, каб адзначыць дзевяносьтыя ўгодкі заснаваньня Беларускай Народнай Рэспублікі; заклікае беларускія ўлады безумоўна ўстрымлівацца ад выкарыстаньня сілы супраць прадстаўнікоў дэмакратычнай апазіцыі;

3. Заклікае беларускія ўлады неадкладна і безумоўна вызваліць палітычнага зьняволенага Аляксандра Казуліна і спыніць запалохваньне, перасьлед, мэталы арышт і палітычна матываваны судовы перасьлед актывістаў дэмакратычнай апазіцыі і грамадзянскай супольнасьці ў Беларусі;

4. Нагадвае, што захаваньне дэмакратычных прынцыпаў зьяўляецца ключавым пытаньнем для нармалізацыі адносінаў з Беларусьсю;

5. Асуджае затрыманьне журналістаў міжнародных мас-медыя, вобсыкі ў іх дамах і канфіскацыю або зьнішчэньне іх абсталяваньня беларускімі спецслужбамі (КДБ) і асуджае высылкі, прадпрынятыя беларускімі ўладамі дзеля парушэньня свабоды мас-медыя;

6. Просіць Савет і Камісію прадаставіць істотную падтрымку ахвярам парушэньняў правоў чалавека ў Беларусі; мяркуе, што павелічэньне фінансавай падтрымкі арганізацыям грамадзянскай супольнасьці, у прыватнасьці незалежным мас-медыям, неабходная для прапаганды правоў чалавека ў краіне;

7. Нагадвае, што 21 лістапада 2006 Еўрапейскі Саюз абвесьціў сваю гатоўнасьць узнавіць адносіны з Беларусьсю і яе народам у межах ЕПД, як толькі Беларускі ўрад прадэманструе павагу да дэмакратычных каштоўнасьцяў і асноўных правоў беларускага народу;

8. Падкрэсьлівае, што для ўступленьня ў любы рэальны дыялог з ЕС Беларусі неабходна выканаць астатнія ўмовы, прадстаўленыя ў “недакуменце” пад назваю “Што Еўрапейскі Саюз мог бы прынесці Беларусі”, у тым ліку: вызваленьне палітычных зьняволеных, адмену сьмяротнага пакараньня, забесьпячэньне свабоды мас-медыя і пра-

ва на самавыражэнне, незалежнасць судовай улады і павагу да дэмакратычных каштоўнасцяў і асноўных правоў беларускага народу;

9. Асуджае той факт, што Беларусь зьяўляецца адзінай краінай Еўропы, у якой дасюль існуе сьмяротнае пакараньне, што супярэчыць еўрапейскім каштоўнасцям;

10. Глыбока шкадуе ў сувязі з Законам 2002 году “Аб свабодзе сумленьня і рэлігійных арганізацыях”, які супярэчыць міжнародным прынцыпам рэлігійнай свабоды і правоў чалавека, уключаючы выкладзеныя ў Міжнародным Пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП), і прызнае, што ў выніку гэтага закону дзейнасьць многіх рэлігійных суполак была абмежаваная і іх лідэры падвяргаліся пастаяннаму перасьледу, штрафам і турэмнаму зняволеньню;

11. Заклікае беларускія ўлады цалкам выконваць стандарты АБСЕ пры арганізацыі парламенцкіх выбараў увосень 2008 і стварыць усе ўмовы для свабодных і справядлівых выбараў; заклікае ўрад Беларусі забясьпечыць прадстаўнікам дэмакратычнай супольнасьці свабодны доступ у акруговыя выбарчыя камісіі, забясьпечыць рэгістрацыю ўсіх кандыдатаў у парламент і іх назіральнікаў і не ствараць перашкодаў для ўсеабдымнага і поўнага міжнароднага назіраньня за выбарамі;

12. Заклікае беларускі ўрад падтрымаць і забясьпечыць абарону ўсіх асноўных правоў чалавека і забясьпечыць выкананьне Беларуссю міжнародных стандартаў, у прыватнасьці, артыкулу 18 Міжнароднага Пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах (МПГПП);

13. Заклікае беларускі ўрад перагледзець Закон 2002 году “Аб свабодзе сумленьня і рэлігійных арганізацыях” і ўзнавіць працэдуры, якія гарантуюць павагу да свабоды сумленьня;

14. Выказвае салідарнасьць з аб’яднанай дэмакратычнай апазіцыяй Беларусі і ўсімі беларускімі грамадзянамі, якія імкнуцца да незалежнай, дэмакратычнай і адкрытай Беларусі, заснаванай на вяршэнстве права; заахвочвае лідэраў апазіцыі дэманстравачь еднасьць і прыняць рашэньне наконт парламенцкіх выбараў;

15. Заклікае Савет і Камісію прадпрыняць далейшыя крокі па спрашчэньні і лібералізацыі візавых працэдураў для беларускіх грамадзянаў, паколькі толькі такія дзеяньні могуць дапамагчы ў дасягненьні галоўных мэтаў палітыкі Еўрапейскага Саюзу ў дачыненні да Беларусі, а менавіта — спрыяць інтэнсіфікацыі кантактаў паміж людзьмі і дэмакратызацыі краіны; у сувязі з гэтым заклікае разгледзець магчымасьць зьніжэньня кошту візаў для беларускіх грамадзянаў, якія ўязджаюць на Шэнгенскую тэрыторыю, што зьяўляецца адзіным шляхам прадухіліць узрастаючую ізаляцыю Беларусі і яе грамадзянаў;

16. Выказвае шкадаваньне ў сувязі з неаднаразовымі адмовамі беларускіх уладаў у выдачы візаў дэпутатам Еўрапейскага Парламенту на працягу апошніх двух гадоў; заклікае беларускія ўлады не ствараць перашкодаў візітам дэлегацыі Еўрапейскага Парламенту па адносінах з Беларусьсю і атрыманьню непасрэднага досьведу ў Беларусі;

17. Выказвае сваю салідарнасьць са Злучанымі Штатамі і іх дыпламатычнай службай, і заклікае ўрад Беларусі перагледзець сваё рашэньне і прадпрыняць неадкладныя крокі, якія б дазволілі нармалізаваць адносіны паміж Беларусьсю і Злучанымі Штатамі на падставе ўзаемавыгоднага супрацоўніцтва;

18. Даручае свайму Прэзідэнту перадаць гэтую рэзалюцыю ў Савет, Камісію, парламенты і ўрады краінаў-удзельніц, Генеральнаму Сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў, Парламенцкай Асамблеі АБСЕ і Савету Еўропы, а таксама беларускім уладам.

¹ ОJ C 293 E, 2.12.2006, стар. 304.

P6_TA(2008)0239

**Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту
ад 9 кастрычніка 2008 г. па сітуацыі ў Беларусі
пасля парламенцкіх выбараў 28 верасня 2008 г.**

Еўрапейскі Парламент,

— улічваючы свае папярэднія рэзалюцыі па сітуацыі ў Беларусі, у прыватнасці рэзалюцыю ад 22 траўня 2008(1) ,

— улічваючы дэкларацыю Камісіі ад 21 лістапада 2006 аб гатоўнасці Еўрапейскага Саюзу ўзнавіць ягонныя адносіны з Беларуссю і яе народам у межах Еўрапейскай Палітыкі Добрасуседства (ЕПД),

— улічваючы Дэкларацыю Старшынства Савету ад імя ЕС ад 26 жніўня 2008 наконт вызвалення Сяргея Парсюкевіча і Андрэя Кіма,

— улічваючы высновы Савету ад 15-16 верасня 2008 па Беларусі,

— улічваючы папярэднія высновы назіральнай місіі АБСЕ ў Беларусі ад 29 верасня 2008,

— улічваючы заяву Прэзідэнцтва Савету Еўрапейскага Саюзу па парламенцкіх выбарах у Беларусі ад 30 верасня 2008,

— улічваючы Правіла 103(4) сваіх Працэдурных Правілаў,

А. паколькі пасля вызвалення беларускімі ўладамі паміж 16 і 20 жніўня 2008 палітычных зняволеных, спадароў Аляксандра Казуліна, Сяргея Парсюкевіча і Андрэя Кіма ў Беларусі на дадзены час ня ўтрымліваецца ніводнага міжнародна прызнанага палітычнага зняволенага,

Б. паколькі вызваленне палітычных зняволеных было разгледжана ЕС як значны крок да прыняцця Беларуссю падставовых каштоўнасцяў дэмакратыі, павагі да правоў чалавека і вяршэнства права, і было адной з перадумоваў перагляду абмежавальных мераў, якія на цяперашні час датычаць некаторых вядучых палітычных фігураў у Беларусі, і паступовага аднаўлення адносінаў з Беларуссю,

В. паколькі 10 ліпеня 2008 Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка публічна заклікаў да правядзення адкрытых і дэмакратычных выбараў і нагадаў аб гэтым падчас свайго тэлевізійнага выступу 29 жніўня 2008, абяцаючы, што гэтыя выбары будуць беспрэцэдэнтнымі па сваёй справядлівасці,

Г. паколькі дэмакратычны ўнёсак і плюралістычны аспект парламенцкіх выбараў, прызначаных на 28 верасня 2008 быў успрыняты ЕС як яшчэ адна магчымасць для Беларусі прадэманстраваць павагу да дэмакратычных каштоўнасцяў і еўрапейскіх стандартаў,

Д. паколькі ў гэтым кантэксьце ЕС вітаў дзейнасьць назіральнікаў АБСЕ/Бюро па Дэмакратычных Інстытутах і Правах Чалавека (БДІПЧ), падкрэсьліваў важнасьць забесьпячэньня гэтым назіральнікам доступу да ўсіх стадыяў выбарчага працэсу, уключаючы падлік галасоў, і ў прыватнасьці падкрэсьліваў важнасьць забесьпячэньня правоў апазіцыі: як права балатавацца, так і права доступу да выбарчых камісіяў і мас-медыя,

Е. паколькі ЕС, у выпадку, калі б выбары прайшлі гладка, быў гатовы распачаць перагляд абмежавальных мераў у дачыненні да беларускіх лідэраў і прадпрыняць пазітыўныя і канкрэтныя меры, якія вядуць да паступовага ўзнаўленьня адносінаў з Беларусьсю,

Ё. паколькі просьба Аб'яднаных Дэмакратычных Сілаў Беларусі да ўраду аб уступленьні ў адкрыты дыялог па выбарчым працэсе была праігнараваная; паколькі апазіцыйныя кандыдаты выказвалі занепакоенасьць справядлівасьцю выбарчага працэсу, спасылаючыся на адсутнасьць упэўненасьці ў працэсе галасаваньня і чакаемай працэдуры падліку галасоў,

Ж. паколькі ў сваіх папярэдніх высновах Назіральная Місія АБСЕ заявіла, што, хаця былі некаторыя невялікія паляпшэньні, выбары 28 верасьня 2008, якія адбыліся ў строга кантралюемых умовах з ледзь бачнай кампаніяй і вызначаліся адсутнасьцю празрыстасьці пры падліку галасоў і падсумаваньні вынікаў з розных участкаў, ніяк не адпавядалі міжнародна прызнаным дэмакратычным стандартам,

З. паколькі апазіцыя, якая не атрымала ніводнага са 110 месцаў, абвесьціла выбары фарсам, выказваючы свае апасеньні, што “Флірт” Лукашэнкі з дэмакратыяй скончыўся, і заклікала ЕС і ЗША не прызнаваць вынікі выбараў,

І. паколькі старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі Беларусі абвесьціла гэтыя выбары “свабоднымі і справядлівымі”,

Й. паколькі каля 800 прыхільнікаў апазіцыі пратэставалі ў Менску вечарам у дзень выбараў,

1. Выказвае сваю задаволенасьць, што палітычныя зьняволеныя, спадары Аляксандр Казулін, Сяргей Парсюкевіч і Андрэй Кім былі вызваленыя; нягледзячы на гэта, спадзяецца таксама, што яны будуць мець магчымасьць карыстацца ўсімі грамадзянскімі правамі, гарантаванымі беларускім грамадзянам Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь;

2. Выказвае шкадаваньне, што значны прагрэс у дэмакратычным разьвіцьці Беларусі ў інтарэсах беларускага народу, на які спадзяваўся ЕС, не адбыўся і, нягледзячы на некаторыя маленькія паляпшэньні, парламенцкія выбары ў Беларусі, праведзеныя 28 верасьня 2008, зусім не адпавядалі міжнародным стандартам;

3. Лічыць, што легітымнасьць абранага ў Беларусі парламенту пад пытаньнем;

4. Занепакоены, што міністр унутраных справаў аб'явіў акцыю пратэсту, арганізаваную апазіцыяй 28 верасьня 2008 у Менску, грубым парушэньнем грамадзкага парадку, і таксама занепакоены паведамленьнямі, што інфармацыя аб акцыі будзе перададзена Генеральнаму Пракурору для праверкі; заклікае беларускія ўлады паважаць падставовыя правы на сход і самавыражэньне, гарантаваныя беларускай Канстытуцыяй;

5. Указвае, што хаця ЕС і адзначыў нядаўняе вызваленьне некалькіх актывістаў і спадзяваўся на паляпшэньне ў арганізацыі выбараў, пастаянная адмова арганізаваць свабодныя і справядлівыя выбары будзе далейшым рэгрэсам для Беларусі і сур'ёзным выклікам адносінам паміж Беларусьсю і Еўрапейскім Саюзам;

6. Заклікае беларускі Урад пацьвердзіць ягоня заявы аб жаданні палепшыць супрацоўніцтва з ЕС і стварыць больш спрыяльныя ўмовы для пачатку дыскусіяў паміж ЕС і Беларусьсю;

7. У сувязі з гэтым заклікае беларускі Урад рухацца ў будучым да сапраўды дэмакратычных выбараў у адпаведнасьці з міжнароднымі дэмакратычнымі стандартамі праз увядзеньні зьменаў у выбарчае заканадаўства і практыку, як напрыклад:

а) стварэньне справядлівых умоваў і магчымасьцяў для правядзеньня сапраўднай выбарчай кампаніі ўсімі кандыдатамі;

б) забесьпячэньне прадстаўніцтва ўсіх партыяў, што удзельнічаюць у выбарах, у выбарчых камісіях усіх узроўняў і на ўзроўні ўчастковых выбарчых камісіяў у прыватнасьці;

в) забесьпячэньне такой працэдуры падліку галасоў, якая б выключала любыя магчымасьці фальсіфікацыяў;

г) адмена датэрміновага галасаваньня або хаця б забесьпячэньне асобнага падліку вынікаў папярэдняга галасаваньня і асобнага ўнясення вынікаў папярэдняга галасаваньня і галасаваньня ў дзень выбараў у выбарчыя пратаколы;

8. Заклікае беларускі Урад захоўваць правы чалавека шляхам:

а) унясення неабходных зьменаў у Крымінальны кодэкс Беларусі, адмяніўшы Артыкулы 193, 367, 368 і 369-1, некаторыя з якіх, у прыватнасьці Артыкул 193, узгадваюцца Amnesty International і якія часта незаконна выкарыстоўваюцца як сродак рэпрэсіяў;

б) устрыманьня ад пагрозаў крымінальнага перасьледу, у тым ліку за ўхіленьне ад выкананьня вайсковага абавязку ў Беларусі, супраць студэнтаў, выключаных з універсітэтаў за іх грамадзкую дзейнасьць і вымушаных працягваць сваё навучаньне за мяжой;

в) зьняцця ўсіх перашкодаў належнай рэгістрацыі НДА ў Беларусі;
 г) паляпшэння адносінаў і павагі да нацыянальных меншасцяў, уключаючы прызнанне законна абранага кіраўніцтва Саюзу Палякаў на Беларусі на чале з Анжэлікай Борыс, культуры, цэркваў, адукацыйнай сістэмы, гістарычнай і матэрыяльнай спадчыны, з мэтай пакаласці канец самаізаляцыі ад астатняй Еўропы ды істотна палепшыць адносіны паміж ЕС і Беларусью;

9. Узгадвае, што 21 лістапада 2006 Еўрапейскі Саюз абвесьціў сваю гатоўнасць узнавіць адносіны з Беларусью і яе народам у межах ЕПД, як толькі беларускі Урад прадэманструе павагу да дэмакратычных каштоўнасцяў і асноўных правоў беларускага народу;

10. Заклікае Савет і Камісію працягнуць дыялог з Беларусью і распрацоўваць у дачыненні да яе палітыку, падвержаную строгай пазітыўнай абумоўленасці, заснаванай на паступовым пакрокавым падыходзе, якая ўключае кантрольныя кропкі, расклады, праверачную формулу і адэкватныя фінансавыя рэсурсы;

11. Заклікае Савет і Камісію разгледзець магчымасць выбарачнага перагляду і магчымага прыпынення існуючых абмежавальных мераў з мэтай прынесці выгаду простым жыхарам і заахоўваць развіццё свабоднага грамадства;

12. Заклікае Савет і Камісію не адмяняць забарону на выдачу візаў для тых, хто непасрэдна ўдзельнічаў у парушэнні дэмакратычных выбарчых стандартаў і правоў чалавека; заклікае да разгляду магчымасці шасцімесячнага прыпынення гэтай санкцыі ў адносінах да іншых чыноўнікаў, пры ўмове, што падчас гэтага перыяду ў абмежавальны Закон аб мас-медыя, прыняты ў канцы ліпеня 2008, будуць унесены праўкі перад ягоным поўным уступленьнем у сілу;

13. Заклікае Савет і Камісію прадпрыняць далейшыя крокі па спрашчэнні і лібералізацыі візавых працэдураў для беларускіх грамадзянаў, паколькі такія дзеянні надзвычай важныя для дасягнення галоўных мэтаў палітыкі Еўрапейскага Саюзу ў дачыненні да Беларусі, а менавіта — спрыяць інтэнсіфікацыі кантактаў паміж людзьмі і дэмакратызацыі краіны; у сувязі з гэтым заклікае разгледзець магчымасць зніжэння кошту візаў для беларускіх грамадзянаў, якія ўязджаюць на Шэнгенскую тэрыторыю, што зьяўляецца адзіным шляхам прадухіліць узрастаючую ізаляцыю Беларусі і яе грамадзянаў; заклікае беларускія ўлады спыніць іх практыку адмоваў у выдачы выязных візаў сваім грамадзянам, у прыватнасці, дзецям і студэнтам;

14. Заклікае Савет і Камісію разгледзець магчымасць выбарачнага прымянення Інструменту Еўрапейскага Добрасуседства і Партнёрства (2) і Еўрапейскага Інструменту па Правах Чалавека і Дэмак-

раты (3) у дачыненні да Беларусі для пашырэння дапамогі грамадзянскай супольнасці Беларусі і, у прыватнасці, каб павялічыць фінансавую дапамогу незалежным мас-медыя, НДА і беларускім студэнтам, якія навучаюцца за мяжой; вітае фінансавую дапамогу, якая аказваецца Камісіяй Беларускаму “Еўрапейскаму гуманітарнаму ўніверсітэту” ў выгнанні ў Вільні (Літва); заклікае Савет і Камісію зьвярнуцца да беларускага Ураду, каб у якасці знака добрай волі і пазітыўных зьменаў, стварыць магчымасць для легальнага вяртання Еўрапейскага Універсітэту (які знаходзіцца ў выгнанні ў Вільні) у Беларусь і ягонага аднаўленьня ў адэкватных умовах для далейшай дзейнасці ў Менску; заклікае Савет і Камісію аказаць дапамогу незалежнаму беларускаму тэлевізійнаму каналу БелСат;

15. Заклікае Савет і Камісію разгледзець меры па паляпшэнні бізнес-атмасферы, гандлю, інвестыцыяў, энергетычнай і транспартнай інфраструктуры і супрацоўніцтва паміж ЕС і Беларусьсю дзеля ўнёску ў дабрабыт і заможнасць грамадзянаў Беларусі, а таксама іх здольнасці падтрымліваць сувязь з ЕС і свабодна падарожнічаць па ім у гэтым кантэксце;

16. Выказвае шкадаваньне ў сувязі з неаднаразовымі адмовамі беларускіх уладаў у выдачы візаў дэпутатам Еўрапейскага Парламенту на працягу апошніх двух гадоў; заклікае беларускія ўлады не ствараць далейшых перашкодаў візітам дэлегацыі Еўрапейскага Парламенту па адносінах з Беларусьсю;

17. Вітае жаданьне беларускай нацыі захаваць незалежнасць краіны і тэрытарыяльную еднасць;

18. Вітае пазіцыю непрызнання аднабаковай незалежнасці, абвешчанай Паўднёвай Асеціяй і Абхазіяй, якая дагэтуль дэманструецца беларускімі ўладамі, нягледзячы на велізарны ціск;

19. Асуджае той факт, што Беларусь зьяўляецца адзінай краінай Еўропы, у якой дасюль існуе сьмяротнае пакараньне, што супярэчыць еўрапейскім каштоўнасцям;

20. Даручае свайму Прэзідэнту перадаць гэтую рэзалюцыю Савету, Камісіі, парламентам і ўрадам краінаў-удзельніц, Генеральнаму Сакратару Арганізацыі Аб’яднаных Нацыяў, Парламенцкім Асамблеям АБСЕ і Савету Еўропы, Сакратарыяту Садружнасці Незалежных Дзяржаваў і Парламенту і Ураду Беларусі.

**Рэзалюцыя 1606 (2008) Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы¹
15 красавіка 2008 г.**

Злоўжыванні сістэмай крымінальнага права ў Беларусі

1. Парламенцкая Асамблея, узгадваючы сваю папярэднюю працу па Беларусі, у прыватнасці Рэзалюцыі 1371 (2004) 1372 (2004), 1482 (2006) і 1496 (2006), гэтак жа як і Рэкамендацыі (2004) і 1734 (2006), выказвае глыбокае шкадаванне з нагоды шматлікіх палітычна матываваных злоўжыванняў сістэмай крымінальнага права, якія мелі месца на працягу мінулых гадоў і дасюль адбываюцца ў Беларусі. Асамблея вітае нядаўняе вызваленне вялікай колькасці палітычных зняволеных, але тым больш шкадуе аб устойлівым нежаданні беларускіх уладаў вызваліць Аляксандра Казуліна і ўзбуджэнні новых крымінальных справаў супраць актывістаў апазіцыі.

2. Падобныя злоўжыванні прымаюць розныя формы, уключаючы: 2.1 увядзенне — у прыватнасці з дапамогай Закона № 71-3 ад 15 сьнежня 2005 (так званы “антырэвалюцыйны закон”) — і адвольнае выкарыстанне асаблівых прадпісанняў, якія ўводзяць крымінальную адказнасць за законную мірную дзейнасць апазіцыйных партыяў, незарэжаржайных арганізацыяў і незалежных мас-медыя, у прыватнасці шляхам адвольнага ўзбуджэння справаў супраць сяброў і актывістаў незарэгістраваных грамадзкіх групаў, арганізатараў і ўдзельнікаў мірных дэманстрацыяў, а таксама журналістаў і апазіцыйных дзеячоў, якія робяць крытычныя каментары, у тым ліку ў інтэрнэце;

2.2 адвольнае зняволенне палітычных апанентаў у выніку несправядлівых судаў па такіх агульных крымінальных абвінавачаннях, як растрата, махлярства, падробка дакументаў і ўхіленне ад уплаты падаткаў;

2.3 палітычна матываваная адсутнасць належнага расьсьледавання і судовага разгляду крымінальных злачынстваў, учыненых дзяржаўнымі служачымі і апазіцыйнымі дзеячамі, у тым ліку:

2.3.1 гучныя знікненні, аб якіх гаворыцца ў Рэзалюцыі 1371 і Рэкамендацыі 1657;

2.3.2 невытлумачаныя выпадкі сьмерці незалежных журналістаў і замежных дыпламатаў;

2.3.2 жорсткія дзеянні праваахоўных органаў супраць мірных дэманстрантаў;

2.4 працяг выкарыстання сьмяротнага пакараньня і асабліва жорсткага, сакрэтнага спосабу яго выкананьня праз расстрэл, без паведамленьня асуджаным асобам або іх сем'ям да апошняга моманту. Беларусь зьяўляецца апошняй краінай на еўрапейскім кантынэнце, у якой дасюль выконваюцца сьмяротныя прысуды. Наяўнасьць сьмяротнага пакараньня выключае экстрадыцыю ў Беларусь краінамі Савету Еўропы любой асобы, якая абвінавачваецца ва ўчыненні злачынства, якое караецца сьмерцю;

2.5 абмежаваньне права асобаў на свабоднае перамяшчэньне шляхам злоўжываньня прэзідэнцім Дэкрэтам № 643 ад 17 сьнежня 2007 па спрашчэньні выезду з Рэспублікі Беларусь.

3. Вынікі крымінальнага перасьледу за дзейнасьць ад імя незарэгістраваных грамадзкіх групаў паводле артыкулу 193-1 Крымінальнага кодэксу, які ўступіў у сілу 15 сьнежня 2005, пагаршаюцца абмежавальнымі адміністрацыйнымі правіламі рэгістрацыі асацыяцыяў ды іх адвольным выкананьнем. У сувязі з гэтым Асамблея таксама ўзгадвае меркаваньне Камітэту па правах чалавека ААН ад 24 ліпеня 2007, у якім указваецца, што ліквідацыяй Праваабарончага цэнтру “Вясна” было парушанае права яго сяброў на аб'яднаньне, і што яны маюць права на адпаведную абарону — уключаючы перарэгістрацыю іх арганізацыі і кампенсацыю — і што Беларусь абавязаная прадпрыняць меры для прадухіленьня падобных парушэньняў у будучым.

4. Асамблея абураная, у прыватнасьці, арыштамі асобаў за распаўсюд копіяў яе справаздачы за 2004 год аб зьнікненьнях у Беларусі.

5. Асобы, якія былі асуджаныя ў выніку палітычна матываваных злоўжываньняў (гл. вышэйпрыведзеныя пункты 2.1 і 2.2), павінны быць прызнаныя палітычнымі зьняволенымі і атрымаць кампенсацыю за свае пакуты як мага хутчэй.

6. Службовыя асобы, якія аддавалі загады або ўдзельнічалі ў палітычна матываваных злоўжываньнях сістэмай крымінальнага права, павінны быць асабіста прыцягнутыя да адказнасьці за гэтыя злоўжываньні.

7. Асамблея ўпэўненая, што некалі Беларусь далучыцца да сям'і еўрапейскіх дзяржаваў, якія падтрымліваюць правы чалавека і верхавенства права, і што справядлівасьць будзе адноўленая, у тым ліку шляхам наданьня кампенсацыі ахвярам і пакараньня вінаватых у вышэйапісаных злоўжываньнях.

8. Пакуль жа Асамблея заклікае:

8.1 Парламент Рэспублікі Беларусь:

8.1.1 адмяніць Закон № 71-3 ад 15 сьнежня 2005 (так званы “антырэвалюцыйны закон”), і ў прыватнасьці артыкул 193-1 Крыміналь-

нага кодэксу, які ўводзіць адказнасьць за дзейнасьць незарэгістраваных аб'яднаньняў;

8.1.2 неадкладна ўвесці мараторый на выкананьне сьмяротных прысудаў і мараторый на сьмяротнае пакараньне;

8.2 кампетэнтныя ўлады — адмяніць або ўнесці праўкі ў прэзідэнцкі дэкрэт № 643 ад 17 сьнежня 2007 з мэтай прадухіленьня яго нага неналежнага выкарыстаньня;

8.3 судзьдзяў, пракурораў і міліцыянтаў Беларусі — прыкласьці ўсе магчымыя высілкі, каб пазьбегнуць удзелу ў злоўжываньні сістэмай крымінальнага права, а таксама выкарыстоўваць сьмеласьць і фантазію дзеля зьмяншэньня ўплыву злоўжываньняў на ахвяраў;

8.4 беларускіх і міжнародных праваабаронцаў — весць аб'ектыўны і празрысты ўлік ахвяраў і віноўнікаў палітычна матываваных злоўжываньняў сістэмай крымінальнага права.

9. Асамблея і далей заахвочвае:

9.1 краіны-удзельніцы Савету Еўропы працягваць, праз іх дыпламатычныя місіі ў Менску і ў супрацоўніцтве з мясцовымі ды міжнароднымі праваабаронцамі, заступацца за палітычных зьняволеных і іх сем'і і прадастаўляць ім часовую абарону;

9.2 Еўрапейскі Саюз і Злучаныя Штаты Амерыкі працягваць накладаньне адрасных санкцыяў, такіх, як адмова ў візе або замарожваньне рахункаў, супраць службовых асобаў Беларусі, адказных за сур'ёзныя парушэньні правоў чалавека;

9.3 міжнародную супольнасьць — распрацаваць механізм для дапамогі ахвярам парушэньняў правоў чалавека, улічваючы, што:

9.3.1 такі механізм мог бы кіравацца рабочай групай, якая ўключала б мясцовых і міжнародных праваабаронцаў, у Менску або якой-небудзь суседняй сталіцы;

9.3.2 неабходна забясьпечыць студэнтам, якія былі выключаныя з беларускіх унівэрсітэтаў за ўдзел у антыўрадавых дэманстрацыях, магчымасьць працягваць навучаньне ў краінах-удзельніцах Савету Еўропы;

9.3.3 у задачы працоўнай групы можа таксама ўваходзіць устанавленьне, у справядлівай і празрыстай форме, службовых асобаў, адказных за злоўжываньні, з мэтай увядзеньня адрасных санкцыяў (пункт 9.2);

9.4 Урад і Парламент Расійскай Федэрацыі — неадкладна зьвернуцца да афіцыйнага Менску ад імя палітычных зьняволеных і ахвяраў іншых палітычна матываваных злоўжываньняў.

¹ Дэбаты Асамблеі ад 15 красавіка 2008 (13-е паседжаньне) (гл. Дакумент 11464), справаздача Камітэту па юрыдычных пытаннях і правах чалавека, дакладчык: сп. Хрыстас Пургурыдэс). Тэкст прыняты Асамблеяй 15 красавіка 2008 (13-е паседжаньне).

Сумесная заява**Міжнароднай Федэрацыі правоў чалавека (FIDH)
і Праваабарончага цэнтру “Вясна”**

Менск-Парыж, 9 сьнежня 2008 г.

Напярэдадні 60-годзьдзя прыняцця Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека Міжнародная Федэрацыя правоў чалавека (FIDH) і Праваабарончы цэнтр “Вясна” вымушаныя канстатаваць, што Рэспубліка Беларусь ухляецца ад выкананьня сваіх міжнародных абавязальстваў у галіне правоў чалавека.

Мы нагадваем, што Беларусь зьяўляецца краінай-заснавальніцай Арганізацыі Аб’яднаных Нацыяў і адным з распрацоўшчыкаў Усеагульнай дэкларацыі, удзельнікам Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах, Міжнароднага пакту аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах, Канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, Канвенцыі супраць катаваньняў і іншых жорсткіх, бесчалавечных або зьневажаючых годнасьць відаў абыходжаньня і пакараньня, Канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў дыскрымінацыі ў дачыненні да жанчын і Канвенцыі аб правах дзіцяці.

Нягледзячы на гэта, беларускі ўрад сістэматычна не выконвае тыя абавязальствы, якія Рэспубліка Беларусь узяла на сябе праз падпісаньне адпаведных міжнародных дамоваў.

Так, ратыфікаваўшы першы Факультатыўны пратакол да Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах (уступіў у сілу 30 сьнежня 1992 году), Рэспубліка Беларусь прызнала кампетэнцыю Камітэту па правах чалавека ААН у адносінах да міждзяржаўных скаргаў і абавязалася падаваць перыядычныя даклады па сітуацыі з правамі чалавека ў краіне. Разам з тым апошні перыядычны даклад у Камітэт Беларусь падала 6 лістапада 1997 году, сваё абавязальства па падачы наступных дакладаў, якія павінны былі быць пададзеныя 7 лістапада 2001 году і 7 лістапада 2006 году, Рэспубліка Беларусь праігнаравала.

Беларускі ўрад працягвае таксама практыку невыкананьня рэкамендацыяў Камітэту ААН па індыўдуальных зваротах грамадзянаў Беларусі адносна парушэньня грамадзянскіх і палітычных правоў. Ні адно з 16 рашэньняў Камітэту аб прызнанні парушэньняў правоў грамадзянаў Беларусі, прынятых з моманту ратыфікацыі першага Факультэ

татыўнага пратаколу да Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах, не было выканана.

Ратыфікаваўшы Канвенцыю супраць катаванняў (уступіла ў сілу 26 чэрвеня 1987 году), Рэспубліка Беларусь абавязалася падаваць перыядычныя даклады аб яе выкананні. На дадзены момант урад падаў тры даклады — першапачатковы і два перыядычныя. Трэці перыядычны даклад, які павінен быў быць прадстаўлены ў 1996 годзе, быў пададзены толькі ў красавіку 2000 г. Чацвёрты і пяты перыядычныя даклады, якія павінны былі быць прадстаўленыя 25 чэрвеня 2000 і 25 чэрвеня 2004 году, да цяперашняга часу не пададзеныя.

Беларусь цалкам адмовілася ад супрацоўніцтва са спецдакладчыкам па пытаннях правоў чалавека ў Беларусі, які быў прызначаны паводле Рэзалюцыі Камісіі ААН у 2004 годзе. Да моманту скасавання інстытута спецдакладчыка ў чэрвені 2007 году Беларусь ні разу не дазволіла прадстаўніку ААН наведаць краіну.

Пазіцыя беларускіх уладаў па ўхіленні ад выканання ўзятых на сябе міжнародных абавязацельстваў неаднаразова з занепакоенасцю адзначалася ў Рэзалюцыях Генеральнай Асамблеі ААН.

Такім чынам, ігнараванне нормаў Міжнароднага пакту аб грамадзянскіх і палітычных правах, невыкананне рашэнняў Камітэту па правах чалавека ААН па зваротах грамадзянаў Беларусі, адмова ад падачы перыядычных дакладаў па выкананні Пакту і Канвенцыяў, адмова ад супрацоўніцтва з адмысловымі механізмамі фактычна выводзяць Беларусь за межы міжнароднай абароны правоў чалавека Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў.

Мы заклікаем беларускія ўлады прыступіць да выканання сваіх міжнародных абавязацельстваў і ў поўнай меры наладзіць супрацоўніцтва са структурамі ААН у галіне правоў чалавека.

Праваабаронцы за свабодныя выбары
Менск, 29.09.2008

Выбары дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 4-га скліканьня

З моманту абвешчэння выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 4-га скліканьня РГА БХК у супрацоўніцтве з праваабаронцамі распачалі маніторынг выбараў. Маніторынг адбываўся на падставе доўгатэрміновага назірання за асноўнымі этапамі выбарчай кампаніі: фармаваньнем акруговых выбарчых камісіяў, рэгістрацыяй ініцыятыўных групаў, перадвыбарчай агітацыяй, датэрміновым галасаваньнем і галасаваньнем у дзень выбараў, падвядзеньнем вынікаў галасаваньня. Маніторынг адбываўся на 86 выбарчых акругах. У маніторынгу было задзейнічана 490 удзельнікаў, якія былі зарэгістраваныя ў якасьці назіральнікаў у акруговых выбарчых камісіях і на ўчастках для галасаваньня. У мэтах збору, аналізу і распаўсюду сабранай інфармацыі ў межах маніторынгу таксама былі створаныя інфармацыйны і аналітычны аддзелы.

У выніку праведзенага маніторынгу ўсіх этапаў выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь мы прыходзім да наступных папярэдніх заключэньняў і высноваў:

Папярэднія заключэньні і высновы

Кароткае апісаньне палітычнай сітуацыі напярэдадні і падчас правядзеньня выбараў

Парламенцкія выбары адбываліся на фоне складанай сітуацыі з правамі чалавека. Асноўныя грамадзка-палітычныя правы, такія, як свабода слова, свабода мірных сходаў і асацыяцыяў заставаліся істотна абмежаванымі з боку бларускіх уладаў. Асабліваю занепакоенасьць выклікалі факты палітычна матыванага перасьледу апанентаў рэжыму з боку афіцыйных уладаў Беларусі, у тым ліку крымінальнага. У турмах краіны заставаліся тры палітычныя зьняволеныя: Аляксандр Казулін, Андрэй Кім і Аляксандр Парсюкевіч, да крымінальнай адказнасьці ў выглядзе штрафаў і абмежаваньня волі былі прыгавораныя 14 чалавек, якія прымалі ўдзел у мірных акцыях пратэсту прадпрымальнікаў на пачатку бягучага году. Усе гэтыя акалічнасьці не спрыялі правядзеньню выбараў у атмасферы даверу. Нягледзячы на шматлі-

кія абяцанні прадстаўнікоў беларускіх уладаў правесці свабодныя і дэмакратычныя выбары, не былі выкананыя рэкамендацыі АБСЕ, зробленыя падчас папярэдніх выбараў. Цэнтральная камісія па выбарах і правядзенні рэспубліканскіх рэферэндумаў таксама адмовілася праводзіць перамовы з прадстаўнікамі АДС па пытаннях магчымасці паляпшэння ўмоваў правядзення выбарчай кампаніі.

Істотным крокам для зьмены сітуацыі ў лепшы бок стала датэрміновае вызваленне беларускімі ўладамі палітычных зняволеных. Нягледзячы на тое, што кантроль над грамадствам заставаўся высокім, як і раней, вызваленне палітычных зняволеных магло паспрыяць паляпшэнню атмасферы даверу ў грамадстве і правядзенню выбараў на гэтым фоне. Трэба адзначыць, што падчас правядзення выбараў адзначаліся выпадкі затрыманняў супрацоўнікамі міліцыі ўдзельнікаў выбарчага працэсу, выклікі актывістаў апазіцыйных партыяў, грамадзкіх аб'яднанняў у падактавыя органы, дэпартамент фінансавых расьсьледаванняў дзяржаўнага кантролю, органы МУС і КДБ. Асаблівасьцю гэтых выбараў стала тое, што яны праходзілі на фоне падзеяў, якія адбыліся ў Менску 3 ліпеня 2008 г. падчас афіцыйнага святкавання Дня незалежнасці. Нястрыманая пазіцыя шэрагу дзяржаўных друкаваных і электронных СМІ, якія фактычна абвінавацілі апазіцыю ў падрыхтоўцы і ўчыненні тэрарыстычнага акту, не спрыяла правядзенню выбарчай кампаніі ў спакойнай атмасферы. У сувязі з правядзеннем сьледчых мерапрыемстваў па дадзеным факце мелі месца шматлікія выклікі ў МУС і КДБ удзельнікаў выбарчага працэсу, іх допыты, зьняцце адбіткаў пальцаў і г.д. Трэба сказаць, што вельмі часта гэтыя факты ўспрымаліся ўдзельнікамі выбарчага працэсу як палітычна матываваны ціск.

Варта адзначыць, што ўлады падчас правядзення выбараў устрымаліся ад правядзення акцыяў па масавым затрыманні і прэвентывных арыштаў прадстаўнікоў апазіцыйных партыяў і рухаў.

Фармаваньне акруговых выбарчых камісіяў

Паводле арт. 28 Выбарчага кодэксу Рэспублікі Беларусь, падрыхтоўку і правядзенне выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў забяспечваюць акруговыя і ўчастковыя выбарчыя камісіі. Згодна з Календарным планам па правядзенні выбараў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў, які быў зацверджаны Пастановай Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенні рэспубліканскіх рэферэндумаў, вылучэнне прадстаўнікоў у акруговыя выбарчыя камісіі павінна было адбыцца з 26 чэрвеня 2008 г. па 11 ліпеня 2008 г. уключна.

Палітычныя партыі, якія ўваходзяць у кааліцыю Аб'яднаных дэмакратычных сілаў (АДС), склалі адзіны сьпіс кандыдатаў на вылучэньне ў склад акруговых выбарчых камісіяў, які быў зацверджаны Палітрадай АДС 8 чэрвеня 2008 г. У дадзены сьпіс увайшлі 110 чалавек, сярод якіх такія вядомыя грамадзка-палітычныя дзеячы, як Станіслаў Шушкевіч, Мечыслаў Грыб, Аляксандр Сасноў, Павел Казлоўскі, Леў Марголін і інш.

У сваю чаргу старшыня Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзеньні рэспубліканскіх рэферэндумаў Лідзія Ярмошына заявіла, што пажаданьні Аб'яднаных дэмакратычных сілаў аб уключэньні іх прадстаўнікоў у склад акруговых выбарчых камісіяў, магчыма, будуць улічвацца. Па яе словах, “Лукашэнка станоўча выказаўся адносна таго, каб члены палітычных партыяў былі ўключаныя ў склад акруговых выбарчых камісіяў. Зразумела, з улікам таго, ці ёсьць у дадзеных асобаў досьвед працы і іншыя перавагі, у тым ліку палітычная сьпеласьць”.

14 ліпеня 2008 г. адбыліся сумесныя паседжаньні Прэзідыумаў абласных выканаўчых камітэтаў і абласных Саветаў дэпутатаў, Менскага гарадзкога выканаўчага камітэту і Менскага Савету дэпутатаў, на якіх разглядалася пытаньне аб фармаваньні акруговых выбарчых камісіяў. Рашэньнямі дадзеных органаў мясцовага кіраваньня былі створаныя 110 акруговых выбарчых камісіяў. Усяго суб'ектамі, якім паводле выбарчага заканадаўства нададзена права вылучаць прадстаўнікоў у акруговыя камісіі (грамадзяне, працоўныя калектывы, грамадзкія аб'яднаньні і палітычныя партыі), было вылучана 1853 прэтэндэнт. Варта нагадаць, што максімальная колькасьць сяброў акруговых камісіяў складае 1430 чалавек.

Па інфармацыі Цэнтральнай камісіі, сярод вылучэнцаў лідзіравалі прадстаўнікі грамадзянаў (39,8 %), на другім месцы — прадстаўнікі грамадзкіх аб'яднаньняў (25,5%), на трэцім месцы — палітычных партыяў (20%) і працоўных калектываў (14,7). Палітычныя партыі, якія пазіцыянуюць сябе як “апазіцыйныя”, вылучылі ў склад акруговых камісіяў 118 чалавек (31,9 % усіх прадстаўнікоў, вылучаных палітычнымі партыямі). Яшчэ 18 чалавек вылучылі ад грамадзкага аб'яднаньня БНФ “Адраджэньне” — гэта 3,8 % прадстаўнікоў, вылучаных грамадзкімі аб'яднаньнямі. Такім чынам, разам Аб'яднаная дэмакратычная сіла вылучылі 136 чалавек. Найбольшую колькасьць прадстаўнікоў ад палітычных партыяў вылучылі Кампартыя Беларусі — 91 чалавек (24,5 % усіх партыйных вылучэнцаў) і Беларуска-аграрная партыя — 62 (16,7%). Ад Аб'яднанай грамадзянскай партыі было вылучана 50 чалавек (13,5%), ад Партыі БНФ — 34 (9,2%). Сярод грамадзкіх аб'яд-

наньняў 109 чалавек (23,2% вылучэнцаў ад грамадзкіх аб'яднанняў) вылучана БРСМ, грамадзкае аб'яднаньне “Белая Русь” прапанавала 94 прадстаўнікі (19,4%), Беларускае грамадзкае аб'яднаньне ветэранаў вылучыла 71 чалавека (15,2%).

У склад сфармаваных акруговых камісіяў патрапілі 38 чалавек, якія прадстаўляюць апазіцыйныя палітычныя партыі. Гэта склала 30% ад колькасці вылучаных імі. Гэта зьяўляецца значна большай лічбай у параўнаньні з папярэднімі парламенцкімі выбарамі 2004 г., калі ў склад акруговых камісіяў увайшлі толькі 7% ад вылучаных кааліцыяй апазіцыйных партый “5+”. У той жа час улады не выканалі нават мінімальнага патрабаваньняў апазіцыйных палітычных партыяў, якія ўваходзяць у АДС, аб уключэньні аднаго прадстаўніка ў кожную акруговую камісію.

Варта адзначыць, што азначаныя сумесныя паседжаньні аблвыканкамаў і аблсаветаў у большасці праходзілі непразрыста. На іх не выклікалі асобаў, якія былі вылучаныя ў склад акруговых камісіяў, не запрашаліся прадстаўнікі палітычных партыяў, грамадзкіх аб'яднанняў і незалежных СМІ. Прадстаўнікам БХК адмаўлялі ў праве азнаёміцца з пратаколамі працоўных калектываў аб вылучэньні прадстаўнікоў у склад акруговых выбарчых камісій. Там, дзе на паседжаньні аблвыканкамаў і аблсаветаў былі дапушчаныя назіральнікі і прадстаўнікі СМІ, яны адзначылі фармальны ход гэтых паседжаньняў: кандыдатуры не абмяркоўваліся, проста былі зацьверджаныя сьпісы, складзеныя загадзя. Незразумелым, як і ў папярэднія выбарчыя кампаніі, застаўся крытэрыў адбору кандыдатаў у выбарчыя камісіі.

Фармаваньне ўчастковых выбарчых камісіяў

Паводле Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзеньні рэспубліканскіх рэфэрэндумаў, у склад 6 485 участкавых выбарчых камісіяў было вылучана 73 576 чалавек. Больш за палову прэтэндэнтаў — 37 936 чалавек — вылучаліся грамадзянамі шляхам падачы заяваў, працоўныя калектывы вылучылі 24 144 прэтэндэнтаў, палітычныя партыі — 1 237, грамадзкія аб'яднаньні — 10 259.

Сярод палітычных партыяў найбольшую колькасць прэтэндэнтаў у склад участкавых камісіяў вылучыла Партыя камуністаў Беларуская — 425 чалавек. Аб'яднаная грамадзянская партыя вылучыла 344 прэтэндэнты, Партыя БНФ — 201, Камуністычная партыя Беларусі — 195, Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя (Грамада) — 70. Па адным прадстаўніку ў склад участкавых выбарчых камісіяў вылучыла Аграрная партыя і Рэспубліканская партыя працы і справядлівасьці. Такім чынам, прадстаўнікі палітычных партыяў склалі 1,7% ад усёй

колькасьці вылучаных ва ўчастковыя камісіі, 84,1% з іх — прадстаўнікі апазіцыйных партыяў.

Сярод грамадзкіх аб'яднанняў найбольшую колькасьць прэтэндэнтаў вылучыў Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі — 2 518 чалавек, “Белая Русь” вылучыла 1 817 прэтэндэнтаў, Беларускі саюз жанчын — 1 051, Беларускае грамадзкае аб'яднаньне ветэранаў — 612, Беларускі саюз афіцэраў — 60, БНФ “Адраджэньне” — 113. Грамадзка-палітычныя суб'екты, якія ўваходзяць у АДС, вылучылі ў склад участковых камісіяў 1 515 чалавек: прэтэндэнты вылучаліся як непасрэдна паседжаньнямі арганізацыйных структураў, так і шляхам збору подпісаў грамадзянаў. Пры гэтым, паводле рашэньня АДС, у заявах аб вылучэньні ў склад участковых камісіяў шляхам збору подпісаў грамадзянаў указвалася партыйная прыналежнасьць прэтэндэнтаў.

Агульная колькасьць асобаў, якія ўвайшлі ў склад участковых выбарчых камісіяў, склала 69 845 чалавек. З іх 36 071 былі вылучаныя грамадзянамі шляхам падачы заяваў, 21 869 — ад працоўных калектываў, 9 032 — ад грамадзкіх аб'яднанняў, 2 712 — ад органаў, якія ўтвараюць камісіі, і толькі 161 прадстаўляюць палітычныя партыі. Ва ўчастковыя камісіі ўключаныя 116 прадстаўнікоў Камуністычнай партыі Беларусі (КПБ), 3 — Патрыятычнай партыі, 1 — Аграрнай партыі, 1 — Рэспубліканскай партыі працы і справядлівасьці. З апазіцыйных палітычных партыяў ва ўчастковыя камісіі патрапілі 29 прадстаўнікоў Партыі камуністаў Беларускай (ПКБ), 7 — Аб'яднанай грамадзянскай партыі (АГП), 4 — Партыі БНФ.

Што датычыць агульнай колькасьці ўсіх прадстаўнікоў грамадзка-палітычных суб'ектаў, якія ўваходзяць у АДС, то толькі мізэрная частка з іх была ўключаная ва ўчастковыя камісіі: 48 са 1 515 прэтэндэнтаў, што складае 3,1 %. Такім чынам, ад агульнай колькасьці асобаў, што ўвайшлі ў склад участковых выбарчых камісіяў, прадстаўнікі дэмакратычных сілаў складаюць 0,07%. Гэтая лічба яшчэ меншая, чым колькасьць прадстаўнікоў дэмакратычных сілаў ва ўчастковых камісіях на мінулых парламенцкіх выбарах у 2004 г. (0,2%).

Фармаваньне ўчастковых выбарчых камісіяў адбывалася яшчэ менш празрыста, чым фармаваньне акруговых выбарчых камісіяў. Паседжаньні райвыканкамаў і раённых адміністрацыяў у гарадах з раённым дзяленьнем вельмі часта (пераважна) праходзілі ў закрытым для грамадзкасьці рэжыме. На гэтыя паседжаньні не дапускаліся прадстаўнікі няўрадавых арганізацыяў, незалежных СМІ, не запрашаліся прэтэндэнты, вылучаныя ў склад участковых камісіяў.

Назіральнікам не давалі магчымасьці азнаёміцца з пратаколамі працоўных калектываў аб вылучэньні сваіх прадстаўнікоў у склад уча-

стковых выбарчых камісіяў. У г. Копыль назіральнікі выявілі, што 29 чалавек у 8 участкавых камісіях уключаныя туды незаконна, паколькі не зьяўляліся членамі гэтых працоўных калектываў. Дадзены факт быў пацьверджаны пракурорскай праверкай. Аднак і пасьля гэтага выканкамам было адмоўлена ў азнаямленьні з матэрыяламі вылучэньня, а гэтыя людзі працягвалі ўдзельнічаць у камісіях.

Назіральнікамі ўстаноўлена, што па Юр'еўскім участку Смалявіцкага раёну выбары праводзілі члены камісіі, адносна якіх пракуратурай вядзецца праверка на прадмет фальсіфікацыі мясцовых выбараў.

Практычна ўсе паседжаньні райвыканкамаў і адміністрацыяў насілі фармальны характар і праходзілі без рэальнага абмеркаваньня кандыдатураў, вылучаных ва ўчастковыя камісіі. На паседжаньнях фактычна праходзіла фармальнае зацьверджаньне загадзя сфармаваных складаў участкавых выбарчых камісіяў.

Захаваная тэндэнцыя, характэрная для ўчастковых выбарчых камісіяў пры папярэдніх выбарчых кампаніях — фармаваньне іх па вытворчым прынцеце, з прадстаўнікоў аднаго працоўнага калектыву пры фармальна розных шляхах вылучэньня ў склад гэтых участкавых камісіяў. Пры гэтым, як правіла, старшынёй камісіі абіраецца чалавек, ад якога астатнія сябры камісіі знаходзяцца ў працоўнай залежнасьці.

Рэгістрацыя ініцыятыўных групаў і кандыдатаў у дэпутаты

У адпаведнасьці з Каляндарным планам правядзеньня выбараў, падача дакументаў на рэгістрацыю ініцыятыўных групаў грамадзянаў адбывалася да 24 ліпеня 2008 г. Па дадзеных Цэнтральнай камісіі, былі пададзеныя дакументы на рэгістрацыю 447 ініцыятыўных групаў, з іх 97 — ад прэтэндэнтаў, якія знаходзяцца ў адзіным сьпісе АДС. Ад АГП былі пададзеныя дакументы на рэгістрацыю 28 групаў, БНФ — 24 групаў, ПКБ — 18 групаў, БСДП (Г) — 13 групаў, БХД — 4 групаў, з ліку сяброў ліквідаванай Беларускай партыі жанчын “Надзея” — 3 групаў, сябры ліквідаванай Партыі працы падалі дакументы на рэгістрацыю 4 групаў. Трэба адзначыць, што ў папярэднюю выбарчую кампанію было пададзена 635 заяваў на рэгістрацыю ініцыятыўных групаў. Гэта сьведчыць, што з самага пачатку выбарчай кампаніі істотна зьменшылася колькасьць удзельнікаў выбарчага працэсу.

Акруговымі камісіямі адмоўлена ў рэгістрацыі 23 ініцыятыўным групам. Пры параўнаньні з лічбай 2004 г, бачна, што ў 2004 г. адмоўлена 11,2 % з ліку пададзеных (71 ініцыятыўнай групе), а ў 2008 г. адмоўлена 5,1% з ліку пададзеных. З прэтэндэнтаў ад АДС было адмоўлена ў рэгістрацыі 2 ініцыятыўным групам. Па адной ініцыятыўнай групе было зарэгістравана з ліку сяброў Партыі БНФ і АГП. Такі факт указ-

вае на істотнае паляпшэньне менавіта дачынення акруговых выбарчых камісіяў да апазіцыйных прэтэндэнтаў.

Сама ж працэдура збору подпісаў таксама істотна палепшылася. Уздзельнікамі маніторынгу практычна не фіксаваліся перашкоды, затрыманьні пры зборы подпісаў, ціск на сяброў ініцыятыўных групаў апазіцыйных прэтэндэнтаў. Як і раньней, назіралася вялікая доля выкарыстаньня адміністрацыйнага рэсурсу пры зборы подпісаў за кандыдатаў, падтрыманых уладай, прымус да падпісаньня, збор подпісаў не сябрамі ініцыятыўных групаў прэтэндэнтаў, якія падтрыманыя ўладай, абмежаваньне доступу апазіцыйных ініцыятыўных групаў у працоўныя і студэнцкія інтэрнаты, на тэрыторыю вайсковых частак.

У цэлым трэба адзначыць, што ў працэсе збору подпісаў назіралася паляпшэньне сітуацыі і павелічэньне магчымасьці для сяброў ініцыятыўных групаў.

Па дадзеным Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзеньні рэспубліканскіх рэферэндумаў, кандыдатамі ў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў вылучыліся 365 чалавек. З іх 276 чалавек былі зарэгістраваныя кандыдатамі ў дэпутаты. З іх 119 чалавек былі вылучаныя шляхам збору подпісаў, 96 — падвойным спосабам (шляхам збору подпісаў грамадзянаў і працоўнымі калектывамі), 20 — грамадзянамі і палітычнымі партыямі, 4 — патройным спосабам (грамадзянамі, партыямі і працоўнымі калектывамі), 11 — працоўнымі калектывамі, 26 — палітычнымі партыямі. 84 патэнцыйным кандыдатам было адмоўлена ў рэгістрацыі (што складае 23% ад агульнай колькасьці тых, хто вылучаўся ў кандыдаты ў дэпутаты).

Большасьць прадстаўнікоў АДС, вылучаныя рознымі спосабамі, былі зарэгістраваныя. З 98 чалавек, вылучаных суб'ектамі АДС, зарэгістравана 76 чалавек, што складае 77,5% ад агульнай колькасьці вылучаных. Са сьпісу “Еўрапейскай кааліцыі”, якая вылучыла 51 чалавека — 23 зарэгістраваныя (45%). У цэлым, з 149 чалавек, вылучаных дэмакратычнымі сіламі, зарэгістраваныя 99 чалавек (66,5%). На выбарах 2004 г. з 227 чалавек, вылучаных кааліцыяй “5+”, 126 чалавек былі зарэгістраваныя кандыдатамі ў дэпутаты (каля 55%).

З 29 прадстаўнікоў АГП 26 зарэгістраваны, з Партыі БНФ адпаведна з 21 — 16, ПКБ з 18 — 13, КПБ з 17 — 13, БСДП (Грамада) з 14 — 11, ЛДПБ з 9 — 8, Рэспубліканскай партыі працы і справядлівасьці з 5 — 3, адзін прадстаўнік зарэгістраваны ад Аграрнай партыі. З ліку 56 асобаў, вылучаных зьездамі партыяў, кандыдатамі ў дэпутаты зарэгістравана 50 чалавек.

З ліку партыйных лідэраў не зарэгістраваныя намесьнікі старшыні Партыі БНФ Вінцук Вячорка і Віктар Івашкевіч.

Сярод зарэгістраваных кандыдатаў у дэпутаты налічавецца 58 жанчын (21% ад агульнага ліку зарэгістраваных), 18 грамадзянаў ва ўзросьце да 30 гадоў (6,5%), 38 кандыдатаў зьяўляюцца дэпутатамі Палаты прадстаўнікоў трэцяга скліканьня (13,8%).

Такім чынам, агульная колькасць незарэгістраваных прэтэндэнтаў, вылучаных АДС і “Еўрапейскай кааліцыяй”, складала 33,5%. У 2004 г. колькасць незарэгістраваных складала 40%.

Трэба адзначыць, што збор подпісаў і рэгістрацыя ініцыятыўных групаў і кандыдатаў адбывалася адносна спакойна, аднак адзначаліся выпадкі ціску на некаторых апазіцыйных кандыдатаў. Так, кандыдат Віталь Каратыш быў тэрмінова прызваны ў войска, а кандыдат дэпутаты Аляксандр Мех звольнены з працы, на яго таксама аказваўся ціск з боку супрацоўнікаў КДБ.

Правядзеньне перадвыбарчай агітацыі

Згодна з законам кандыдаты атрымалі магчымасьць выступіць са сваімі праграмамі па асобных тэле- і радыёканалах, надрукаваць іх у вызначаным памеры ў дзяржаўных газетах. Па ацэнках медыяэкспертаў, тэлеперадачы кандыдатаў трансляваліся ў вельмі нязручны час. Потым, у сувязі з крытычнымі ацэнкамі назіральнікаў, тэлевыступы кандыдатаў трансляваліся паўторна па рашэньні ЦВК. Вызначаныя ўмовы публікацыяў праграмаў кандыдатаў і выступаў на радыё і тэлебачаньні, памер дзяржаўнага фінансаваньня на агітацыю па-ранейшаму недастатковыя для правядзеньня сур'ёзнай агітацыйнай кампаніі.

Некаторыя апазіцыйныя кандыдаты былі пастаўленыя ў няроўныя ўмовы пры разьмяшчэньні агітацыйных матэрыялаў. Агітацыя праз друкаваныя агітацыйныя матэрыялы ў шэрагу выбарчых акругаў праводзілася з выкарыстаньнем адміністрацыйнага рэсурсу. Праўладныя кандыдаты мелі ўсе магчымасьці разьвешваць свае перадвыбарчыя плакаты ў шматлікіх публічных месцах: крамах, дзяржаўных установах, прадпрыемствах.

Паводле ацэнкі назіральнікаў, у большасьці рэгіёнаў, рашэньні пра выдзяленьне месцаў для разьмяшчэньня агітацыйных матэрыялаў, як правіла, не давалі дастатковых магчымасьцяў для агітацыі кандыдатам. Вылучалася толькі адно месца на ўчастак, чаго было яўна недастаткова. Для выкарыстаньня плошчаў крамаў, прадпрыемстваў і ўстановаў патрабавалася ўзгадненьне з іх кіраўнікамі, што таксама ўскладніла перадвыбарчую агітацыю.

Вызначэньне памяшканьняў для сустрэчаў кандыдатаў з выбаршчыкамі ў многіх выпадках не стварала кандыдатам неабходных умоваў для разгортваньня шырокай кампаніі такіх сустрэчаў.

Дзяржаўныя СМІ актыўна інфармавалі выбаршчыкаў аб дзейнасці асобных кандыдатаў, што працуюць на дзяржаўных пасадах, фактычна праводзячы схаваную агітацыю.

Падчас дадзенай выбарчай кампаніі менш, чым у папярэдніх, выкарыстоўвалася цэнзураванне агітацыйных матэрыялаў кандыдатаў. Аднак такія факты таксама фіксаваліся.

Галасаваньне і падлік галасоў

Парадак рэалізацыі датэрміновага галасаваньня неаднаразова выклікаў крытыку з боку як нацыянальных назіральнікаў, так і міжнародных інстытутаў, якія ажыццяўляюць назіраньне за выбарамі. Таксама неаднаразова адзначалася, што органы ўлады, кіраўнікі працоўных калектываў, навучальных устаноў масава выкарыстоўваюць залежнасьць выбаршчыкаў па месцы вучобы ці працы для прымусу іх да ўдзелу ў датэрміновым галасаваньні. Можна меркаваць, што такі прымус да ўдзелу ў датэрміновым галасаваньні перасьледуе некалькі мэтаў, скіраваных на маніпуляцыю вынікаў галасаваньня.

Масавы прымусовы ўдзел у датэрмінвым галасаваньні дае магчымасьць дакладна забясьпечыць неабходную колькасьць яўкі выбаршчыкаў для прызнаньня выбараў. Прымусовы ўдзел у датэрміновым галасаваньні, засакрэчваньне лічбы прагаласаваўшых датэрмінова і зарэгістраваных на ўчастках дазваляе штучна зьмяншаць ці павялічваць колькасьць выбаршчыкаў на дадзеным участку, што таксама дазваляе карэктаваць яўку на канкрэтных участках ці ў цэлым па акрузе.

Улічваючы тое, што захаванасьць скрыняў, практыка іх заклеиваньня (запчатваньня) не зьяўляюцца празрыстымі для назіральнікаў, ва ўдзельнікаў выбарчага працэсу існуе апасеньне, што напрыканцы датэрміновага галасаваньня адбываецца замена бюлетэняў, што цалкам можа забясьпечыць перамогу таму кандыдату, якога падтрымліваюць органы ўлады. Гэтае апасеньне падмацоўваецца тым, што ва УВК практычна няма прадстаўнікоў дэмакратычных палітычных партыяў, грамадзкіх аб'яднаньняў.

Таксама трэба адзначыць, што на папярэдніх выбарах адбывалася зьніжэньне колькасьці фактычных удзельнікаў датэрміновага галасаваньня. Падчас сёлетніх выбараў Цэнтральная камісія таксама заніжала дадзеную лічбу. Назіральнікі ўказваюць, што рэальны ўдзел у датэрміновым галасаваньні агулам па краіне вагаецца ў межах 30%.

Масавы характар атрымаў прымус да ўдзелу ў датэрміновым галасаваньні. Як і ў папярэдніх выбарчых кампаніях, асноўнымі катэгорыямі выбаршчыкаў, якія прымушаліся да такога галасаваньня, сталі студэнты (асабліва якія пражываюць у студэнцкіх інтэрнатах), жыха-

ры працоўных інтэрнатаў, працаўнікі бюджэтнай сьферы (настаўнікі, выкладчыкі прафесійных, сярэднеспецыяльных і вышэйшых устаноў адукацыі), а таксама вайскоўцы, супрацоўнікі міліцыі, МНС і г. д. Назіральнікамі зафіксаваныя факты арганізаванага галасавання і ў некаторых пасёлках, дзе людзей на аўтобусах прывозілі на выбарчыя ўчасткі для ўдзелу ў датэрміновым галасаваньні.

Падчас датэрміновага галасавання паўсюдна назіралася абмежаваньне правоў назіральнікаў у прадастаўленьні інфармацыі. Інфармацыя аб колькасьці выбаршчыкаў, атрыманых бюлетэняў УВК, колькасьці прагаласаваных датэрмінова не паведамлялася назіральнікам без тлумачэньняў, чаму дадзеная інфармацыя зьяўляецца закрытай. Такія факты сьведчаць, што на дадзеным этапе цалкам парушаны прыныцы празрыстасьці выбарчага працэсу.

Папярэднія высновы:

1. Палітычная кампанія па выбарах адзначалася пэўнымі становішчамі зьменамі ў параўнаньні з мінулымі кампаніямі: вызваленьне на пачатку выбарчай кампаніі палітэняволеных зьявілася крокам для зьмяншэньня атмасьферы страху, якая склалася ў краіне; большасьці кандыдатаў, у тым ліку апазіцыйных, не стваралі перашкодаў для распаўсюду друкаваных агітацыйных матэрыялаў; удзельнікам мірнай акцыі пратэсту, праведзенай апазіцыйнымі рухамі ўвечары 28 верасьня, не чыніліся незаконныя перашкоды.

2. Працэдуры фармаваньня і склад акруговых і асабліва ўчастковых выбарчых камісіяў, недастковая празрыстасьць рэгістрацыі кандыдатаў, прымус да ўдзелу ў датэрміновым галасаваньні, закрытасьць выбараў для назіральнікаў яўна не адпавядалі стандартам Капенгагенскага дакументу АБСЕ і беларускаму заканадаўству. Парушэньні правілаў падліку галасоў і немагчымасьць назіральнікам рэальна назіраць за гэтым працэсам не стварае падставаў для даверу да агучаных выбарчымі камісіямі вынікаў выбараў.

Зьмест

Уступ	3
1. Сьмяротнае пакараньне	28
2. Праблема палітычна матываваных зьнікненняў	36
3. Крымінальны перасьлед па палітычных матывах	43
4. Абмежаваньне правоў на свабоду выказваньня меркаваньняў, атрыманьне і распаўсюд інфармацыі	53
5. Дыскрымінацыя грамадзянаў па палітычных, нацыянальных, моўных, рэлігійных і іншых прыкметах	89
6. Рэалізацыя свабоды асацыяцыяў	100
7. Рэалізацыя свабоды мірных сходаў. Адвольныя затрыманьні грамадзянаў у сувязі з іх грамадзка-палітычнай дзейнасьцю	116
8. Ціск спецслужбаў на грамадзянаў у сувязі з грамадзка-палітычнай дзейнасьцю	125
9. Выкарыстаньне катаваньняў і іншых відаў жорсткага ці негуманнага абыходжаньня	131
10. Абмежаваньне права на свабоду і асабістую недатыкальнасьць. Выкарыстаньне прымусовай працы	135
11. Праваабарончая дзейнасьць. Ціск на праваабаронцаў і праваабарончыя арганізацыі	143
Дадатак 1. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту па Беларусі ад 21 лютага 2008 г.	148
Дадатак 2. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту ад 22 траўня 2008 г. па арышце палітычных апанентаў у Беларусі	152
Дадатак 3. Рэзалюцыя Еўрапейскага Парламенту ад 9 кастрычніка 2008 г. па сітуацыі ў Беларусі пасля парламенцкіх выбараў 28 верасьня 2008 г.	156
Дадатак 4. Злоўжываньні сістэмай крымінальнага права ў Беларусі. Рэзалюцыя Парламенцкай Асамблеі Савету Еўропы ад 15 красавіка 2008 г.	161
Дадатак 5. Сумесная заява Міжнароднай Федэрацыі правоў чалавека (FIDH) і Праваабарончага цэнтру “Вясна”, Менск-Парыж, 9 сьнежня 2008 г.	164
Дадатак 6. Выбары дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь 4-га скліканьня. Папярэднія заключэньні і высновы. Менск, 29.09.2008	166